

Корректура

У. С. Р. Р.

НАРОДНІЙ КОМІСАРІЯТ ОСВІТИ

ДЕРЖАВНА КОЛІСІЯ ДЛЯ ВПОРЯДКУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1928

ПОСТАНОВА

За постановою РНК УСРР з 23 липня 1925 року організована при НКО Державна Комісія для впорядкування українського правопису виробила проект українського правопису, що в його основу, згідно з тою ж постановою РНК, взято „Найголовніші правила українського правопису“, прийняті Всеукраїнською Академією Наук 17.V 1919 р., 12.VII та 29.XI 1920 р., затверджені Народним Комісаром Освіти УСРР 1921 року.

Проект правопису розглянула Всеукраїнська Правописна конференція з 26.V до 6.VI 1927 р. і, з її доручення, зредагувала його Президія Державної Комісії для впорядкування українського правопису.

За доповіддю Наркомосу РНК постановою з 4 вересня 1928 року визнала, що зазначений державний правопис має бути загальнообов'язкового характеру.

Отже, на підставі постанови з 4 вересня 1928 р. (протокол засідання РНК, ч. 43, п. 7) ухвалою вищезазначений „Український Правопис“ затвердити.

Народний Комісар Освіти УСРР

МИКОЛА СКРИПНИК

Харків,

6 вересня 1928 р.

Центральна наукова
БІБЛІОТЕКА АН УРСР
Інв. № 1966

333-25 афс

УКРАЇНСЬКИЙ АЛЬФАБЕТ

А, Б, В, Г, Ґ, Д, Е, Є, Ж, З, И, І, Ї, К, Л, М, Н, О, П, Р, С,
Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я, Ъ.

Примітка 1. Апостроф (') в алфавет не входить, отже на розміщенні слів у словникові не впливає, напр., *з'явлюче* і *з'явлюче* стоять поруч, ніби як синоніми.

Але Ъ має місце в алфаветі, отже *тѣпнути* в словникові стоять перед *тѣбнути*, а між ними будуть слова на *тѣ...*, *ту...*, *тѣ...*, *тѣ...*

Примітка 2. Дж і дз (для означення африкат) не входять в алфавет, отже такі слова, як *джерело*, *дзига*, стоять у словникові під літерою д.

ПРАВОПИС НЕВІДМІНЮВАНОЇ ЧАСТИНИ СЛОВА

А. Правопис окремих літер і знаків

ГОЛОСНІ

ЗАГАЛЬНІ УВАГИ ДО ВЖИВАННЯ ЗНАКІВ

§ 1. У вимові часто ненаголошене о наближається до у, і таким чином ці звуки змішуються, але писати треба за етимологією (походженням) слова, напр., *коліно, голубка, обід, тобі, мою, твою, чоловік, домовина, розуміє* і т. ін.

О чи У

Примітка. Під наголосом голосні звуки в українській мові звичайно вимовляються чисто, виразно, тому не важко й визначити, о чи у треба в слові, коли можна підшукати іншу форму слова або інше слово того самого ния (кореня) з наголосом на сумнівному звуків: *боїться, бо блязо, голубка, бо голуб, розумний, бо розум* і т. ін. Проте див. § 20_а.

Але коли це можна визначити, що треба — о чи у, таким способом, то слід брати на увагу правила чергування (див. § 7), а в окремих випадках звертатися до словника, напр., *будяк, воружити, мармур, мічуха, пірубок, яблуко, яструб, зозуля, мордувати* й ін.

§ 2. Ненаголошене е в українській мові звичайно вимовляється невразно, дуже наближаючись до и, як також і навпаки, і таким чином ці звуки змішуються, але писати треба за етимологією слова, напр., *великий, перелічити, берегти, перед ним, неси, мені, держати, уїтиєль* і т. ін., як і *тримати, криво, миленький, сніженький, мінєи* і т. ін.

Е чи И

Примітка. Найлегше визначити, що треба написати в слові — е чи и, знов же через наголос (див. § 1 Примітка): *великий, бо велич, велико, неси, бо несений, держати, бо одержати, як і навпаки тримати, бо отримати, криво, бо криво* і т. ін.

Про такі випадки, як *умір — умірати* тощо, див. § 11.

Надійшла ознака для визначення певного е й то, що вно в певні випадках зникає: випадке буває е, а не и, отже, *приведний, бо правда, березень, бо березня, вітер, бо вітру, мітел, бо мітля* і т. ін. (див. іще § 7₂).

Слід також запам'ятати деякі постійні групи в словах з е, напр., *-ере-*, *-еле-*: *берег, берест, сілезень, шість* і т. ін. (див. іще § 72а), паростки *-есеньк-, -очк-, -еньк-, -онк-, -еро-, -тель-, -ск-*: *чорнісенечкий, тютюжк, сімєро, кручений* і т. ін. (див. § 20).

В окремих сумнівних випадках, як от *левіда, леміш, пишєня, піріг* тощо, треба звертатися до словника.

и чи і

§ 3. 1. Звук и іноді змішується у вимові з звуком і, особливо після г, к, х та ж, ч, ш, щ, але писати треба за етимологією слова, напр., *гинути, кивати, кислий, агітатися, жито, чимало, щиро* й ін., але *гіркий, кінь, тхір, жінька* і т. ін.

Примітка. Звук і після цих літер у середній слова звичайно буває піанішого походження, себто з о або е (див. § 7). Про и чи і після цих літер у закінченнях див. відповідні §§ II розділу цієї книжки.

В окремих сумнівних випадках, як от *благіть, зміш, пишємб* тощо, треба вдаватися до словника.

2. В початку слова и ніколи не пишеться, тільки і: *Годн, іти, іду, ім'я, імення, Ілля, інбар, інюир, іскра, істинь, існуюати, істота, істина, інший, іноді, інколи, іній, Ірод* і т. ін.

ї чи і

§ 4. Літеру ї пишемо тільки на початку слова або на початку складу (себто після голосної), коли треба означити звукосполучення їй: *їду (але іду), їдець, їдкий, їса, їсак, їса, їзда, їздити, її, їй, їсти, їхати, їх, Україна, українзувати, твоїми, мої, троїстий* і т. ін. (див. іще § 62, Увага).

Після голосних і ніколи не буває, лише і, за винятком тільки таких спроросткованих слів, як: *поінформувати, преісторичний, переінакшити* і т. ін.

Після приголосних звуків ніколи не пишемо літери ї, хібащо з апострофом (*з'їзд* і т. ін. — див. § 6. Див. іще § 69).

Примітка. Таким чином літеру ї пишемо і після м'яких приголосних, як от *міз (мізу), тик (течу), міжє* (сполучник), *у суді, мілий, міло, мілий* і т. ін., і після важких, як от *міз (лозі), тик (току), міжє (ножі), тверді (твердій), містівка, смін, столів* і т. ін. Див. іще §§ 36, 37.

йо чиьо

§ 5. На означення звукового сполучення й + о пишемо йо, на означення м'якого приголосного + о пишемо після приголосного ъо.

Йо пишеться на початку слова або складу (себто після голосного): *його, йому, йблон, чийого, завоійований, гайбож* і т. ін.; а також і після приголосних, коли треба означити вимову: приголосний + й + о, як от *ойо-війо, вйокати, розйойнатися,*

зйбжєтєся, Воройів, Соловійов, серйозний, журйбз, курйбзний і т. ін.

Приклади до вживання ъо: *льош, льон, сьогбдні, сього, сьбмій, трьох, трьомі, цього, Ліньбв, Кореньбв, Кошельбв.*

§ 6. Літери я, ю, є двозначні: на початку слова й складу Я, Ю, Є, Ї та (себто після голосних) вони визначають й + а, й + у, й + е, як от *яма, знаю, люб* і т. ін., після приголосних же вони визначають ном'якшення тих приголосних + а, у, е: *сяду, відди, сїме* й ін.

Але коли літери я, ю, є, як також і ї, стоять після приголосних, вимовляються як на початку складу, себто як йа, йу, йе, йї, то між ними й тими приголосними ставимо апостроф ('). Це буває:

1. Після губних приголосних (б, п, в, м, ф): *б'ю, б'є, б'ється, б'об'яний, ж'аб'яний, без'яб'я, голуб'ята, п'янь, н'ятниця, п'ята, рен'яш, нуп'янок, н'яний, н'є, пов'язати, в'язи, в'ялий, в'юн, без'яб'я, здорб'я, в'ється, м'який, тім'я, п'яем'я, м'ясо, ім'я, м'яло, рум'яний, солб'яний, на тім'ї, без'яб'ї* і т. ін.

Без апострофа пишуться: *святій, свято, мертв'як, цояк, дв'якати, дв'якнати, р'здб'яний, морж'яний, медв'яний, гол'яб'яський, т'яб'яний* та інші, де перед губним звуком стоїть приголосний, але коли цей приголосний належить до приростка, то апостроф пишеться як і в тому слові без приростка: *в'язати — зв'язати, зв'язати, розв'язувати, обв'язувати, підв'язувати, зв'язати, обв'язати, св'язати, св'язали, розв'язувати* і т. ін.

Примітка 1. У живій вимові замість *зв'язати, розв'язати, підв'язати* й доз. пишаних слів від *в'язати* звичайно чути *з'язати, роз'язати* (= *зязати, розязати*) і т. ін.

Примітка 2. Не вважаючи на дуже поширену по народніх говорах вимову: *зіясо, зіята, зіорєля, дєваліній* і т. ін., писати ці слова треба тільки з апострофом: *м'ясо, здорб'я* і т. ін. (див. вище).

Щодо я у ъо не мовж. дивіте як *сп'ято, лоб'яць, лоб'яць* точно, то див. § 49, Увага 4.

Примітка 3. У заозначених словах німецько й французько у після губних передаємо без апострофа: *Вюртемберг, Мюллер, Бельвю, бюрб, бюдєвєн* і т. ін. (див. §§ 67 та 68).

2. У деяких словах після р: *п'ір'я, бур'ян, під'ір'я, подв'ір'я, знед'ір'я, мід'ір'ю, по під'ір'ю, у знед'ір'ю* і т. ін. (де чути іншу вимову, ніж у таких словах, як *рябий, досв'ятити, рясний* тощо), а також у таких чужих словах, як *жур'єр, жар'єр* і т. ін. — див. § 68.

3. В окремих словах після задньопіднебінних: *Луг'я́н, слух'я́нний* (звичайніше *слуха́нний*).

4. Після приростків, що кінчаються приголосним, перед я, е, ю, і: *з'я́вля́тися, роз'я́сню́вати, без'я́зичи́й, з'я́ви́ще* (пор. *з'я́вище*, що відповідає рос. «хавло»), *з'єднани́й, об'єднати́, під'юдо́жува́ти, з'ї́хати, під'ї́хати, в'ї́хати, від'ї́хати, з'ї́сти* і т. ін. (див. § 19_с).

Також у занозичених словах після приростків об-, суб-: *об'є́кт, суб'є́кт* і т. ін. Пор. § 68.

ЧЕРГУВАННЯ Й ЗМІНИ ГОЛОСНИХ

§ 7. Чергування звука і з звуком о або е в укр. мові є таке явище, що його не можна усвідомити в усіх подробицях без знання історії мови. Істота цього звукового закону чергування і—о, і—е полягає в тім, що праслов'янське о й е в українській мові перейшли в і, коли в сусідньому дальшому складі колись були глухі звуки (ъ та ь), що потім зникли, або звук і (и), що скоротився в й. Але в нашій мові єсть о й е і не праслов'янські, а пізнілі, і вони звичайно не підлягають закопові чергування. Крім того, в українській мові є ряд таких випадків, коли і з'являється на місці о й е не в згоді з законом чергування, а з аналогії, або й навпаки—о, е заступаються тоді, коли треба б ждати замість них і*). Отже, не знаючи добре живої мови або маючи сумнів до окремого слова, тільки з словника можна довідатись, о (е) чи і треба вживати в якомусь слові чи формі слова.

Та все ж для практичних потреб можна подати ряд указівок щодо цього явища української мови.

Закон чергування о—і, е—і і приклад

1. Як уже зауважено, і з'являється з старого о або е тоді, коли в суміжному складі зник глухий звук (ъ або ь), або колишнє о скоротилося в й, отже і буде в закритому складі, у відкритому ж о й е залишаються: *сні́п—снопа́, піч—печи́, гні́й—гно́ю* (старі: *снопъ—снопа, печь—печу, гнои—гною*).

Примітка. Таким чином, як бачимо, «закритість» і «відкритість» складу для цього явища визначається тим, був глухий звук, чи не було його далі, напр., у слові *розбі́ти* маємо *роз* (а не *різ*), тому що після з глухого не було, але *різно*, бо й у минулому після з був ь (*розыно*). Так само маємо *міст—мости* (*моств—моста*) і т. ін.

*) А до всього цього треба ще додати, що в укр. мові є й досі деякі сліди доходящого (з Ї): воно зовсім не чергується з іншими звуками, напр., *сніг—снігу* й ін.

Таке правильне чергування о—і, е—і, або правильне походження і з стар. о, е; між іншим, ми маємо в ось-яких розрядах слів і форм:

а) *ніс—носа, віл—вола́, дім—дому, кіл—колі́, нію—ножа́, кінь—коня́, біль—бюлю, ніч—ночі́, лій—ляю́, вігін—вігону́, захід—заходу́, їстри́й—їстрою́, вітві́р—вітвору́, гість—гостя́, гуржі́т—гуржоту́, ку́кіль—куколю́, дрізд—дрозда́, кір—кору́, сік—соку́, стогі́н—стогону́, ячмі́нь—ячменю́, ка́мінь—каменю́, папі́р—папєру́, пшє́л—пшєлу́, осі́нь—осени́, ле́бідь—лебе́дя, лемі́ш—лемеша́ і баг. ін.; також паслі́н—пасльо́ну, ко́лі́р—колю́ру, лід—льо́ду, сім—сьомий* (але *семі*);

б) *раді́сть—радо́сти, ва́рті́сть—ва́рто́сти*... (з наростком *-ість* завжди так);

в) *вільни́й* (порів. *обля́*), *рідни́й* (пор. *роді́на*), *гірчи́й*, *божеві́льни́й*, *дрі́бни́й*, *згі́дни́й*, *слабідє́ський*, *сі́льськи́й*, *рівни́й*, *дорі́дни́й*, *пі́зний*, *кі́нчати́*, *гі́лчати́*, *кі́сник*, *макі́вник*, *буді́вник*, *кері́вник*, *ко́лісник*, *робі́тник*, *робі́тниця́*, *спідни́ця*, *дійни́ця*, *кі́нчик*, *кі́рчик*, *гірчи́ця*, *гірча́к*, *рі́вчак* та ін. (у цих словах і буде при всіх відмінах, бо склад завжди закритий);

г) У словах, що мають окрім кореня ще й наросток о, е в закритому складі звичайно замінюються на і, коли за цим складом іде наросток з випадним о або е, напр., наросток *-(о)к*, *-(е)ць*, *-(е)нь* в іменниках чоловічого роду, *-на* (в родов. множ. *-он*), *-ня* (в родов. множ. *-ен*, *-ень*) в іменниках жіночого р., *-ко*, *-це* (в родов. множ. *-ок*, *-ець*) в іменниках ніякого роду:

а) *кі́лка*, на *зві́зду*, за *мі́стком*, *сті́жкє́й*, *кі́нцє́й*, *черво́нцє́й*, *дзві́нцє́й*, *гребі́нцє́м*, *жорі́нцє́м*, на *рі́оні* і т. ін.

б) *ні́ска*, *ні́ска*, *гі́рка*, *жі́нка*, *рі́оня*, *дво́їня*, *ті́тка*, *ці́пка* і т. ін.

в) *ві́чко* (пор. *бо́ко*), *плі́чкє́*, *сла́вцє́*, *кі́льцє́*, *калі́сцє́*, *ві́йцє́* і т. ін.

г) *зі́лля*, *кі́лля*, *обі́ддя*, *кі́сє́я*, *гі́лля*, *подві́р'я*, *межи́гір'я*, *підні́жє́ся*, *перені́сє́я* і т. ін., але в іменниках ніякого роду на *-ння* від дієприкметників на *-ений* (див. § 52_а Увага) і звичайно буває лише під наголосом, а без наголосу *-ення*: *ході́ння*, *носі́ння*, *плеті́ння* і т. ін., але *збі́льшення*, *змі́нишення*, *завері́шення*, *поя́снення* і т. ін.;

д) сіллю, нічмо, рзкішию, змістю, радістю, певністю і т. ін. (обов'язково так, коли тільки в п'язовн. відм. і);

е) ніг (родов. множ.) — *нога, гір — гора, кіз — коза, бджіл — бджола, кіс — коса, піл — пола, підкіа — підкова, топіль — топля, підвід — підвада, робіт — робота, пам'іа — пам'ятка, ягід — ягода, осіб — особа, слів — слово, коліс — колесо, сіл — село, пліч — плече, кіл — коло, решіт — решето і т. ін., але вод (від вода), розж (від рожка), проб, переп'он, устанба, поста-нба, чеснот, істот, печер, потріб і деякі інші (це о й е замість і в род. мпоз. буває, головним чином, у тих словах; що від них немає зменшених слів, де так само повинно було б стояти і, пор.: *нога — ніжка — ніг, але вода — вод*);*

є) мігши, міг (дієсл. минулого часу, але могла, могли, могла, ріс (але росла, росло, росли, росли), вів (але вела . . .), піж (але пекти . . .), утік (але утєкл, утєкши . . .), ніс (але несла . . .), плів (але плєлі . . .), замів (але замєл . . .) та ін.; а з анології й міг (хоч *лигав, лигали, лягати, застріг* (хоч *застрігати . . .*). Але *мбж, утбн*.

Примітка. Такого ж походження і з о або е і в закінченнях:

1) родового множини іменників чоловіч. роду (спорадично жіночого та жіноч.): *братів, синів, ковалів* і т. ін.;

2) давальн.-місц. однини прикметників (займенників) жіночого роду: *старшій сестрі, по осій української землі* і т. ін.;

3) місц. однини прикметників (займенників) чолов. й жіночого роду: *у зеленім лісі* і т. ін.

О і Е, що не переходять в І, та приклади

2. о й е нового походження (тобто не праслов'янські), як уже сказано, в закритих складах не переходять в і. Таких о й е кілька розрядів:

а) Коли вони бувають випадні (такі о й е вийшли з глухих ь і ь), напр.:

а) *сон (сму), пісок (піску), сніжок (сніжку), день (дня), хліпець (хліпця)* і т. ін.

Примітка. Тако о й е іноді зборігається й у відкритому складі: *на лбі, лобі, роті, лобу, тєстя, доцї, мудреця, гостєця, вітреця* (але *вітерець — вітерця*) й ін.

б) *книжок* (родов. множ. — пор. *книжка*), *дочок* — (*дочка*), *овець* (*овця*), *вікон* (*вікно*), *буков* (*бука*), *тиков* (*тика*), *церков* (*церква*), також *вертєв, ночов, рижов, шахов* і т. ін.;

в) *роздєр* (*роздєрли, роздєрти*, пор. *драти*), *вітер* (*тру*), *зітер* (*тру*), *умєр* (*мру*) й ін.

б) У групах -ор-, -ов-, -ер- між приголосними: *торг* (*торгу*), *горб* (*горба*), *вовк* (*вовка*), *шовк* (*шовку*), *смерть* (*смерти*) і т. ін.*).

в) У групах -оро-, -ере-, -оло- (так званій повноголос; у старе-болгарській мові їм відповідають сполучення -ра-, -рѣ-, -ла-, -лѣ-): *горбж, морбж, вброз, вброн, вбром, порбн, поворбт* (*вїворот, вїворот . . .*), *пбдорож, вблорд, вблорд, вблорд, жблорб, жблорб, стбдорж, молбтник, вблорд, вблорд, ббрег, чбрен, очбрєт, вбрєд, пбрєд, сєрєд, чєрєз* і т. ін., а так само *морбзний, безорбмний, поворбтний, пбдорбжний, голбдний, небєрєжний, безєрєжний, посєрєдний* і т. ін.

Але винятково: *порїг, сморїд, морїг, оборїг*.

г) В запозиченнях з інших мов, як от із ст.-слов'ян.: *закбн, нарбд* (але й *нарїд*), *ббг* та ін., з російськ.: *пєгрбм, з польськ.: словнїк*, з пєслов'ян. мов: *том, агроном, президєнт* і т. ін.; також у словах літературного походження, як *дїловбд, оснєвнїй* (але народнє *оснївнїй*), *дїгїмєннїк* тощо.

3. Але правила, накреслені під 1 і 2, іноді порушуються, а саме — і в закритому складі, де маємо і з старого о й е в закритому складі, в деяких розридах слів доволі послїдовно маємо і й у складах відкритих, при тім анології підлягають і групи -оро-, -ере-, -оло-:

а) Під впливом таких форм, як *кілж, кілжбл* (див. 1га), випикли й установилися форми: *кілжк, вїздбж, стїздбж, вїздбж, рїздбж, снїздбж, мїздбж, вїздбж, нїздбж, тїздбж, знїздбж, дорїздбж, вїдробїздбж, очїздбж, прїздбж, зїздбж, камїнїздбж, рємїнїздбж, обїздбж, кїнїздбж, гребїнїздбж, стїлїздбж, олівїздбж, удїздбж, червїнїздбж, покрївїздбж, нїготь, лїкоть, нїготь, кїпоть* і т. ін., а далі й такі, як *кілжчок, вїздбчок* і т. ін.

Також із царостком -ївець: *хїрївївець, кїївївець, чернївївець, кїнївївець, пєтлїрївївець, факївївець, вєрхївївець, сурївївець* та ін.

Але й з о: *гонєць — гїнїця, бобєць — бїїнїця, корєць — кїрїця, творєць — творїця, чудотворєць — чудотворїця, попєць — попїця, котєць — котїця, носєць — носїця, отєць — отїця*. (і *вїтїця*); на -вєць (з наголосом на о) здебільшого так: *урлїдвєць, углїдвєць, службвєць, народбвєць* та ін. (переважно нові слова).

* Нї о й е так вийшли з старих ь, ь, але в цих групах вони не впадають у відкритому складі.

б) Під впливом таких форм, як *ніжжа, ніжжи* . . . (див. 1гб), виникли й установились форми з і в родов. множ.: *ніжок, гірок, жінок* і т. ін.; також *тисарівен (тисарівна), королівен, бондарівен* і т. ін., а далі й такі, як *ніженька, гіронька, гірочка, черепілочка* і т. ін.

в) Під впливом таких форм, як *гір, гіржа, гіронька, сльо, сльіце* . . . (див. 1е, 1гб, 1гв, 3б), виникли й установились форми з і замість -оро-, -ере-, -оло-: *доріг* (родов. множ.), *доріжжа, доріжечка, борід, боріджа, борідонька, сторін* . . . , *борін* . . . , *корів* . . . , *сковорід* . . . , *голіо* . . . , *черід* . . . , *воріт, ворітця, ворітечка, доліт* . . . і деякі ін., а також зрідка *запоріжсець-запоріжця* (звичайніше *запоріжсець — запоріжця* *).

Але завжди: *колбд (колбджа, колбдочка), сорбж, озорбж, морбж, корбж* (від них немає й зменшених форм із і).

г) Під впливом таких форм, як *перенісся, підніжся* . . . (див. 1г), виникли й такі форми, як *роздоріжся, подоріжся, підборіддя, підворіття, Запоріжся, хоч поберіжся, надберіжся, Лівоберіжся, Правоберіжся, полонітя, воронітя*.

г) Під впливом таких форм, як *переміг, приніс* (див. 1в), з'явилися й форми: *віволіж* (але *віволокла, віволокни* . . .), *зберіг* (*зберегті* . . .), *стеріг* (*стерегті* . . .), але коли дієслово кінчається на -в, то о не переходить в і: *попорба, борба* . . .

о з е після ж, ч, ш, щ, дж, й в укр. мові (як і в інших слов'янських) являється не споконвічним: воно з'явилося у певних умовах з старого в (або ь).

Як правило, в після ж, ч, ш, щ, дж, й в українській мові заличається перед ном'якненими складами або пом'якшеними приголосними, а також перед складами з е й и, що походять з старого и; перед складами ж із а, о, у та и з старого ь, а також перед твердими приголосними буде о: *вчбра, вчвора, вчвором, вчворі*, але *вечєра, жєнатий, жєна*, але *жєнати* (пор. рос. «жепить»), *чотіри*, але *четвєртий, четвєр, чбрий*, але *черніць, черніця, пішонб*, але *пшєніця, шбстий*, але *шєстї, дуббчог, гайбж, острішою* і т. ін., але *учєнь, сажєнь, окрєаєць* і т. ін., *кшжєок, бочєж* (бчжа), *кєпїюк* і т. ін., але *вшєнь, стєвнь* і т. ін., *чєловїж, щєка*, *бджєла*, *жєрєбїий, чєлб, жєрєвє, чєтє* і т. ін., але *жєрєсть, чєпїга, щєпїна* і т. ін.

* Під цим же впливом з'явилися і форми: *слїз, слїзка, слїзонька, блєж, блїшка, брїє, брїєжа, брїєвонька* (на місці ж і ь).

Проте частенько знаходимо о або е після цих приголосних і не в згоді з правилом (як наслідок різних аналогій), напр., завжди в дісприкетниках: *крїчений, озбрєний* і т. ін. (пор. *ухвєлений* і т. ін.), *бїльшєсти, в бїльшєстї, свїжєсти, пєкїчєсти* і т. ін. (пор. *пєвнєсти* . . .), *на щєці, бджєлє, по вчєорї* і т. ін., а також в окремих словах, як от *чєпурнїий, щєдрїий, щєзєтїи*, тощо (про такі слова див. у словничку). Див. іще § 20_{1,14}.

§ 9. В деяких словах старе о, головним чином перед постійно наголошеним а, здавна перейшло в а (хоч і не по всіх говірках): *багїтїий* (*багїто, багїцько, багїтєво*, а далі й *багїтїр* . . .), *гарїчїий* (*гєрїчїка*, пор. *горїти*), *гарїзд, жєжєн, жєчєн, кєлєч* (*кєлєчїки*), *хєзїєн, хєлєва, чєбєн, гєнчєр, кєлєтєтїи, кєлєтєло, мєнєстїр, чєлємєр, шєрєвєрї, кєлємїтїий, шєкєрєлїєнє, шєкєрєлїєцє*.

Але: *пєгїтїий, нєгєвїцї, кєрїєвїий*.

§ 10. 1. На початку слова ненаголошене у в укр. мові чергує у — в. і — й сться з звуком в: *учїтєль — очїтєль, ужєв — вжє* і т. ін. Так само старе в на початку слова перед приголосним, навпаки, може переходити в у: *вдовє — удовє, вчбра — учбра* і т. ін. Таким чином у й в у цій позиції піби змішалися, підлягаючи тому самому чергуванню. У початку фрази слова з таким у — в писати можна і з у і з в: *Учєра . . . і Вчєра . . .*, однак частіше пишуть у. В середині ж речення такі слова звичайно вживають з у, коли попереднє слово кінчається приголосним, і з в, коли попереднє слово кінчається голосним: *нєм учїтєль, нємєнє вчїтєльєка, вїл удївєць, вєнє вдовє* і т. ін. Але це правило не має сили, коли поміж такими словами є розділовий знак або павза, як також і в віршах.

Правило чергування в — у звичайно не пристосовується до чужих слів: *Врїбєль, Врєнє, Устєрєлоє, Угєрїєчїєнє, Урєл, унївєрєсїтєт* і т. ін. Також звичайно *Україна*.

Крім того, деякі слова вживаються взагалі тільки з в, або тільки з у, як от, напр.: *впрєвє* (=exercitatio), *упрєвє* (=administratio), *вдєчє* (характер), *урєд* (іменн.), *влєдє*, *вплїв* тощо.

Примітка 1. Як наслідок зливання початкових в й в, в укр. мові не розрізняються значіння прикметників в й у: *у дїєчїий чєрнї бровї* і *в дїєчїий чєрнї бровї, у лєдї вїшчєв* і *в лєдї вїшчєв, бєн у лєпї, бєлє в Одєсї* і т. ін. З тією ж метою уникати збігу голосних чи зрідка зрідка вживають і *ув, увї*.

Примітка 2. Щодо приголосного а перед у, то воно буває тільки включно перед корінням (а не приростковим) і неформально наголошеним у, напр. *вїлїєнє*,

впрєвє
упрєвє
вдєчє

оує, оуєє, оуєько (оуєькій), оує.лик, оує.ол, оує.лля, оує.дка, оує.жо, оує.тй, оує.бчка (але обов'язково: оує.щисе, оує.міє, оує.трій, оує.тиски, оує.бч і т. ін., де у з приростка).

Іноді таке я може бути й перед о: по овецьк.

2. Так само й початкове ненаголошене і в деяких (головним чином народніх) словах чергується з й в тих же умовах, що й у (див. 1): Іван — на Івана, іду — не йду, він і я — вона й він і т. ін.

Примітка. В подібних же умовах у деяких словах у початку з'являється і: вода лла — доц і.ла, така мла — тут і.ла, вони ре.ли — він іреє і т. ін. Примітки із — з (як і приростки) не розрізняються значенням: брат із братом — сестра з братом, вишивоє із жито — вишивиє з жито і т. ін.

Чергування
голосних у
дієсловах:
А — О

§ 11. В деяких групах дієслів зберігається старе (праслов'янське) чергування голосних:

1. а (в формах наворотних) з о (в формах протяжних): ганіти — гоніти, змагати, помагати, знемагати, вимагати і т. ін. — мості, змогти, помогти, знемогтися і т. ін., жівіти — котіти, ламати — ломіти, скажати — скочити, жапати — схопіти, мачати — мочіти.

Але вимовляти, мовляти і т. ін., потопіти, мотати, догоряти, проціати, умоцати, охлонятися і виведені від них слова:

И — Е
ападне

2. и з випадним е: вибирати, набирати, забирати і т. ін. (теп. час вибираю, забираю, набираю і т. ін.) — вибрати, забрати, набрати (виберу, заберу, наберу і т. ін.), умирати, обмирати, замирати, примирати, як і стирати, видирати, пожирати, виженати, проклинати, напикати, вистидати, розтигати, (але знімати, піднімати, віднімати і т. ін., хоч замість останніх краєц вживати форм: здіяти, підіймати і т. ін.).

І — Е

3. і з е: вигрібати (гребті), заплітати (плесті), тікати (текти), замітати (месті), випікати (пекті), чіпляти і чіпати (причепіти), наріжати (наректи), приціпати (цепіти), літати (летіти), застіпати (застебнути), викорінити (вижоренити).

З аналогії і в словах застерігати (застерегти), оберігати (оберегти), спостерігати, перстерігати і т. ін., а так само і в словах виоложжати (де і чергується з о: виоложити) і стріляти, розстрілювати (але стріляти, вістріляти і стрілянути поруч стріляти, вістріляти, стріляють).

З наростком -ува-, коли наголоє на корені: набріжувати (брежати), вицісувати, зацісувати, перецісувати (чесати), затісувати (тесати), вишпінтувати (шептати), оціжувати (чекати), приціплювати, виціплювати (цепіти), переціплювати (перечепіти), підперізуватися (підперезатися), викорінювати (вижоренити).

Так само (з аналогією) і в слові виоложжувати (виоложити), але вибєрчувати, завєрчувати (вертіти), вибєршувати, завєршувати, перевєршувати (вершити), засмерджуватися (смердіти). Без наголосу: потребувати.

ри, ли

§ 12. Сполучення р та л із глухими (к, ь) між приголосними у відкритих складах в українській мові перешили в ри, ли, і в словах, де ці сполучення знаходяться в постійно відкритих складах, треба й писати поєдзовно ри, ли. Це такі слова: блищати (блискавка, блискавиця і т. ін.), глитати (глитай...), гримати, гриміти, дригати, стриміти, дрижати (дрижати, здригнутись...), кривавий (закривавитись), кришати (кріхта, кривага), стріжєнь, тривати, стривати (але стріпати = зустріпати), трибога (трибожитися), тримати, христитись (нехрищівний), чорнобривий (чорнобривка).

Але кров (також кроби...), кривця, кривля, хрест (хрестя...), бровя, хребєт.

ПРИГОЛОСНІ

М'ЯКШЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ (правопис ь)

§ 13. Знаком ь запічимо м'якість приголосних звуків н, л, д, т, с, з, ц, дз, р: поперше в кінці слова й складу перед приголосним твердим, напр., жінь (пор. жін), стань (пор. стан), гудзь (пор. будз), бітько (пор. татко), рєдька (пор. гудька), Омїська (пор. Параска), Галька (пор. галка), безпалько (пор. палко), тисьмо (пор. насмо), жінька (пор. стінка) і т. ін., подруге після пом'якшених приголосних перед о, напр., тьонає (пор. тонає), сьомий, дьоготь, трьох і т. ін. (див. § 5) і потрете в чужих словах після приголосних н, л, д, т, с, з, ц перед йотованими голосними, як напр., рельєф, барельєф, Тьєр, мільйон і т. ін. (див. § 69).

Коли ь
лишеться
взагалі

Зокрема ь пишеться:

§ 14. 1. У закінченнях -ський, -цький, -зький (-ськість, -цькість, -зькість, -цькізм...), -сько та в зменшених наростках -енько, -енька, -онько, -онька, -енький, -есенький, -ісінький, -юсінький: сєлянськїй, пєськїй, стрілянськїй, отєцькїй, заторїзькїй.

-ський,
-цький,
-зький,
-сько і і

близький, низький, вузький, грузький, слизький, близькість, оидбоисько, козаченько, річученька і т. ін. Так само: тіменьки, тїтеньки і т. ін.

Лише в окремих словах ь не пишеться в групах -зкий, -ский (тут і вимова інша): боязкий, баский, різкий, держкий, в'язкий, жаско.

Правопис ь
після л

2. Після л перед іншим приголосним (тільки не між двома л) майже в усіх українських словах, за винятком групи як (лч, лц) і 'лн (див. § 15, та Увагу 1 і 2):

а) гулятий, гольтіпак, сільський, комсомольський, пільський, новільський, рибальський і т. ін.;

б) пільця, пільцем, пільці..., кїльце, весільце, барильця, бильня, цегельно, ідальня, Львів і т. ін. (але зїлля, весїлля...);

в) невіляник, мельник, невіляниця, пільчик, ковальчук, бубальщина, бїльний, недбальство, учїтельство, ковальство, вільний, настільний, загальний, пільно, цїльно, нагально і т. ін.

ь в родов.
множині

3. У закінченнях іменників жін. р. в родов. відм. множ. м'якої групи: пісень, вишень, сочень, кучонь, друкарень, ідалень, Лубонь і т. ін. (але не після р — див. § 15).

ь після ц

4. Після ц в кінці слів: стрілець, глбєць, засць, кїлець (кїльце), лисїць, робїтниць і т. ін. (про ц без ь в запозичених словах див. § 23.3).

ь в дієсловах

5. В дієсловах наказового й дієсного способу: прийсь, кїньте, тратьте, не сєрдсья, оинсьєя, спить (він), беруть, беруться і т. ін. (див. §§ 50 і 49. Див. іще § 15. Увага 1 й 2).

Знак ь не пишеться:

Коли ь не
пишеться

§ 15. 1. Ніколи після губних (б, в, м, п, ф) та шепєлих (ж, ч, ш, щ, дж): голуб, степ, син, сїм, кров, крвоч, сїм'я, ставте, ніс, ніч, нєхороц, ріс, їдш, берєшя, бачте і т. ін. Але див. § 82.

2. Після р в кінці складу: зєр, пісар, кїр, лікар, школяр, поводїр, тепєр, зєр (род. мп. від зоря), не єр, єркий, Харків і т. ін.

3. Поміж пом'якшеними приголосними (крім л — див. § 14) і взагалі поміж приголосними; коли за ними йдуть я, ю, є, і, ь: слїд (вимовл. єлїд), сєїт, смїж, цєїт, сєятїї, кїстї, на мїслї, сєнїя, зїкєнїя, кєрїстє, нїзнє, молєдїя, кубанський, український, кїнський і т. ін., а так само поміж двома однаковими м'якими приголосними, як от: жєшїтї, бєзлїддєя, волєсєя, камїнїя, весїллєя, мїддїю, сїллєю, лєстєя, лєятї, Іллєя і т. ін.

4. Після н перед ш, ч, щ, ж та наростком -ство: мєнїшїй, тєнїшїй, кїнчик, кїнчїти, кїнчїстїй, вїнчїватї, хорїжнїсїй, пїнчїнїя, сєлїнствє і т. ін., але див. 5-Увага 1.

5. У наростках -ално, -илно: дєржално, їстїчїлно і т. ін. (див. § 20).

Увага 1. Знак ь не пишеться в групі лч, коли вона походить із як: горїлка — горїлчанїй, сїїлка — сїїлчанїн, сїїлчанський (пор. сїїльнїй і т. ін.), Натїлка — Натїлчанїн, гїлка — гїлчанї, рїбалка — рїбалчик, рїбалчїн, рїбалчїтї, рїбалчєнко (пор. рїбалчїня, рїбалчєствє) і т. ін., але Гїлка — Гїлчїн, Гїлчєнко, барїлчїня і т. ін.

У присвїйних приметниках на -ин, -ий так само й після інших приголосних ь пишеться, коли той приметник походить від слів із ь, і не пишеться, коли і в іменниках його немає: дєнчєка — дєнчїн, дїдчєко — дїдчїй, Рєдчєка — Рєдчїн, Вїсчєка — Вїсчїн, Кїзчєка — Кїзчїн, кїччєка — кїччїн і т. ін., але Колєдчєка — Колєдчїн, Мєтїжчєка — Мєтїжчїн і т. ін.

Але цєїрїнчєкати — цєїрїнчїтї і т. ін.

Увага 2. У словозмінах ь послїдовно пишеться після всіх приголосних, коли тільки він є у початковій формі; коли ж його тут немає, то й у словозмінах не пишеться: Гїлка — Гїлчї, але гїлка — гїлчї, рєдчєка — рєдчї, але грїдчєка — грїдчї, Ганчїсчєка — Ганчїсчї, але гїсчєка — гїсчї, стєрїжчєка — стєрїжчї, але стєрїжчєка — стєрїжчї, писчємо — на писчємї, але пїсчємо — у пїсчємї, кїччєка — кїччї і т. ін.

Увага 3. Перед наростком -ченко, -чук... після приголосних (тільки не л — див. Увагу 1) ь звичайно не пишеться: бїтчєко — бєзбїтчєнко, Рїдчєнко, Рїдчїтє (від Рїдчєко), Фєдчєнко (від Фєдчєко), Сєнчєнко (від Сєнчєко) і т. ін. Про такі ж, як Фєщєнко (від Фєсчєка), Ващєнко (від Вїсчєка), див. § 16, Увага.

Увага 4. Щодо живої вимови правописного ль, то воно далеко не скрізь буває м'яким. Так, перед твердими зубними (особливо перед н, с і ц) та перед шепєлими (ж, ч, ш, щ) ль завжди вимовляється як «середнє л», а не м'яке (тобто так, як і перед є, и), напр., правописє сїльнїй, цїльнє і т. ін. вимовляються цілком так, як і їстїчїлно, пїжєално і т. ін.

ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ПРИ ЗБІГОВІ ІХ

§ 16. Приголосні звуки, зустрічаючись у середині слова з іншими приголосними, іноді так чи інак змінюються. Часом ці зміни відбиваються й на письмі, іноді ж тільки в вимові.

Зміни приго-
лосних перед
ч

1. Перед ч у вимові й на письмі змінюються:

а) к, ц на ч, напр.: *түрок* — *түрецький* — *Туреччина*, *козаччина*, *гайдамаччина*, *чумацьчина*, *німець* — *німецький* — *Німеччина*, *Хмельницьчина*, *кріпацьчина* і т. ін.;

б) х, с на ш (пшиєло щ): *волх* — *волбський* — *Волбщина*, *Русь* — *рүський* *) — *рущина*, *рущити*, *колесо* — *колиця*, *пісок* — *пицяна*, *пицуга*, *пицаний*, *ліс* — *лицяна*, *Полісся* — *поллиця*, *місжа* — *мищяна*, *щастя*, *щасливий*, *нащавок* і т. ін.;

в) г, з на ж, напр.: *Водоліга* (село) — *водолазький* — *Водолазченко*, *показати* — *пожажчик*, *брякати* — *бряжчати*, *дзизкати* — *дзижчати*, але див. § 15 Увага 1.

Інші приголосні перед ч на письмі зберігаються: *Шведчина*, *братчик*, *квітчастий*, *тітчин*, *невістчин*, *тчу* (*ткати*) і т. ін.

Увага. У прізвиськах від власних імен на -ська, -зька, -сько, -зько перед закінченням -ченко, чук...сь і зь змінюються так, як і с, з: *Васька* — *Ваценко*, *Вацян*, *Ониська* — *Онущенко*, *Онущук*, *Кузько* — *Кущенко* і т. ін. Про такі прізвиська, як *Радько* — *Радченко* і т. ін. див. § 15 Увага 3.

Про присвійні прикметники, як *Параска* — *Парасчин*, *Васька* — *Васьчин* і т. ін., див. § 15 Увага 1.

2. Перед наростками -ство й -ський деякі приголосні змінюються, змінюючи й самі наростки:

а) к, ч, ць + -ство, -ський зливаються в -цтво, -цький, напр.: *козак* — *козачтво*, *козачський*, *грек* — *грецький*, *ткач* — *ткацтво*, *ткацький*, *молодець* — *молодечтво*, *молодечський*, *Гадяче* — *Гадяцький*, *Галич* — *Галицький*, *Прилука* — *Прилуцький*, *Кролевець* — *Кролевецький* і т. ін.;

б) х, ш, с + -ство, -ський зливаються в -ство, -ський, напр.: *птах* — *птаство*, *волх* — *волбський*, *чех* — *чєський*,

*) А російський від Росія.

товариш — *товаріський*, *нам* — *наський*, *рүський*, *перський*, *полський*, *підляський* (від *Підляшшя*), *лях* — *ляський* і т. ін.

в) г, ж, з + -ство, -ський, зливаються в -зтво, -зький, напр.: *убогий* — *убозтво*, *Прага* — *празький*, *Рига* — *різький*, *пором* — *запорізький*, *Париж* — *паризький*, *киргіз* — *киргізський*, *Кавказ* — *кавказський*, *Француз* — *французський*.

У рідко вживаних чужоземних словах, переважно географічних назвах, приголосні х, ш, г, ж не змінюються: *Цюріхський*, *адєський*, *шахський*.

Інші приголосні перед наростками -ство, -ський на письмі зберігаються: *братство*, *братський*, *сирітство*, *сирітський*, *студентський*, *інтендантський*, *президентський*, *агентство*, *інтелігентський*, *марксистський*, *фашистський*, *модський*, *городський*, *шведський*, *бавський* і т. ін.

Про ь у таких, як *селоб* — *сільський*, *кїнь* — *кїнський* і т. ін., див. §§ 14₂ та 15₂.

3. У 2-му ступені прикметників (прислівників), коли до пня дається наросток -ший (-ше, -ша), то з +ший змінюється в -жчий, а с +ший у -щій: *низький* — *нижчий*, *сузький* — *вужчий*, *красний* — *кращий*, *овсжий* — *вищій* і т. ін.

Усі інші приголосні перед -ший на письмі зберігаються: *солідний*, *швидний*, *корбтний*, *тонкий*, *м'який* і т. ін.

Так само в дієсловах: *вужчати*, *кращати*, *м'яжчати*, *багатшати* і т. ін. та в віддієслівних іменниках, коли вони походять від дієслів із пнями 2 ступ. прикмети: *збільшення* (*збільшити*), *погіршення* (*погіршити*), *зменшення* (*зменшити*), *пом'якшення* (*пом'якшити*) і т. ін., але *побожження* (*побожжити*), *скорочення* (*скоротити*), *поглиблення* (*поглибити*), *здешевлення* (*здешевити*) і т. ін.

4. Перед н треба писати ч, коли воно походять із к, ч, ц: *безпечний* (*безпєна*), *сагайдачний* (*сагайдачн*), *вдмчний*, *зрүчний*, *вічний*, *набчний*, *пшєний*, *безконєчний*, *місчний*, *помічний*, *помічий*, *їчний*, *окблїчний* (від *окблїця*) і т. ін.

Але: *рушник*, *рушницьа*, *мірбичник*, *сблїчник*, *яєчня*, *сєрдєчний*, а також у всіх прислівникових прикметниках: *вранї* — *вранїчний*, *торїчний* (*торїчний*), *тутєчний* (як *колицний*, *окблїчний*, *тамтєчний*) і т. ін.) — див. § 37.

5. Приголосні ж, ч, ш, т перед ц у вимові змінюються, але на ж, ч, ш, т на письмі зберігаються: *запорбжець* — *запорбжць*, *кїнжць*, *дїжць*, перед ц

2-й ступінь
прикмети.

ЧН — ШН

дошка — дощці, у сорбці, юшка — юшці, квітка — квітці, братця, опця, пелістці, долітці і т. ін.

Щодо правопису таких, як *редці — рудці, Галці — галці* і т. ін., то див. § 15 Увага 2.

6. У дієсловах частка *-ся* хоч і впливає на вимову попередніх ж, ч, ш, щ і *ть*, але на письмі вони аберагаються: *маж — маюся, морби — морбіся, мориц — морицяся, руци рӯицяся, беріси — берісицяся, спить — спитьцяся, беруть — берутьцяся* і т. ін.

7. Корінні глухі приголосні перед дзвінкими на письмі зберігаються, хоч у вимові звичайно переходять у дзвінкі: *боротьба* (бо *бороти*), *молотьба* (бо *молотити*), *пробьба* (бо *просити*), *вєльєдень, отже* і т. ін.

Так само й дзвінки перед глухими зберігаються на письмі: *нігті* (бо *ніготь*), *кігті, дігтяр, легкий, вогкий, надхнути, надхненний* (пор. *надхнути*), *зідхнути, зідхання, іскрєдка* (пор. *искрєдина*).

СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ

3(Д)Н, Ж(Д)Н, С(Т)Н § 17. 1. У сполученнях *здн, ждн, стн* зубні *д і т* випадають: *прізник, борозні, пізно, піюжня, коюсний, пісний, чесний, жалюсний, напісник, пропісниця, власний, звісний, вісник, існуюти, нещасний, перся, перехрєсний, ненаюсний, корісний, первісний, кількісний, якісний* і т. ін.

Виняток: *шєстнідицьєть*.

с(Т)Л 2. У сполученні *стл* звук *т* зникає, а тому й пишемо: *цасливий, завєсливий, жалєсливий, розєслити (розстєлю), але нестєсливий, кістєлювий* та в таких, як *Єстєляндія* тощо.

с(Л)Н 3. Сполучення *слн* спрощується в *сн*: *масний, умєсний, наємієне*.

Увага. Сполучення *рг* у кінці слова не слід спрощувати, і тому треба писати: *торг, прєторг, борг* і т. ін.

Але *чєтвєр (чєтвєрє), набєр*.

ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСНИХ

§ 18. Додаті приголосні звуки віддаються на письмі двома літерами. Подвоєні приголосні пишуться в таких випадках:

1. При збігові однакових приголосних у слові, як от:

а) приросток + корінь слова, напр.: *обвіти, віддати, азду, розєжєвити, завєжєвити* (інше значіння *завєжєвити*), *завєжєжи* і т. ін.

Подвоєння при збігові

Увага. Не слід писати подвоєних приголосних у таких словах, як *отбі, оцєй, отїт, отїк, отїл, отєнєр, отодї* тощо. Інакше значіння мають сполучення *от той, от цєй, от тут, от так* і т. ін.;

б) корінь (пень) + закінчення, напр.: *нієся, трїєся, ознієбляю* і т. ін. Див. ще § 14₃;

в) корінь (пєць) на *н'* + наросток *-ний (-ник, -ниця), -ній: сон — сєнний, рїнок (рїно) — рїнний, бєнь — бєнний; причїна — причїнний, вїтїти — неспїтїтий, ємїя — безвїтїний (безвїтїність, повїтїність), годїтїник, кїтїний, вїтїниця, бєтїтїтїник, старосїтїтїний, письмєтїтїний* (старий пєнь *письмєн-*) і т. ін.;

г) у наросткові *-нний* для збільшєних прикмєтєників: *здорєбєнний, силєбєнний, числєнний, старєнний, давнєтїтїний* і т. ін., а також із аналогї в деяких прикмєтєнках, що походять із дєспрїкмєтєників і визначаютє можливїсть чи неможливїсть дїї, висловєної вїдповїдним дїєсловом: *незлїчєнний, незчислєнний, неспїтїчєнний, незмїрєнний, невблагїтїний, неспєкїтїтїний, недозволєтїтїний, спєсєнний* та ін.

Увага. У дєспрїкмєтєнках жє пїколи не пишеться подвоєнє *н*: *зрєблєний, спєчєний, зєбрєний, залєрєхєний, вїстїрєганїй, побрєний, скїзєний, заборєвєний (заборєвєність)* і т. ін., як і в прикмєтєнках на *-єний* з вїдповїдних (з їншим наголєсом) дєспрїкмєтєників: *пєчєний* (пор. дєспрїкмєтєний), *варєний, свєчєний, грїцєний, скєжєєний, тороплєний, навїжєєний*, отже й *варєник, мїчєник, крїшєєник* і т. ін. (пор. *водєний — водєтїє, грєчєний — грєчєтїє*; і т. ін.).

Отже треба розрізнити такі словотвори, як *непрїчїтїтїний — непрїчїєєний, заборєнний — заборєєний* і т. ін.

Г) в окремих словах, як *сєїти, вєєє, оєєє, Гїїїї, пїїїї, мїїїї, вїїїї, бєїїї (бєї — квітєк), вїїїї*. Про подвоєні приголосні в чужих словах див. § 61.

2. На мїєлі старих неподвоєних, коли за ними колїєсь бєв + лєтований голєсний:

а) *жїтїїї, єлїтїїї, Пєбїїїї, нєїїїї, знїїїї, хєдїїїї, бєбєвїїїї, волєєєє, Пєрєєєє (рїчєєєє Рєєєєє), бєєєєєєє, бєєєєєєєє, гєєєєєєє, мєтїїїїї, збїїїїїї, рєєєєєєєєє, пїдбїїїїїї, обїїїїїї, вїїїїї (= вїїїїї), лїїїїїїїї і т. ін.*

Новє подвоєнїї

б) *суддя, Галля, браття, стаття*, але *свиня, ізуменя, попадя, кутя*.

Примітка. При відмінюванні таких слів подвоєння записується перед голосними: *оситто, в оситті, оситтій* і т. ін., як також і в таких словотворах, як *оситтєвий* (або *оситтєвий*), *оситтєпис, гіллястий* і т. ін.

в) *міддю, мазю, сіллю, тінню, постаттю, нічю, розквітлю, вісню, міцю* і т. ін.;

г) *ілля, ілляб, налляб, ляти, налляб...*

Про такі, як *Туреччина, Німеччина*, див. § 16.

Увага 1. Ніколи не подвоюються в таких випадках губні (б, п, в, м) і р: *безхліб'я, підгір'я, мятір'ю, пір'їна* і т. ін.

Не подвоюються й усі інші приголосні, коли перед ними стоїть теж приголосний (інший): *щаст'я, листя, пересердя, підзамчя, розбрязя, у щасті, старістью, честю, шерстю, особчю, хирчю, нехворощю* і т. ін., а після р у таких випадках апоетрофа не пишемо: *повітря, вістря*.

Увага 2. Не треба аналогічно з цими випадками переносити подвоєння на чужі слова та ймення.

Треба писати: *Вальєн* (не Валєн), *Галлякоццо, імброльйо, мілльон, Мольєр, барельєф, Тьєр, Готьє* і т. ін. — див. §§ 68, 69.

Увага 3. Ніколи не подвоюємо приголосних у таких прикметників (числівників), як *теляча, третя, третю, третью* тощо.

Б. Приростки — прийменники

§ 19. Щодо правопису й уживання приростків та прийменників, то треба додержуватися таких правил:

Прийменники

1. Прийменники ніколи не міняються на письмі перед глухими приголосними дальшого слова: *з пля, з хати, із тобою, без потреби* і т. ін. (як і *з облу...*).

з — б.

2. Приросток з- (або із- — див. § 10, Примітка) перед глухими приголосними к, п, т, х змінюється на с- (іс-): *сказати, сміятися (сміятися), стуміти, схиля, сходити* і т. ін.: перед усіма іншими приголосними приросток з- (із-) не змінюється: *збавити, звесті, зсідатися, зчарувати, зцідіти, зшиятися, зсадити, зцілітись, зформувати* і т. ін.

3. Приростки роз-, без-, від-, над-, об- і всі інші перед глухими приголосними ніколи не змішують з на с, д на т і т. ін.: *безхоботий, безнігтий, безталаний, безхвотий, безчасний, безцісний, розкидати, розквітний, розквітня, розквітний, розквітись, розквітити, розквітнувати, відти, відси, віджи, відтіля, відсіля, підтинати, обпінати* і т. ін.

Примітка. У літературній мові вживається прийменник-приросток *від* і *од*, але *від* переважно.

4. Складені прийменники, коли в початку їх не з- (із-), пишуться вкупі: *поза, поміж, понад, посеред, задал, заради* і т. ін., але *із-за, з-поміж, з-посеред* і т. ін. (див. § 9⁴²⁶).

5. Не слід плутати приростків пре- й при-: пре- вживається тільки на означення високого ступеня і то не тільки в прикметниках, а й в іменниках: *прегарний, презоробий, пречудо* і т. ін. (але: *пристаржуватий, придуркуватий, призорок* і т. ін.)

Приросток при- (з про-, див. § 7) уживається в словах: *пририва, призвище*, і його не слід плутати з при-: *приближий, сприятли, приязнь* і т. ін.

6. Після приростків, що кінчаються на приголосний, перед йотованими голосними я, ю, є, і ставимо апостроф: *з'являтися, об'єднати, від'їхати* і т. ін., але: *зокрема, зосібна, розорати, законбитути, зуряднувати* і т. ін. Див. § 6.

Щодо чергування у — в, то див. § 10.

Про те, як розрізнити приростки й прийменники в сумнівних випадках, див. § 94, Примітка 1.

В. Правопис наростків

(іменникових, прикметникових, дієслівних)

§ 20. 1. Наросток -ално, -илно пишемо без ь: *дерзално, ално, пужилно, заткално, грабілно, заступілно, істичілно, лопатілно* і т. ін.

2. Наростки -альний, -яльний, -ильний, -ільний (-альник, -ільник, -альність...) пишуться з ь: *відповідальний, подвальний, спільний, озрівальний, ідеальний, соціальний, офіціальний, принципіальний, матеріальний, гострийльний, синіальний, дольницья* і т. ін. Пор. іще § 14.

3. Див. §§ 15², 23¹⁴⁷.

4. Прикметниковий наросток -евий (-евий) уживається при м'яких спях (також після ж, ч, ш, щ), коли на е-(є) падає

наголос: *випи́свий, ти́жніввий, коро́ліввий (цвіт), сади́свий, місце́вий, життє́вий, почи́тєвий, парче́вий, ро́зсєвий, груше́вий, баба́вий* і т. ін.; коли ж наголос на іншому складі, то після таких приголосних *-овий (-йовий): грошо́вий, бі́ржео́вий, доцо́вий, життє́во́вий, во́льовий, по́льовий, га́йовий, кра́йовий, бойо́вий, майо́вий, ро́йовий* і т. ін.

-ЕНИЙ у діє-
приметниках

5. Наросток *-ений, -єний* (з *е, є*) вживається зазвичай в дієприметниках, коли вони витворені з дійменників з приголосним *-и- (-ї-)*, або *-ну-* перед закінченням *-ти*: *нес́ти — несє́ний, лови́ти — ловє́ний, ви́гоїти — ви́гоєний, загорі́ти — загорє́ний* і т. ін. Щодо неподвоєння *н*, то див. § 18₁. Увага.

-ЕНИО (-ЕН-
КО), -ЕНЬКО
(-ЕНЬКО),
-ЕНЬКА

6. Треба розрізняти паросток *-енко (-єнко)* в сипівських назвах, створених від професії або ймення (прізвиська) батьків, від зменшених паростків *-енько, -енька*: *Ковале́нко, Шевче́нко, Науме́нко, Бондаре́нко, Бондаре́нко, Ковале́нко, Шевче́нко* і т. ін., але: *кони́ченько, серде́ненько, горє́ненько, рі́чененька, Гордіє́ненько, Івасе́ненько* (пор. прізвиська *Гордіє́нко, Івасе́нко*) і т. ін. Пор. ще § 16₁, Увага та § 14₁.

-ЕННИЙ

7. Див. § 18₁.

-ЕННЯ

8. Див. § 7₁.

-ЕНЯ, -ЕНЯ

9. На означення дітей, молодих тварин і взагалі малих речей уживається паросток *-еня, -єня* (з *е, є, а* не *и, і*): *леве́ня, кошє́ня, сове́ня, перепеле́ня, чає́ня, очє́ня, ручє́ня, носє́ня, гроше́ня* і т. ін.

-ЕНЬ

10. У паросткові *-ень* є випадок: *перє́чень (перє́ня), дуре́нь (дурє́ня), травє́нь, блізе́нь* і т. ін. Пор. *-інь*.

-ЕРО

11. У збірних числівниках паросток *-єро* (з *е, а* не *и*): *се́мєро, п'ятє́ро, одина́дцятє́ро* і т. ін.

-ЕСЕНЬКИЙ,
-ІСІНЬКИЙ

12. Для зменшених та пестливих прикметників уживається паросток *-єсенський: бі́лєсенський* і т. ін., паросток же *-ісінький* указує на найвищий ступінь прикмети: *бі́лісінький* (=зосім білий).

Плутати їх не можна.

13. Див. § 14₁.

-ЕЦЬ, -ЕЦЬ

-ЕЧКА, -ЕЧКО,

-ЕЧОК (-ЕЧКА,

-ЕЧКО, -ЕЧОК)

14. Щодо цих паростків зменшено-пестливих слів, то по-перше їх не слід плутати з паростк. *-ичка, -ичок*: ці останні бувають тільки при словах із паростками *-иця, -ик*: *вї́лиця — вї́личка, палі́ця — палі́чка, ко́ник — ко́ничок, ко́шик — ко́шечок* і т. ін. В інших випадках з *є*: *кни́жечка, подуше́чка, горє́чка, міше́чко, круже́чок, мішє́чок, дрюче́чок, крабє́чок, дабє́чко, шає́чка, копїє́чка* і т. ін. (як і *теперє́чки, тї́пєчки*,

тї́пєчки . . .) — отже після *ж, ч, ш, щ, й* тут не *-очок, а -єчок (-єчок)*.

Але *пенє́чок — пенє́чок, напалє́чок — напалє́чок* і т. ін.

15. Для збірного значіння матері *Тї* матеріалу вживаємо паросток *-иво*: *мє́ливо, пє́чиво, пряди́во, кї́риво, палі́во, палє́чиво, мари́во, мерє́живо* і т. ін.

-ИВО

16. У зменшених іменниках пишемо паросток *-ик* (а не *-ік* і не *-єк*): *ко́ник, во́лик, глє́бчик, свє́лик, вї́лиця* і т. ін. (а також у вивідних словах, як *серє́дчик* від *серє́дїї*, *трикї́тник* від *трикї́тний* тощо). Після голосних, звичайно, *-ік*: *погбї́к*. Як виняток *брї́тїк*.

-ИК, -ІК

17. Див. *-аино*.

-ИАНО

18. Див. *-альний*.

-ИЛЬНИЙ

19. У присвійних прикметниках не пишемо *-ін (-їне, -їна)*, а тільки *-ин (-їне, -їна)*, а після голосної *-їн (-їне, -їна)*: *Нї́стин (Нї́стя), Марї́син (Марї́ся), Гї́лин (Гї́ля), Нї́мїлин (Нї́мїля), нї́нин (нї́ня), Агї́їн (Агї́ля), Рї́їн (Рї́я)* і т. ін.

-ИН, -ІН

Увага. Звук *г, к, х* перед паростком *-ин* заміняються на *ж, ч, ш*: *Ольга — Ольжи́н, Лука — Луки́н, дочка — дочкї́н, сова́ха — сова́шин, Шульжи́ня, Чайкї́нна, Мї́гї́нна* і т. ін.

20. У прикметниках, що показують приналежність, відношення або походження речі, паросток *-иний, -їний* (з одним *и*): *горо́бийний, орли́ний, солов'ї́ний* і т. ін.

-ИНИЙ, -ІНИЙ

21. Не слід змішувати паростки *-иння* в словах збірного значіння, утворених від іменників, з паростком *-іння (-єння)*, що вживається здебільшого у віддієслівних іменниках: *бобо́віння, карто́плї́ння, баго́віння, бурма́ння, гарбузи́ння, квасо́лі́ння, горохо́віння, маково́віння, соє́вї́ння, жабурї́ння, паву́тї́ння, ластовї́ння, работї́ння* і т. ін., тільки *воло́сі́ння*. Але *ходи́ння (ходи́ти), носї́ння (носи́ти)* і т. ін. — див. § 7₁.

-ИННЯ —

-ІННЯ

22. У рідко вживаному паросткові *-иня*, рівнозначному з паростком *-їна*, що визначають міру здебільшого в просторовому розумінні, пишемо *и* (а не *і, є*): *висо́чиня, широ́чиня, далє́чиня, глє́бочиня, вели́чиня, бистрї́ня, глє́биня, теплї́ня* і т. ін. (= *висо́чина* . . .). Тільки в назовному та орудному відмінках однини вживається однозначних форм із закінченням *-їнь, -їнню*: *висо́чї́нь, широ́чї́нь, далє́чї́нь, глє́бочї́нь* і т. ін., *висо́чї́нню, широ́чї́нню* і т. ін.

-ИНЯ —

-ІНЬ

В інших відмінках — від височиня або височина, отже в родов. одн. височині або височині, у давальному височині і т. ін.

23. У паростках **-исько** (**-ісько**) та **-ище** (**-іще**) пишеться (після голосних *ї*), а не *і*, *е*: *хлончійсько*, *огнісько*, *станівсько*, *гнібсько*, *стобатище*, *горіще* і т. ін. Щодо *ь*, то див. § 14₁.

24. Іменики з паростком **-иця** (**-ця**) належать до м'якої відміни: *гбрлиця*, *гбрлиці* і т. ін. — див. § 23₃.

25. У чужих словах уживається наросток **-ичний**, **-ічний** (після голосних **-ічний**) на загальних правилах (див. § 62): *медичний*, *академічний*, *технічний*, *архаїчний* і т. ін.

26. *і* (*ї*) в присвійних прикметникових паростках **-ів** (**-ів**) чергується з *о* й *е* (*є*) у відкритих складах: у твердих пнях з *о*, у м'яких і мішаних (див. § 22) з *е* (*є*), напр.: *Петрів* — *Петробо*, *Петробо* . . ., *Василів* — *Василєва*, *Василєвої* . . ., *Ковалів* — *Ковалєве*, *Ковалєвій* . . ., *Палів* — *Палєва* і т. ін.^{*)} Аналогічне чергування *і* (*ї*) з *о* або *е* (*є*) маємо й у прізвищах та в географічних назвах: *Петрів* — *Петробо*, *Петробо* . . ., *Яків* — *Яківова*, *Воронків* — з *Воронківбо* . . ., *Канів* — з *Канєва* і т. ін. Див. іще §§ 77, 78, 71.

У власних назвах людей «по батькові» при чоловічих іменнях перед паростком **-ич** завжди пишемо **-ов-** (не тільки з **-ов-**, а й з **-ев-**): *Петробоич*, *Юрович*, *Ігорович*, *Кіртрович*, *Лазарович*, *Васильович*, *Витальович*, *Олексійович*, *Сергейович*, *Лужкович* і т. ін., при жіночих же перед паростком **-на** завжди **-ів-** (**-ів-**): *Петрівна*, *Михайлівна*, *Макарівна*, *Василівна*, *Миколайівна*, *Сергейівна*, *Лужковина* і т. ін.

Від таких імен, як *Яків*, *Ілля*, *Лужа*, *Сіва*, *Хомя*, *Михіта*, відповідні «по батькові» будуть: *Якович* (і *Яковлевич*), *Ільович* (але *Лєнін* — *Ільїч*), *Лужович*, *Сівович*, *Хомович*, *Михитович* і т. ін., *Яківна* (і *Яковлівна*), *Хомівна*, *Ільвіна*, *Лужівна*, *Сівівна*, *Михітівна* і т. ін.^{**)}

27. У паросткові **-іж** у відкритому складі і переходить на *е*: *крутіж* — *крутежіу*, *правіж* — *правежіу*, *карбіж* — *карбежіс* і т. ін.

^{*)} В українській мові присвійні прикметники на **-ів** бувають і від імеників на **-а**: *Михіта* — *Михітівна*, *Хомя* і т. ін.

^{**)} Імена «по батькові» рівнобійні вживаються залежно від рівнобійних імен власних: *Олексійович* від *Олександр*, *Омелькович* від *Омелько*, *Костянтинович* від *Костянтин*, *Кіртрович* від *Кірта*, *Миколайович* від *Микола* і т. ін.

28. Див. **-іння**.

29. У паросткові **-інь** у відкритому складі і заміняється на *е*: *гребінь* — *гребєня*, *курінь* — *курєня*, *ямінь* — *ямєнем*, *ступінь* — *ступєня*, *крутінь* — *крутєня*, *волосінь* — *волосєні*, *пробінь* — *пробєня*, *камінь* — *камєневі*, *корінь* — *корєня* і т. ін., як і у вивідних словах: *ямєніще*, *крутєніж*, *камєністий*, *камєніжа*, *проемістий* і т. ін., крім зменшених на **-інець** — див. § 7_{3а}. Див. іще **-иня**.

30. Див. **-есенький**.

31. Див. §§ 7₁₆, 8, 18.

32. У 2-му ступені прикметників пишемо **-іший** (а не **-ійший**, **-иший**, **-иший**): *старіший*, *миліший*, *добріший*, *веселіший*, *сильніший*, *гарячіший* і т. ін.

Про **-ший** після приголосних (**-дший**, **-тший** і т. ін.) див. § 16₃.

33. Див. **-ин**.

34. Див. **-иний**.

35. Див. **-исько**.

36. Див. § 18_{2а}.

37. Наросток **-ова-** (**-ева-**, **-ива-** зовсім немає^{*)}) в українській мові зберігається лише тоді, коли наголос падає на *о*, без наголосу ж переходить в **-ува-** (**-юва-**):

а) *крутівати*, *крутіва* . . . — *крутиваний*, *вкрутівають* . . ., *малювати*, *малюва* . . . — *малюваний*, *вмалювають* . . ., *воювати*, *воюва* . . . — *звойований*, *звойовувати* . . ., *вбудувати* — *перобудований* і т. ін.

Також у пнях: *плювати*, *плювати*, *блювати*, *жувати* (хоч *коваль*, *ковало*), але *ховати*, *вповати*.

б) *дружування*, *панування*, *дарування*, *царювання*, *горювання*, *воювання*, *викохування*, *вихоування*, *перебріхування*, *вигодбування*, *перемальбування*, *завойбування* і т. ін., але *малювання* (дія) — *малювання* (= малюнки — тільки з таким значінням), *будування* (дія) — *будування* (= будова), *мурування* (дія) — *мурування* (= щось муровале, мур), *риштування* (дія) — *риштування* і т. ін.

Примітка. У дієсловах чужомовного походження, зокрема з німецької мови на **-іген**, перед паростком **-ува-**, **-юва-** (**-ова-**) майже ніколи не буває чужомовного паростка **-ір-** (**-ир-**): *формувати* (зформований), *формуловати*

^{*)} У таких словах, як *уживати*, *заживати*, *наживати* . . ., и відокремити до кореня.

(*зформульований*), *адресувати, реструктувати, анулювати, анемовати, протоколювати, інструктувати, інкорпорувати, маскувати, коментувати* і баг. ін. Див. іще § 54г.

в) *сивуовитий (сивуовитість), рудуовитий, синкуватий, забудькуватий, глетовитий* і т. ін., але *стоббватий, пликсватий* і т. ін.

- ОВИТИЙ 38. У цьому паросткові завжди о: *сумовитий, грошовитий* і т. ін.
- ОВИЧ 39. Див. -ів.
- ОК 40. Після приголосних уживається паросток -ок (не -ек), отже й після ж, ч, ш, щ, й: *см'юшок, острішок, сніжок, відрійок* і т. ін. Пор. іще -ечок.
- ОНЬКА, -ОНЬКО 41. Див. § 14₁.
- СТВО, -ЦТВО 42. Див. § 16₂.
- СЬНИЙ, -ЦЬКИЙ 43. Див. § 14₁.
- ТЕЛЬ 44. У цьому паросткові завжди е (а не и): *учитель, гнобітель* і т. ін.
- УВА, -ЮВА 45. Див. -ова.
- ЯЛЬНИЙ 46. Див. -альний.

ПРАВОПИС СКЛАДЕНИХ СЛІВ

§ 21. 1. Коли перша частина складеного слова прикметник, то сполучний звук буде о, а тому пишемо: *сильоцивіт, сильобкий, задньопіднебінний, передньоязиковий, третьорядний, чужоземний, чужомовний, першорядний, пішоходи, робітничо-селянський* і т. ін., але *божесвітний, божесвітти, божесвілля*.

Увага. З цим не слід плутати таких складених слів, де в першій частині 2-й ступінь прислівника з е: *вицезада-ний, нижчепідписаний* і т. ін.

2. Коли перша частина складеного слова іменник, то сполучним звуком буває:

а) Після шлосених ж, ч, ш, щ звук о: *душолюб, кашовар, грошолоб, віршоміз, мишоід, книшоцят, клишонбгий, тисячоліття, мечонбша, мечонбсець, ночовід, печоглядичи, жом'яка* і т. ін., але *очевидний, очевидячки, очевидячи*.

б) Після й та подвоєних м'яких приголосних є: *воєвода, красвід, краснавіство, життєпис, життєздійний* і т. ін.

в) Після інших приголосних у м'яких пнях іменників почасті е (головним чином після л, р, ц), почасті о: *землемір, землетрус, мореплавець, працездійний, лицемір* та ін., але *конокрад, конво'язь, постогриз, свинопас, повітромір* і т. ін.

3. Коли перша частина складеного слова числівник, то:

а) У словах із числівниками *одін, два* сполучним звуком буває о: *одноповерховий, однопідний, двогузний (і двогузний), двонбгий, дворічка, двоаршинний* і т. ін.

б) У словах із числівниками *три, чотири*, а також із тими, що в родов. відмінку можуть мати и (див. § 46), сполучним звуком буває и: *тринбги, триніжок, тризубець, тринілля, трижупний, трижлятий, чотирискладовий, п'ятизолотник, семиліток, тридцятилітний* і т. ін., але див. іще § 47.

Примітка. В деяких словах потрапляє сполучення й з двоє, трос: *двоєдужний* (замість звичайного *дводужний*), *тросеружця*.

4. Приросток *межи-* у складених словах не змінюється: *межігир'я, межігирець, межісітка, межісаятки, межістрічя* і т. ін., (*міжпартійний, міжнародний* і т. ін. — прирост. між-). Див. § 7.

Щодо інших приростків, то див. § 19.

Щодо розділки (-) в складених словах, то див. § 94.

II

ЗАКІНЧЕННЯ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

Іменник

Увага до таблиці відмін

§ 22. Зважаючи на закінчення іменників у назовному відмінку, а також на характерні ознаки закінчень в інших формах однини й множини, усі іменники української мови можна поділити на 3 відмінки, а крім того 1 відміну на 3 групи — тверду, мішану й м'яку. Хоча до 1 відмінки належать іменники всіх трьох родів і іменники чоловіч. й ніякого род. зовсім інакше відмінюються супроти іменників цієї ж групи жіночого роду, та все ж із погляду практичної доцільності їх вигідно саме так згрупувати, бо в основі цього угруповання лежать як єсть ті ознаки, що мають найбільшу вагу в практиці. Так, напр., мішана група зразу виступає з своїми характерними ознаками: після ж, ч, ш, щ, дж не буває в закінченнях о й и, а тільки е й і (*жнізгою* — *жнізгою*, *жнізги* — *огорожі* і т. ін.). Щодо іменників чоловічого роду на -р, що належать до всіх 3-х груп, то з таблиці ще не видно, які саме іменники відносяться до котрої з цих груп, але ці вказівки не важко знайти в наступному параграфі (23), де подаються й усі інші вказівки щодо вживання іменникових закінчень. («Таблиця» на 30—31 ст.).

ОДИНА

НАЗОВНИЙ ВІДМІНОК

Тверді іменники чоловіч. роду

§ 23. 1. До твердих іменників чоловічого роду (див. § 22 I відм. 1 гр.) належать іменники на -г, -н, -х, -г . . . , тобто такі, як *п'яг*, *робітник*, *г'ляг*, *стен*, *г'ляб*, *громадянин*, *літпис*, *коц* (*Перетц*, *паліц*, *принц* . . . з чужих мов), *будз*, *мінйло* й інші, а також на -р: *двір*, *дар*, *жар*, *тир*, *вир*, *шур*, *мир*, *мур*, *яр*, *х'їтір*, *панір*, *узвір*, *навір*, *удвір*, *товір*, *тх'їр*, *комір*, *м'їйстер*, *т'язір*, *т'язівір*, *м'б'їр*, *ком'їр*, *базір*, *хабір*, *пож'їр*, *шар*, *інж'їр*, *к'їш'їр*, *качур*, *ж'їш'їр*, *жов'їр*, *н'їмер*, *бузув'їр*,

л'їур, *т'енор*, *комун'їр*, *комісар*, *касір*, *актор*, *команд'їр*, *інсп'їктор*, *дир'їктор*, *проф'їсор*, *проту'їр*, *семінар*, *тракт'їр*, *м'їд'їр*, *кав'їр*, *футл'їр*, *м'їл'їр*, *фул'їр*, *монтан'їр*, *Абел'їр*, *Кастел'їр*, *бакал'їр*, *вахл'їр* (на -яр звичайно чужі слова). Див. § 30 Примітка.

2. До твердих іменників ніякого р. (див. § 22 I відм. 1 гр.) належать іменн. на -го, -ко, -хо . . . , тобто такі, як *б'їго*, *ябл'їко*, *добр'їо*, *жнізд'їо*, *зал'їзо*, *пл'їсо*, *д'їно* й ін.

3. До твердих іменників жіноч. роду (див. § 22 I відм. 1 гр.) належать іменн. на -га, -ка, -ха . . . , тобто такі, як *с'їм'їга*, *шт'їка*, *зад'їжа*, *дз'їга*, *т'їрма*, *ст'їпа*, *граф'їа*, *жур'їба*, *громада*, *погроб'їа*, *кукур'їдза*, *кар'їца* (-дза, -ца тільки в словах із чужих мов) й ін., а також такі, як *гайдамака*, *недбака* тощо.

4. До мішаної групи іменників чоловічого роду (див. § 22 I відм. 2 гр.) належать: а) *б'їл'їр*, *вап'їр*, *тесл'їр*, *фігл'їр*, *смол'їр*, *гол'їр*, *вул'їр*, *м'їл'їр*, *повіст'їр*, *газет'їр*, *баран'їр*, *повст'їр*, *вол'їр*, *сідл'їр* та ін. (звичайно назви професій на -яр). Пор. 7:

Примітка. Іменник на -яр цієї групи з наголосом не на закінченні звичайно мають -ові, -ом (а не -еві, -ем): *ст'їл'їрові*, *м'їл'їром* і т. ін.

б) усі на -ж, -ч, -ш, -щ, -дж: *ст'їрож*, *слух'їч*, *товар'їш* . . .

5. До мішаної групи іменників ніякого роду (див. § 22 I відм. 2 гр.) належать усі іменники на -же, -че, -ще: *л'їже*, *віче*, *прізвище* . . . , а також такі, як *дід'їще*, *баб'їще* і т. ін.

Примітка. Але до твердої групи належать такі іменники, як *л'їд'їр*, (*з л'їд'їром*), *Сач'їо* (*Сач'їом*).

6. До мішаної групи іменників жіночого роду (див. § 22 I відм. 2 гр.) відносяться всі іменники (також і чоловічого роду) на -жа, -ча, -ша, -ща, -джа: *мережа*, *б'їча*, *пор'їша*, *г'їща*, *ганд'їса*, *міжон'їца* . . .

7. До м'яких іменників чоловічого роду (див. § 22 I відм. 3 гр.) належать іменники на -д'ї, -з'ї, -л'ї . . . , тобто такі, як *л'їд'їд'ї*, *кол'їд'їз'ї*, *уч'їтель*, *кр'їм'їнь*, *кар'їсь*, *з'їть*, *їзд'їць*, *гуд'їз'ї*, *р'їй*, *Івас'їо* й ін., а також на -р (головним чином з накресками -ар, -ир): *віс'їр*, *байка'їр*, *госп'їдар*, *інсент'їр*, *в'їстар*, *блях'їр*, *віс'їр*, *лімар*, *ворот'їр*, *чобот'їр*, *дим'їр*, *б'їнд'їр*, *калам'їр*, *пролет'їр*, *секрет'їр*, *ц'їв'їт'їр*, *цар*, *коб'їр*, *багат'їр*, *провод'їр*, *повод'їр*, *гуз'їр*, *боб'їр*, *ут'їр* і т. ін. Пор. 4.

Таблиця відмін

П Е Р Ш А

1 ГРУПА (тверда)			2 ГРУПА (мішана)			
			е відповідно до о твердих			
			і з и ь			
Чолов. р.	Сілк. р.	Жіноч. р.	Чолов. р.	Сілк. р.	Жіноч. р.	
г к х г' м н ш б в р д з л н с т ц дз -о (-а)	-о	-а	р -а ж ч ш щ дж	-е	-а	
Назов. Клич. ф. Родов. Дав. Знах. Оруд. Міст.	явір явор - е явор - а явор - ові Наз. або Род. явор - ом явор - і, -ові	ліжк - о ліжк - о ліжк - а ліжк - у ліжк - о ліжк - ом ліжк - у	книг - а книг - о книг - и книз - і книг - у книг - ою книз - і	школяр школяр - е (-у) школяр - а школяр - еві школяр - а школяр - ем школяр - і, -еві	огнищ - с огнищ - е огнищ - а огнищ - у огнищ - е огнищ - ем огнищ - і, -у	круч - а круч - е круч - і круч - і круч - у круч - ею круч - і
Назов. Родов. Дав. Оруд. Міст.	явор - и явор - ів явор - ам явор - ами явор - ах	ліжк - а ліжок ліжк - ам ліжк - амь ліжк - ах	книг - и книг книг - ам книг - ами книг - ах	школяр - і школяр - ів школяр - ам школяр - ами школяр - ах	огнищ - а огнищ огнищ - ам огнищ - ами огнищ - ах	круч - і круч круч - ам круч - ами круч - ах

Зразки відмінювання

Однина

Назов.
Клич. ф.
Родов.
Дав.
Знах.
Оруд.
Міст.

Множина

Назов.
Родов.
Дав.
Оруд.
Міст.

і зразки відмінювання

В І Д М І Н А

ДРУГА ВІДМІНА

ТРЕТЯ ВІДМІНА

3 ГРУПА (м'яка)				
е (я) відповідно до о твердих				
і з и ь				
я з а ь				
ю з у ь				
Чолов. р.	Сілк.	Жіноч. р.	Сілк. р.	Жіноч. р.
р дз зь ль пль сь ть пль дзь -во (-я) й			и (-ят-) [після ж, ч, ш, щ а (-ат-)] я (-єт-)	ж ч ш щ в р дз зь ль пль сь ть ць
токар	міст - е	обличч - я	крилиц - я	орля
токар - ю	міст - е	обличч - я	крилиц - е	орля
токар - я	міст - я	обличч - я	крилиц - і	орлят - и
токар - еві	міст - ю	обличч - ю	крилиц - і	орлят - і
токар - я	міст - е	обличч - я	крилиц - ю	орля
токар - ем	міст - ем	обличч - ям	крилиц - ею	орля - м
токар - і, -еві	міст - і	обличч - і, -ю	крилиц - і	орлят і
токар - і	міст - я	обличч - я	крилиц - і	орлят - а
токар - ів	міст - я	обличч - я	крилиц - і	орлят
токар - ам	міст - ям	обличч - ям	крилиц - ям	орлят - ам
токар - ами	міст - ями	обличч - ями	крилиц - ями	орлят - ами
токар - ах	міст - ях	обличч - ях	крилиц - ях	орлят - ах
				повість повіст - в повіст - и повіст - і повість повіст - ю повіст - і
				повіст - і повіст - ей повіст - ям повіст - ями повіст - ях

М'які імен.
ніжк. р.

8. До м'яких іменників ніякого роду (див. § 22 I відм. 3 гр.) належать: а) всі на *-ре, -ле, -це* (перша підгрупа), як *от горе, серце* й ін., та б) ті на *-я*, що відмінюються без наростків *-ят, -ат, -ен* і здебільшого мають перед закінченням подвоєний приголосний: *обіддя, галуззя, весілля, писання, волбесся, війня* (себто *війна*), *збіжжя, обличчя, підданця, підзаччя, розторжся, річчя, містчя, вістря, нір'я, дуб'я, стріп'я, безд'яччя, здорб'я* і т. ін.; також *сім'я, тім'я, віль'я, плум'я, плем'я*.

М'які імен.
жіноч. р.

9. До м'яких іменників жіночого роду (див. § 22 I відм. 3 гр.) належать іменники на *-ря, -дя, -зя* . . . , тобто такі, як *буря, Віодя, воля, легеня, матіся, стаття, робітниця, Гандзя, надія, сім'я* . . . ; також і чоловічого роду такі, як *суддя, тесля*.

Імен. ніжк. р.
з наростками
*-ят, -ат,
-ен*

10. До іменників ніякого роду II відміни (див. § 22) належать: а) Назви малих істот і речей, як *теля, козеня, гуся, вутя, кача, каченя, курча, лоша, вовченя, дитинча, діоча, голуб'я, горця, коліччя, горня* (не плутати з іменниками ніякого роду, зазначеними під 8б);

б) *ім'я* (з наростком *-ен*).

Імен. жіноч. р.
на приголос-
ний

11. До іменників жіночого роду з приголосним на кінці (див. § 22 III відм.) належать такі, як *підорож, ніч, розкіш, нево-роц, кров, твар, молодь, паморозь, сіль, тіль, вісь, вість, міль*. Так само відмінюється й *мати*. Але див. § 25.

КЛИЧНА ФОРМА

§ 24. У кличній формі іменники однини мають закінчення *-у, -ю, -о, -е (-є)*.

-у

1. *-у* мають іменники чоловічого роду:

а) Доволі послідовно ті, що мають наросток *-но, -ин, -ук, -ок*: *батьку, голубчику, ковальчику, сінку, конючку, кониченьку* . . .

б) Доволі послідовно з закінченням *-ж, -ч, -ш*: *міжсє, по-говичу, товарищу* . . .

в) Окремі іменники тверді: *діду, тату, сину, свату*. Також такі, як *Гебру* . . .

-ю

2. *-ю* мають іменники:

а) Чоловічого роду м'які, крім тих, що кінчаються на *-ець* (див. § 22 I відм. 3 група): *кобзарю, ведмедю, місяцю, князю, ковалю, коню, дайцю, златю, краю, Корнію* . . .

б) Жіночого роду м'які (див. § 22 I відм. 3 гр.) престайні: *доню, матісю, Галіню, Марісю* (і *Марісе*) . . .

3. *-о* мають усі без винятку тверді іменники на *-а* жіночого й чоловічого р. (див. § 22 I відм. 1 гр.): *Україно, сестро, Ганно, гайдаміго, бідолахо* . . .

4. *-е* мають іменники:

а) Усі жіночого роду нетверді, тобто I відміни 2 й 3 групи, за винятком указаних під 2б, та з закінченням на приголосний (III відміна): *робице, доле, земде, вдовіце, Кінтре, смерте, ніче, таіре* . . .

Але: *міти*.

Після голосних *-є*: *Маріє, збрє* . . .

б) Ті чоловічого роду тверді, що не входять в 1а, 1в і 3: *со-кола, місце, голубе, морозе, гробе, Дніпре, Павле, Пётре, громадянине, нарбде, ваче, козаче, чумаче, лужє, лаше, п'ярубче, вайче* (від *воля*), *Джєбрдє* . . .

5. Іменники чоловічого роду на *-ець* мають закінчення *-є*, рідше *-ю*: *молодче, крачє, жєнчє, хлєтчє, нїмчє, зайчє* (і *зайцю*), *злочинчє, перембєжє* . . .

Так само й іменники чолов. р. на *-р* мішаної групи (див. § 22 I відм. 2 гр.) мають закінчення *-є* і лише зрідка *-у*: *тєслєрє, газєтєрє, новєстєрє* (і *новєстєрє*) . . .

6. Іменники ніякого роду в кличній формі не мають окремого закінчення.

Примітка. Лише зрідка іменники ніякого роду з наростком *-н* приймають у кличній формі закінчення *-у* нідо шпавном подібних іменників чоловічого роду: *„Ой сонєчє-батєчку, вбодє, вбодє“*.

РОДОВИЙ ВІДМІНОК

§ 25. В родовому відмінку однини іменники мають закінчення *-а (-я), -у (-ю), -и (-яти, -ати, -ени), -і (-ї)*.

1. *-а (-я)* мають:

а) Усі без винятку іменники ніякого роду I відміни (див. § 22) — *а* 1-ї й 2-ї груп, *-я*—3-ї: *з села, до лчменіччя, з п'ял, лиця, воздоріжжє, плєччя, підзаччя* . . .

б) Іменники чоловічого роду (крім тих, що кінчаються в на-зови. відмін. голосними): *-а* 1-ї й 2-ї груп, *-я*—3-ї (див. § 22), коли вони означають точко оформлені предмети, або взагалі точно визначені в розмірі й формі речі й поняття, як напр., *живі істоти*: *без брата, до хлєччя, з ляходін, від коня, проти сокола, метєлика* . . . ; предмети: *коло плєча, без нбса, з п'яльци, до олівця, димаря, гоинта, автомобіля, доцюміра, перері-*

вача, барометра, фонбєрафа, грамофона, мікроскопа, мотора...; невні міри: з гарця, до пїда, без карбобамца, аршїна, метра (= міри), грама, сїчня, листопада, вїатїрка, тїмєня, мїсяця...

-у (-ю)

2. -у (-ю) мають іменники чоловічого роду, коли вони означають поняття гуртові, масові або абстрактні, як от родові, збірні; ті, що означають одноманїтну масу, середовище: без мїску, з молочаї, до пїрцю, від часникї, проти нарбду, пролетарїату, мїру, базїру, ббру, освєсїту, пїскї, снїгу, гнїю, мєду, квїсу, льбду, тумїну, цїркру, тїотїонї, чмїєню, пїпелї, вогнї, дьбєтїю, льбну, жїїру, горбху, кїсно (кїсенї), вбдню (вбдєнь)...; безформні явища природи: з вїхру, від грбму, до дощї, без морбзу, проти вїтру, грбду, жїїру...; чїнність, вражїння, душевний стан: до почїну, без розббю, від дїру, з бблю, жїїлю, плачї, рєготу, гнїю, стрїху, смїху, мїску, сїму, дбтєну, зїпаху, зїходу, жлбпону...; взагалї поняття розумові, в тїм числї установи, особливо чужомовного походження: без пбєстуту, до пббуту, від стїну, проти пбдїлу, звїчїю, урїяду, зїмладу, їкту, фїкту, спїїлю, мєтру (= розміру), кїрсу, їмперїїлїзму, комїсарїїату, унїверсїпїєнту, колектїїву, штїбу, архїву, дєкрєту; також такі скорочєння, як до мїкнєту («лїквїдацїї непїсьменности»), від Комгоспу («Комунїального господарства»), коло Наркомосу («Народн. Комїсарїату Освїти»), до Разамужу («Ради залїзничникїв України»), Лїфїу («лївого фронту»), Вуану («Всеукр. Акад. Наук»).

-А (-Я) —
-у (-ю)

3. -а (-я) або -у (-ю) вживається в тих самих їмєвпїках чоловічого роду, коли вони мають 1 і значїння 1б і значїння 2: немї каїменї (= одїєї каїенюкї) — немї каїєню (= будївельного матерїїлу), без лїстї (= одного лїстка) — без лїстї (= лїстї), з звїра (= вовка, лїспї...) — з звїру (= звїрї), без жлбдї (= одного плода) — без жлбдї (= жолудї), без пїпєра (= «справи» в канцєлїр. значїнні) — без пїпєру (= матерїїлу до писання...); від морбзу — від Морбза (прїзвище).

Підвести гєть усї їнші їменники чоловічого роду під форми щодо -а (-я) чи -у (-ю) в родовому вїдм. однини немїжїливо. Так, напр., від таких назов чаєу, як рїж, гїк, рїнок, родовий вїдм. рбжу, вїху, рїнжу, але вєчїр — вєчора.

Так само від їменникїв-назов мїсцевостєй, країв, рїчок, мїст тощо родовий однини вживається то з -у, -ю (далєко частїше),

то з -а, -я: з стїну, коло мїсу, без мїсу, до горбду, край стїву, проти сїду, мїїдїну, їру, слїду, Сїбїю, Туркєстїну, Кавкїзу, Крїїму, Дбну, Урїїму, Бєрлїну, Лбндону, Нарїїїсу, Рїїму, Нью-Їбржу, Хєрєбну, але коло бєрєгї, до крїїжї, бїля горбї, з Хїрїова, Чернїгова, Кїїова (мїста на -їв тїльки так), Острї, Камїїця, Перємїїїлї, Жїтбмїїра, Вїднї. Змєншенї ж звичїїно тїльки з -а (-я): з зрїка, до лїкїї. бїля ставбкї, горбдї, Дїнцї (як з -а ї усї з закїяченнїям нїякого роду -о в назовному вїдмїнку: Днїпрб — з Днїпрї).

Зрїдка є ї випятки з вицєнакрєслєпїх правїл, напр., зївсїдї без жлбба, сївсї, пїперекїр прав. 2.

Дєкотрї ж уживаються в обох формах: без стїдї — без стїїду, без соромї — без сбромї, до мостї — до мбєстї, з дворї — з двбру.

4. -ї мають:

а) Усї їменники жїночого роду твердї (див. § 22 I вїдмїна 1 гр.): коло водї, без кнїїжкї...

б) їменники жїночого роду III вїдм. (див. § 22) на -тї за другим приголоснїм: від рїдбстї, з вїстїї, до смєртї, без чвєртї...

Також винятково: до осєнї, без сблї, крбвї, жлббвї, Рїїсї.

в) Усї їменники нїякого роду з нарєсткїям -ят- (пїєля ж, ч, ш, щ -ат- — див. § 22 II вїдмїна): до телїїтї, горцїїтї... I слово їменї.

5. -ї мають усї їменники жїночого роду мїїкї та мїшанї на -жа, -ча, -ша, -ща, -джа (див. § 22 I вїдм. 3 і 2 грїпї): без дблї, бїрї, мїсїїцї, сїїїї, порбшї, крїїї, гїїїї...

Пїєля голоснїх та ' -ї: без надїї, Марїї, сїмї...

Також -ї мають усї їменники жїночого роду на приголоснїї, що не входять в 4б: до нбчї, без пбдорбїї, від рбзкбшї, твбрї, мблбдї, пїморбзї, тїнї, Росї, артїлї, морїлї, жббчї, мїтерї...

Щодо чергуваннї о — і, е — і (Харкїїл — Харкїїова, Кїїїа — Кїїїова, камїїнь — каїєнїя, радїїстї — радбстї тощо), то див. § 7.

ДАВАЛЬНІЙ ВІДМІНОК

§ 26. В давальному вїдмїнку однини їменники мають закїяченнї -овї (-євї, -євї). -у (-ю), -ї (-ї, -ятї, -атї, -єнї).

1. -овї (-євї, пїєля голоснїх та ' -євї) мають:

а) Майже всї їменники чоловічого роду (див. далї) — -овї I вїдм. грїпї, -євї I вїдмїнї 2 і 3 грїпї (див. § 22): брїтовї, дїббвї,

-овї (-євї,
-євї)

Михайлові, повістярєві*), стóрожеві, слухачєві, товаришеві, куцєві, косарєві, ведмєдеві, учітелєві, гóстеви, длопцєві, рбєві, курієві . . .

б) Зрідка іменники ніякого роду I відміни, головним чином назви живих істот на -ко: ягнѣткóви, телѣткóви, дитѣткóви, немoвалѣткóви . . ., навіть мѣхові, обѣсжкóви, свѣтові, сєрцєві, сонцєві . . .

-У (-Ю)

2. -у (-ю) мають:

а) Майже всі іменники ніякого роду I відміни — -у I 1 і 2 групи, -ю 3 (див. § 22): дєреву, гнѣздѹ, селѹ, стóбницѹ, лицѹ, обмѣчю, підзѣмчю, знѣнню . . . (порівн. 16).

б) Усі іменники чоловічого роду з закінченням -ів (-їв), -ов у назовні відмінку: Львѣв — Львєву, Млѣв — Млѣву, Драгомѣнѣв — Драгомѣнову, Воробѣв — Воробѣву, Ковалѣв — Ковалєву, Стеблѣв — Стеблєву, Чугєву, бєтрову, болѣголову . . .

Це закінчення буває і в іменниках, зазначених під 1а при збігові їх: товаришеві Гасришѹ і т. ін. — див. § 78.

-І (-ЯТІ,
-АТІ, -ЕНІ)

3. -і (-ї) мають:

а) Усі іменники жіночого роду (усіх відмін і груп), як також і чоловічого на -а, -я: сестрѣ, жѣнѣ, дочцѣ, свєкрѹсѣ, носѣ, гирмѣзі, огорбжѣ, гѹцѣ, Марѹсѣ, молодѣцѣ, нóчѣ, рóзжкóсѣ, крòвѣ, твѣрѣ, мѣдѣ, повѣстѣ, сòлѣ, прѣязнѣ, бѣдолѣсѣ, старшинѣ . . . Також Мѣсѣжѣ — Мѣцѣ і т. ін.

Після голосних та ' -ї: надїї, Марїї, шїї, сѣмї.

— Примітка. Але в Західній Україні подекуди пишуть -и в імен. жін. р. III відм. (див. § 22) на -сть, -рть, як також і в формах місцев. одн. та наз. — знах. множ.

б) Усі іменники ніякого роду з наростк. -ят- (після ж, ч, ш, щ -ат-): телѣтѣ, курчѣтѣ . . . і в слові імені.

ЗНАХІДНИЙ ВІДМІНОК

§ 27. У знахідному відмінку однини іменники мають закінчення -а (-я), -у (-ю), або вживаються у формі назовного відмінку.

-А (-Я)

1. -а (-я) мають усі іменники чоловічого роду на приголосний та -о (-ьо), коли вони означають живі істоти, а крім того можуть мати й інші іменники, означені в § 25: за глòбчѣ, метѣлика . . ., на дѹба, за оліцѣ, жарòванцѣ, плѹга, жàганцѣ . . ., навіть університѣта, декрѣта й ін.

*) Див. § 23аа Примітка.

2. -у (-ю) мають усі іменники жіночого й чоловічого роду на -а (-я): на радѹ, старшинѹ, суддѹ . . .

Усі інші іменники (отже всі ніякого роду й жіночого на приголосний) у знахідному відмінку мають форми назовного, але від слова мѣти знахідн. однини мѣтѣр.

ОРУДНИЙ ВІДМІНОК

§ 28. В орудному відмінку однини іменники мають закінчення -ом (-єм, -єм), -ою (-єю, -єю), -ю, -ям (-ам).

1. -ом мають усі іменники чоловічого роду тверді, крім тих, що кінчаються на -а, та всі іменники ніякого роду тверді, -єм (після голосних -єм) усі мішані й м'які іменники чоловічого й ніякого роду, крім тих, що кінчаються на -а й -я (див. § 22 I відміна): над стѣном, під тлєарòм, за базарòм, перед бакѣлѣрòм, сєлòм, повістѣрѣм*), товаришем**), бѣчєм, бѣндарєм, жòбзарєм, гòстєм, длопцєм, конєм, стòбницєм, вѣчєм, лицєм, татунєм, пòлєм, крѣєм, курієм . . .

2. -ою мають усі іменники жіночого й чоловічого роду тверді, -єю (після голосних -єю) всі м'які й мішані іменники жіночого й чоловічого роду на -а та -я (див. § 22 I відміна): з сестрòю, перед комòрою, над мѣзонòшею, за душєю, під крѹчею, гѹцєю, їжєю, землєю, дблєю, Вѣдєю, пѣсєю, жòлотнєю, суддєю, стѣптєю, рѣлєю, револòцїєю, Марїєю, збрєю . . .

Не плутати з прикметниками: під сѣнòю, над свѣжòю . . . а також не скорочувати -ою (-єю, -єю) в -ої (-єї, -єї), див. § 38 Примітка 1 й 2.

3. -ю мають усі іменники жіночого роду на приголосний (див. § 22 III відміна): над мòлоддѹ, пѣморозѹ, сѣллѹ, тѣннѹ, Рòсєю, пѣпорòттѹ, мѣррò, глѣбòчѣннѹ, смѣртѹ, повѣстѹ, крòв'ю, твѣр'ю, мѣтѣр'ю, пòдорòжжєю, нѣчò, рòзжѣшнѹ, нѣтворòцѹ, жѣртѹ, жòбчò . . .

Щодо і й о в таких випадках, як повѣстѹ, пѣморозѹ . . . то див. § 71а, б.

4. -ям мають усі іменники ніякого роду на -я, тобто як I відміна м'які (див. § 22 I відм. 3 гр.), так і II відміна (див. § 22 II відм.) не після ж, ч, ш, щ: з бадѣлѣям, за безлѣддѣям, над галѣзѣям, за смѣттѣям, перед волòссѣям, дуб'ѣям, пѣр'ѣям, мушѣ-

*) Див. § 23аа Примітка.

**) Див. § 23, Примітка.

пайля́м, підза́мля́м, розто́рся́м, те́ля́м, голу́б'я́м, горо́беня́м, і́н'я́м (рідко і́менем).

Після ж, ч, ш, щ -ам: з *ведме́жя́м, над жу́рча́м, перед лю́ша́м, горця́м* і т. ін.

МІСЦЕВИЙ ВІДМІНОК

§ 29. В місцевому відмінку однина іменники мають закінчення

-і (-ї), -у (-ю), -ові (-еві), -єві).

-і (-ї)

1. -і (після голосних та -ї) мають:

а) Усі іменники жіночого роду, а також чоловічого на -а та -я: *на воді, у руці, на тітці, по землі, при статті, поліці, крівці, мерезці, надії, збробі, сім'ї, пшорозці, півці, кробої, тварі, міді, повісті, матері, бідоласі, міхонбіші, судді* . . .

Примітка. У прислівниках, втворених з іменників жіночого роду на приголосний, зберігається старе закінчення -и місцевого відмінку: *почісти, восені* або *увосені* (порівн. *по осені*). Див. іще § 263а Примітка.

б) Усі іменники ніякого роду з наростком -ят- (після ж, ч, ш, щ -ат- — див. § 22 II відміна): *на телляті, горця́ті* . . ., також у слові *імені*.

в) Іменники чоловічого роду, переважно ті, що без наростків: *у байраці, на язичі, при стбізі, на порбзі, в джсі, джзі, на поверсі, кожесі, горбсі, березі, місяці, коні, зубі, хресті, коні, обзі, образі, обмі, джбі, чоботі, рбці, хлбді, грїтні, свїті, стовні, листі, хвості, тні, дні, сні, лобі, рбті, пільці, рботі, намігачі, молочаї, травні, злбчнї, камінці, кімені* . . . (див. іще 4).

г) Іменники ніякого роду тверді (див. § 22 I відміна 1 гр.) без наростка -н-: *на селі, у гнізді, при яблунці, в бці, молоці, вісі, слові, тислі, чолі, болбі, полотні, в палті, у борті, зблоні, добрі, маслі, вітні, багні, дні, пільці, заспиритні, товаристві* . . ., а також іменники ніякого роду м'які та м'які (див. § 22 I відміна 2 й 3 гр.), особливо під наголосом: *на личі, у яйці, при кільці, в денці, плечі, жистті, смітні, гіллі, грудді* . . ., також: *на сонці, у морі, в полі, гбрі, серці, віконці, стобитці, згаршці, становитці, в питанні, у збіжжі, роздоріжжі, картоплянні, проклятті, обліччі, в лущайї, у пір'ї, розторжі* . . . (див. іще 3).

2. -у мають переважно іменники тверді чоловічого й ніякого роду з наростком -н- (-нн, -ок, -ак, -ко . . .): *на коняку, при*

газдяку, у міняку, баменьку, в будінку, на рінку, бідакку, пучечку, дощакку, стаокку, грабунку, жостакку, у війську, на ложку, у вічку, містечку, серденьку, горця́тку, лєчку, видбиську . . ., а також і деякі інші ім. чоловічого роду тверді: *на воскку, в сокку, на сніжку, по моху, у міху, в полєку, слідку, борку, медку, степку, току, шляхку, зєру, льодку, знаку* . . . Також такі, як *при Гебру* . . .

3. То -у (-ю), то -і (після голосних -ї) мають деякі іменники чоловічого роду: *на родку — на рбді, в лісї — в лісі, в гаю — в гайі, у садку — у саді, у склетку — в склеті, на ставку — на ставі, на торку — на торзі, в борку — в ббрі, в кашуку — в кашуці, в птяку — в птязі, на козакку — на козакці, на чумаку — на чумаці, на товаришукку — на товариші, на школярку — на школярці, на косарку — на косарці* (див. іще 4).

Також іменники ніякого роду I відміна м'які (див. § 22) з наголосом не на закінченні вживаються то з закінченням -ї (-ї), то з закінченням -ю (-у): *на сонці — на сонці, у морі — у морю, на полі — на полі, при гбрі — при гбрю, на серці — на серцю, у стобитці — у стобитці, на вічі — на вічу, в питанні — в питанню, у збіжжі — у збіжжю, в роздоріжжі — в роздоріжжю, на обліччі — на обліччю* (див. іще 11).

Особливо часто вживається закінчення -у (-ю) після приіменника по: *по Дніпру, по дну, по слову, по кожеску, по олівцю, по яблукку* . . .

4. -ові (-еві), після голосних -еві) мають іменники чоловічого роду рівнобіжно з вищепаведеними закінченнями, переважно в назвах живих істот: *на батькові, при коникові, на братові, на товаришеві, вбкові, кобзареві, Корнєві, у ружові* . . .

Навіть іменники ніякого роду з наростком -н- можуть приймати це закінчення: *на телляткові, при дитяткові* і т. ін.

МНОЖИНА

НАЗОВНИЙ ВІДМІНОК (= КЛИЧНА ФОРМА)

§ 30. У назовному відмінку множини іменники мають закінчення *-и, -і (-ї), -а (-я)*.

1. -и мають:

а) Усі іменники чоловічого роду тверді (див. § 22 I відміна 1 гр.) за винятком кількох слів (див. 3б): *рбги, бергги, восккі,*

-у (-ю)

-і (-ї)

-ові (-еві)

-еві

-и

городів, холоди, міхи, ліси, голоси, рукописи, пологи; громадяни, селяни, татари, цигани, болгары, серби, брати, листи, колі, кліні, сини, куми, чорті, палаци, голуби, сусіди, батьки, старости, мінййли, інспектори, професори, комісари, музикери, базари, тенори, футляри, зовніри...

Примітка. Але деякі з іменників цієї групи на -р (див. § 23,) зовнір-складові приймають під наголосом і закінчення -і: *авторі, магарі, комарі, майстри, сабарі.*

б) Усі іменники жіночого роду тверді (див. § 22 I відміна I гр.): *ноги, руки, сестри, брови, хати...*

в) Іменники, що вживаються тільки у множині: *люди, окуляри, шаравари, штани, кіри, діти, сіни, сани, баласи, гряди, жовбри, зшитори, мандри* й інші, при чім -и завжди після -к, -г, -х, -ин, -ін, -б, -в, -м (*віжки, обставини, збінки...*).

2. -і (після голосних та -ї) мають:

а) Усі іменники чоловічого роду нетверді, тобто I відмини 2 і 3 гр. (див. § 22): *ковалі, ведмеди, ячмени, зяті, хлбці, місяці, гаї, соловії, проводирі, лікарі, носії, орачі, кучі, міхонші, столярі, теслярі, школярі, диглярі...*

Крім того, *хазяїн — хазяї* і *хазяїні* (у різних значіннях), *друг — друзі* і *друзьки*.

б) Усі іменники жіночого роду нетверді (див. § 22 I відміна 2 і 3 гр.) та жіночого роду на приголосний (III відміна): *бурі, дині, молодичі, шії, сім'я, крїчі, дїнаї, рогбїжі, бїчі, нїчі, підорожі, рїжкїші, тоїрі, тіні, пїстатї, пївїстї, вїстї, бїї...*, але див. § 26_{3а} Примітка.

в) Іменники, що вживаються тільки у множині: *двері, драглі, граблі, конїплї, нікоїснї, бїстї...*, при чім -ї завжди після -ц, -ж, -ч, -ш, -щ, -дж, а -ї після голосного (*манївці, нїжкїці, стогнїчі, гїрдоці, хїтроці, дїрїждїсі, помїї...*).

г) Два слова ніякого роду: *бїчі (бїко), плїчі (плїчї).*

Увага. З числівниками *два, обїдва, три* й *чотїри* іменники чоловічого роду мають закінчення назовного множини (а не родового), себто -и, -ї (-ї), а не -а, -я: *два сини, три брати, обїдва стоти, чотїри вчителї, голуби, товаришї, школярї, гаї...*

Іменники жіночого роду тверді (див. § 22 I відміна I гр.) з числівниками *дві, обїдві, три, чотїри* можуть

мати закінчення -ї (як м'які), при чім г, к, х перед -ї змінюється на з, ц, с, обов'язково з таким наголосом, як у родовому відмінку однини того слова: *дві кнїзі, три вербї, хатї, рцї, три квітцї, піснї, чотїри норї* і т. ін.

Але замість таких форм твердих іменників жіночого роду звичайно уживаються форми з -и, особливо після г, к, х: *дві квіткї, три рцї, кнїгї, чотїри бїжкї...*

Примітки в таких словосполучіннях уживаються у формах назови. відмінку множини: *два високї дуби, три крайнї хати* і т. ін.

3. а) -а мають усі іменники ніякого роду нем'які, тобто тверді, мішані та з нарость -ят- (після ж, ч, ш, щ -ат-), також поодинокі з -ен-, -ес- (див. § 22 I і II відмини): *гїзда, яблук, тїлїтка, дерева, словїчї, пїра, крїла, чїла, стрїмїна, вїча, лїжа, стовпїща, ягїята, лоїята, їмена, небесї...*

-А (-Я)

б) -а мають кілька іменників чоловічого роду: *вїса* (також *вїси*), *рукїса* (і *рукївї*), *грунтї* (і *грунтї*), *вїса* (і *вїсї*), *хлїбї* (*хлїбї* з іншим значінням).

в) -а мають деякі іменники, що вживаються тільки у множині: *вїла, їсла, їсна, ворїта, гїсла, лїцїта, дїрїцїта.*

г) -я мають усі іменники ніякого роду м'які (див. § 22 I відміна 3 гр.): *полї, крїльцї, серцї, оповїданнї, шїтаннї, подвїрїя, прислївїя, облїчїя, пїдбїшнїя, пїдзїмнїя...*, як і деякі, що вживаються тільки у множині: *вїнцїя, дивїльцїя.*

Увага. Іменники ніякого роду тверді на -о (див. § 22 I відміна I гр.) при числівниках *дві, обїдві, три, чотїри* іноді мають закінчення -ї з таким наголосом, як у родовому відмінку однини: *дві вїдрї, двї слївї, три яблукї, чотїри вїкнї* і т. ін., але звичайно *двї вїдер, двї вїдрї...*

РОДОВИЙ ВІДМІНОК

§ 31. У родовому відмінку множини іменники мають закінчення -ів (-їв), чистий пень (відсутність звукового закінчення), -ей.

1. -ів (після голосних та -ї) мають:

-ів (-їв)

а) Майже всі іменники чоловічого роду (див. 26): *з рїкїа, від берегїв, до осокбїв, проти звїрїв, без ярмаркїв, коло синїв, кумїв, степїв, чортїв, нїсипїв, пїдпїсїв, лїтїпїсїв, школярїв, товаришїв, мїгїв, доцїв, косарїв, ковїлїв, князїв,*

жарасів, днів, осмідів, ступенів, жєниців, зятів, гаїв, країв, солов'їв... Також деякі іменн. чоловічого роду на -а (-я): до старостів, тєслів, сїбдів.

б) Винятково іменинки ніякого та жіночого роду: без при-
слів'їв, подвір'їв, вблів (від вбло), бїєнів (і бїгон), полів (рідко
пів), морів, місців (і місць), обліччів (і обліч), роздоріжжів
(і роздоріж), стовпців (і стовпц), шитинів (і шитин),
дбів, хатів (і хат), губів (від губа = labium), рєжбів,
підорожжів, маперів, статтів (і статтєй), відповідів (і від-
повідєй), тєврів (і тєврєй) (див. іще 3а).

в) Іменинки, що вживаються тільки у множині:

а) всі на -щі: рїдощі, млодощі, кліщі й под.;

б) ті, що конструкцією закінчення стоять поряд із імен-
никами чоловічого роду: манівці — від манівця (порівн.
хлїтці — хлїтця), галівці, майбурці, миколодїйці,
Чернівці (і Чернівєць), Сорочинці (і Сорочинєць),
Якіці, багачів (порівн. гаї — гаїв), дражів та ін. (див.
іще 2в);

в) деякі інші: без байдирів, з бєльбурів, пєзіхів,
бєбєхів, вигуртєств, вишлєств, зальтєств, мандурів,
дрїсєдєств, нєшєств, нєйєств, нарїтєжєств, пачєств, обєжєн-
єств, окулярів, бєрєств, в'єств, сєбдєств, штанів, шєра-
єств, грабєств (і грабєль).

2. Чистий пень мають:

а) Майже всі іменинки ніякого роду (див. § 22 I й II від-
міна) та іменички жіночого роду на -а, -я (I відміна): без слів,
до дерев, з гнїзд, серць (частіше сердєць), озїр (і озєр), яблук,
вїжон, колєс, кїл (кїло), волєжєн, полєтєн, дєсерєл, вїдер,
кїлєць, лєць, сїл (сєлє), яєнїт, яєнїтєж, шитїн, роздорїж
(див. 1б), імєн, небєс . . . ; до гїр (горів), без кїз, з паннїх,
проти блїк, від борїн, сторїн, дорїє, бур (бурє), задїч, шкїл
(шкїла), рєжє, рїє (рєсє), груш, бєрє, форм, кнїжєж, дощєж,
свїчєж, чайєж (чїйєж), копїєж, сєсєн (і сєсєн), нєзєж, мїтєл,
вєєн (вїйєн), попєєн, картєпєль, сєтєн, кучєн, овєць, цєрєжєв,
бучєв, вєрєтєв, дрєжєв, крєжєв, корєжєв, вїдьєж, земєль, пїсєн,
тєр, тєсєр (Див. іще § 7г, 2а).

Також деякі іменички чоловічого роду на -а, -я: коло стар-
шїх, мїтонєш, п'єнїць.

б) Іменички чоловічого роду:

а) з наростком -ин в однині, але цілком послїдовно
тільки ті, що з наростком -ан- (-ян-) перед -ин: без мїцїан,
до сєлєн, з галїчїан, протї заробїтчїан, татєр (і та-
тєрїєв), але звичайно болєрїєв, вєлєхїєв, сєрєв, хазїєв
(і хазїєнїєв);

б) поодинокі після числівників: сїм дєнь (і днїєв), сто
раз (частіше стє разїєв), нєрє чобїт, сїм чєлєвїк і ін.
(але разїєв стє . . .);

в) Іменички, що вживаються тільки у множині, особливо з
ознаками ніякого й жіночого роду: лєщєтєв — без лєщєт, вїл,
давїлєць, вїнєць, кєзєл, яєсєл, яєсєн, вєрїєт, обєтєвїн, закрє-
стїєн, збїєн, вєчєрнїєць, нєжєшїєць, помїєй, конопєль, вїсїєж,
гїн (і гнїєв), вїєжєж, нєчєж, крєп (і крєпїєв), Яє, Атєн, Чєрєкєс,
Бєндєр, Карїєн, Лубєн.

3. -єй мають:

а) Майже всі іменички жіночого роду на приголосний (див.
§ 22 III відміна): з нєчєй, бїлєчєй, вїд вїстєй, мїєчєй,
кєстєй, рєчєй . . . , але рєжєшїєв, пєдорєжєв і деякі інші
(див. 1б).

б) 3 іменичків чоловічого роду тільки: кєнєй, грєшєй, гє-
стєй; жіночого на -а, -я: свїнєй, мїшєй, вїшєй; ніякого: очєй,
плєчєй (і плєч).

в) Іменички, що вживаються тільки у множині: грєдєй, двє-
рєй, дїтєй, лєдєй, курєй, гусєй, сїнєй, сєнєй.

ДАВАЛЬНИЙ ВІДМІНОК

§ 32. Усі іменички всіх родів і відмін у давальному відмінку -ам (-ям)
множини мають закінчення -ам або -ям.

Закінчення -ям приймають усі іменички м'які та жіночого роду
на приголосний -р, -дь, -зь, -ль, -нь, -сь, -ть; усі інші — -ам
(див. § 22): чєлєвїкєм, шкєлярєм, тїчєм, гнїбчєм, яєнїтєм,
нєчєм . . . , але кєвалєм, кєсарєм, тїннєм, тєврєм, обліччєм,
пїдзємчєм . . .

Ті іменички, що вживаються тільки в множині, приймають -ам.
коли в чєлєвїчєм відмінку мають тверде закінчення (-и, -а): -ям,
коли м'яке (-ї, -ї, -я). Але після (неподвоєних) ж, ч, ш, щ, як і
завжди, будє -а, а нє -я: гєрдєцїє — гєрдєцєм і т. іт. Винятки:
лєдєм, штанєм, курєм, гусєм, дїтєм, сїнєм, сєнєм, грїдєм.

Чистий пень
(без закін-
чення)

-єй

ЗНАХІДНИЙ ВІДМІНОК

§ 33. У знахідному відмінку множини іменники вживаються або в формі = назовному мн.ч., або = родовому мн.ч.: *по коні, за телята, про гіси, корови, волі, свині, метелки, на ковалів, про гостей, за молодіць (і молодіці) і т. ін.*

ОРУДНИЙ ВІДМІНОК

§ 34. В орудному відмінку множини іменники мають закінчення -ами (-ями), -ми, -има.

-АМИ (-ЯМИ) 1. -ами і -ями мають майже всі іменники всіх родів у тих самих випадках, що й у давальному мн.ч. (див. § 32): *перед чоловіками, школярами, бідцями, гнібцями, агентами, ночами, ковальми, косарями, тінями, обліччями, товаришами, підзамками*.

-МИ 2. -ми після приголосних (поруч звичайних на -ами, -ями) мають лише поодинокі іменники: чоловічого роду, як от *з кіньми перед гістьми, грішми (і грошима), чобітьми, жолудьми*; ніякого роду, як от *коліньми (коліно в значній частині тіла), крильми (перилі у птиці), дівчатьми*; жіночого роду: *свиньми*. Також деякі, що вживаються лише у множині: *під грудьми (і грудями), перед ворітьми, дверми (і дверима), сіньми, курми, гусьми, дівчатами, лодьми, саньми* і деякі інші.

-ИМА 3. -има вживається в словах, *очима, плечима, ушима (і вушима)* — див. іще 2.

МІСЦЕВИЙ ВІДМІНОК

§ 35. У місцевому відмінку множини -ах, -ях в тих самих випадках, що -ам, -ям у давальному мн.ч.: *на чоловіках, на школярах, обліччях, лодях* і т. ін.

ПРИКМЕТНИК

§ 36. Звукові закінчення твердих і м'яких прикметників в українській мові майже нічим не розрізняються, і найхарактернішою ознакою поміж ними виступає приголосний перед закінченням: у твердих він твердий, у м'яких — м'який, при чім, як видно вже з таблиці, м'які прикметники обмежені майже одним приголосним н (перед закінченням). Характерною ж ознакою закінчень м'яких прикметників супроти твердих є і відповідно до н твердих.

Таблиця відмін і зразки відмінювання

Тверда відміна			М'яка відміна		
Чолов. р.	Ніякого р.	Жіноч. р.	Чолов. р.	Ніякого р.	Жіноч. р.
г-ий	-е	-а			
к					
х					
ж					
ч					
ш					
щ					
й					
н					
в					
м					
р					
ц					
л			(с)-ій(-ій)	-є	-я
с			(з)		
з			(з)		
а			(т)		
т			в		
п			(в)		

Зразки відмінювання

Однина	Наз. гарн-ий	гарн-е	гарн-а	спн-ій	спн-є	спн-я
Наз. (Кл. ф.)	гарн-ий	гарн-е	гарн-а	спн-ій	спн-є	спн-я
Род.	гарн-ого	гарн-ого	гарн-ої	спн-ього	спн-ього	спн-ьої
Дав.	гарн-ому	гарн-ому	гарн-ій	спн-ьому	спн-ьому	спн-ій
Звах.—Наз. або Род.	гарн-е	гарн-у	= Наз. або Род.	спн-є	спн-ю	спн-ю
Оруд.	гарн-им	гарн-им	гарн-ою	спн-ім	спн-ім	спн-ьою
Місц.	гарн-ому, -ім	гарн-ому, -ім	гарн-ій	спн-ьому, -ім	спн-ьому, -ім	спн-ій

Множина

Наз.	гарн-і	спн-і
Род.	гарн-их	спн-іх
Дав.	гарн-им	спн-ім
Оруд.	гарн-ими	спн-іми
Місц.	гарн-их	спн-іх

ОДНИНА

НАЗОВНИЙ ВІДМІНОК

§ 37. 1. До твердих прикметників, як видно з схеми (див. § 36), Тверді прикметники належать, між іншим, усі прикметники на -гий, -ний, -хий, -чий, -жий, -ший, -щій, -цій: *туркий, гіркий, глухий, телівчий, старийчий, збогий, тямівчий, кривий*.

До твердих належать і прикметники, без звичайного для чоловічого роду закінчення **-ий**:

а) з навогками **-ів** (після голосних та ' **-ів**) та **-ин** (після голосних та ' **-ін**): *Шевченків* (*Шевченкове, Шевченкова*), *шевичів* (*шевичове, шевичева*), *Паліїв* (*Палієво, Палієва*), *Квітчин* (*Квітчине, Квітчина*), *дочин* (*дочине, дочина*), *чужин* (*чужине, чужина*), *Марійн* (*Марієне, Марієна*).

б) *вінен, варт, збден, ладен, готів, півен, повинен, півен, рад*, займенники — *вськ, кбисен, жаден, сам* (в поезії ще *вельк, дрібен, дйвен, жив, здоров, мблуд, нбможен, недбже, стар, часлів, йсен* і деякі інші).

Усі ці прикметники, вказані під б), вживаються поруч форм із закінченням **-ий** (*побний . . .*) без ніякої відмінності в значінні.

М'які прикметники

2. До м'яких прикметників належать майже виключно прикметники на **-ній** після приголосного. Група ця повелика й не стала. До м'яких відносяться: *безбдний, братерний, братний, бдний, великодний, верхній, вечірний, сивний, веселітний (досвітний, цілосвітний . . .), горбдний, давний, доробжний (подоробжний . . .), достатний, дрвний, друзний (подрузний), житний, забупний, задний, західний, зятний, крайний, кутний (трикутний . . .), літний, літошний, майбдтний, матерний, моготний, мжисний, надбдний, нбжсний, новітний, обідний (побідний . . .), овітний, остатний, остатний, передний, пізний, поробжний, послідний, присутний, птний, ранний, самбтний (але самітний), середний (посередний . . .); сивий, стдний, сторбний, субтний (також суббтний), сусідний, східний, хатний, худбжсний; усі прислівникові на **-шний, -жний**: *вчорашний, домашній, застраний, тутешний, ближній, стражсний, обліжний, поздобжсний* і т. ін., як і аналогічного творення — *прийдешній, неблешний, сінешний . . .*, а також дуже рідко вживані: *кбзій, брлий, пбсдй* (звичайно *кбзчий, орльчий . . .*), слово *третій*, власні назви *Жаб'є, Каб'є* і небагато інших*).*

Крім того, прикметники на **-ій** (після голосних): *безкрайій, довгобдій, пороткошій, бдій*.

* Але: *безбжсний, безбдний, безпорядний, безробітний, величній, відповідний, господарний, довічний, замбжсний, жжжсний, майстерний, мбдний, нажрний, отрутний, попережний, природний, продбжсний, рідний (своєрідний, блжгордний . . .), семіжсний, тогодбтний, тобжжсний . . .* і багато інших; в тім числі всі на **-ний** (*забутний . . .*). Проте, деякі прикметники вживаються в обох варіантах, напр. *народний* і *народній*.

3. Іноді, головним чином у поетичній мові, замість форм жіночого й ніякого роду на **-а** (**-я**), **-е** (**-є**) від неперисвідних прикметників уживаються старіші форми на **-ая** (**-яя**), **-еє** (**-єє**): *чбрная хмбра, дбсная давнина, чістєє поле, сінєє море* і т. ін.

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

§ 38. В інших (непрямих) відмінках однини прикметникові закінчення такі:

	чолов. й ніяк. р.	жіноч. р.
Родов. відм.	-ого	-ої
	-ього	-ьої
	-його	-йої
	чолов. й ніяк. р.	жіноч. р.
Давальн. відм.	-ому	-ій
	-ьому	-ій
	-йому	-ій
Знах. відм. = Назовн. або Родов.		-у
		-ю
		-ю
Орудн. відм.	-им	-ою
	-ім	-ьою
	-ім	-ією
Міщев. відм.	-ому, -ім	-ій
	-ьому, -ім	-ій
	-йому, -ім	-ій

1. Приклади до родов. відм.: *до білого, сінього, безкрайого* (стєну, моря), *з білої, сіньої, безкрайої* (хмари), *Шевченкового, Шевченкової, тітчиного, тітчиної*.

Родовий відмінок

Примітка. Закінчення прикметників жіночого роду **-ої** ніколи не скорочується в **-ой**.

2. Приклади до давальн. відм.: *зрадіє білому, сіньому, безкрайому* (стєпові, морю), *білій, сіній, безкрайій* (хмарі), *Шевченковому, Шевченкової, тітчиному, тітчиній*.

Давальний відмінок

Примітка. Закінчення прикметників жіночого роду **-ій** не скорочується в **-і**.

3. Приклади до знахідного відм.: *про білого (ведмєдя), сіній, безкрайій* (стєп), *біле, сінє, безкрає* (море), *білу, сіню*,

Знахідний відмінок

безкраїю (амару), Шевченків, Шевченкового, Шевченкову, тітчин, тітчиного, тітчиню.

Примітка. Замість наведених форм прикметників жіноч. р. у знахід. відм. уживаються й форми на -ую, -юю: *білою амару* . . . — див. § 37.

Орудний
відмінок

4. Приклади до орудного відм.: *з білим, тіхим, сінім, безкраїм (степом, морем), білою, свіжою, сінною, безкраїою (амарою), Шевченковим, Шевченковою, тітчиним, тітчиною.*

Примітка 1. Закінчення прикметників жіноч. р. -ою ніколи не скорочується в -ой, як і в іменниках: *білою габю* — див. § 28.

Примітка 2. На паццтл прикметникових закінчень жіноч. р. з іменниковими: *свіжою ісою, давньою пісею* . . . — див. § 28.

Місцевий
відмінок

5. Приклади до місцевого відм.: *на білому або білим, тіхому або тіхлм, сінному або сінлм, безкраїому або безкраїлм (степу, морі), білій, сінній, безкраїій (амарі), Шевченковому або Шевченковіл, Шевченковіій, тітчиному або тітчинілм, тітчинній.* Див. 2 Примітка.

МНОЖИНА

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

§ 39. У множині прикметникові закінчення однакові для всіх родів:

Назовн. відм.	-і
(= Клична форма)	-і
	-ї
Родов. відм.	-их
	-їх
	-юх
Давальн. відм.	-им
	-ім
	-лм

Знахідн. відм. = Назовн. або Родовому.

Орудн. відмін.	-ими
	-іми
	-їми
Місцев. відм.	-их
	-їх
	-юх

1. Приклади до назовн. відм.: *білі, тіхі, сінні, безкраї (степі, моря, амари), Шевченкові, шевцєві, тітчині.*

Назовний
відмінок

Примітка. Замість наведеного закінчення в назовн. відміні. множини уживається й закінчення -ї (-її): *добрїї люди, сінїї амари* . . . — див. § 37.

Про сполучення з числівниками два, три тощо див. § 30а Увага.

Див. іще § 78.

2. Приклади до род. відм.: *до білих, тіхих, сінїх, безкраїїх (степів, морів, амар), Шевченкових, шевцєвих, тітчинїх.*

Родовий
відмінок

3. Приклади до давальн. відм.: *зрадів білим, тіхим, сінїм, безкраїм (степам, морям, амарам), Шевченковим, шевцєвим, тітчиним.*

Давальний
відмінок

4. Приклади до знахід. відм.: *про білі (квічі, телята, качкі), тіхі, сінні, безкраї (степі, моря, амари), двічі (людей), Шевченкові, Шевченкових, тітчині, тітчинїх.*

Знахідний
відмінок

5. Приклади до орудного відм.: *перед білими, тіхлми, сінїлми, безкраїлми (степами, морями, амарами), Шевченковими, шевцєвими, тітчинїлми.*

Орудний
відмінок

6. Приклади до місцевого відм.: *на білих, тіхїх, сінїїх, безкраїїх (степах, морях, амарах), Шевченкових, шевцєвих, тітчинїх.*

Місцевий
відмінок

Увага. Усі прикметникові іменники, як от *будівничий, лютий (місяць), подорбїсний* . . ., *вовові, мостові, придане* . . ., відмінюються як звичайні прикметники — до *будівничого, будівничі, з будівничими, без молодбі, з озововго* і т. ін.

Щодо власних імен (прізвищ та географічних назв) прикметникових, то див. §§ 78 та 81.

Займенник

§ 40. Особовий і зворотний займенник.

Наз.	Однина			Множина	
	я	ти	себе	ми	ви
Род. в.	мене	тебе	себе	нас	вас
Дав. в.	мені	тобі	собі	нам	вам
Знах. в.	мене	тебе	себе	нас	вас
Оруд. в.	мною	тобю	собю	нами	овами
Місц. в.	на мені	на тобі	на собі	на нас	на вас

Наз. в.	<i>він воно</i>	<i>вона</i>	<i>вони</i>
Род. в.	<i>його (нього)</i>	<i>її (неї)</i>	<i>їх (них)</i>
Дав. в.	<i>йому</i>	<i>їй</i>	<i>їм</i>
Знах. в.	<i>його (нього)</i>	<i>її (мо, неї)</i>	<i>їх (них)</i>
Оруд. в.	<i>ним, їм</i>	<i>нею (єю)</i>	<i>німи, їми</i>
Місц. в.	<i>на ньому, нїм, їбму</i>	<i>на нїй, їй</i>	<i>на них, їа</i>

Форми займенника 3-ї особи після прийменників уживаються з *н* (до нього, за неї, на ньо . . .), хоч можна й без *н* (до його, на йому . . .). Лише в орудному відмінку можна вживати форми з *н* без прийменника: *ним, нею, німи*.

§ 41. Присвійні займенники.

	Однина		Множина
Наз. в.	<i>мій моє</i>	<i>моє</i>	<i>мої</i>
Род. в.	<i>мого</i>	<i>моєї</i>	<i>моїх</i>
Дав. в.	<i>моєму</i>	<i>моїй</i>	<i>моїм</i>
Знах. в.	= Наз. або Род.	<i>моє</i>	= Наз. або Род.
Оруд. в.	<i>моїм</i>	<i>моєю</i>	<i>моїми</i>
Місц. в.	<i>на моєму, моїм</i>	<i>на моїй</i>	<i>на моїа</i>

Так само відмінюються *тойї, сийї*.

§ 42. Вказівні займенники.

	Однина		Множина
Наз. в.	<i>той те</i>	<i>та</i>	<i>ті</i>
Род. в.	<i>того</i>	<i>тієї</i>	<i>тих</i>
Дав. в.	<i>тому</i>	<i>тій</i>	<i>тим</i>
Знах. в.	= Наз. або Род.	<i>ту</i>	= Наз. або Род.
Оруд. в.	<i>тим</i>	<i>тією</i>	<i>тими</i>
Місц. в.	<i>на тому, тїм</i>	<i>на тій</i>	<i>на тих</i>

Так само відмінюються *отойї, тамтойї*.

	Однина		Множина
Наз. в.	<i>цей це</i>	<i>ця</i>	<i>ці</i>
Род. в.	<i>цього</i>	<i>цеї</i>	<i>цих</i>
Дав. в.	<i>цьому</i>	<i>цїй</i>	<i>цим</i>
Знах. в.	= Наз. або Род.	<i>цю</i>	= Наз. або Род.
Оруд. в.	<i>цим</i>	<i>цеєю</i>	<i>цими</i>
Місц. в.	<i>на цьому, цїм</i>	<i>на цїй</i>	<i>на цих</i>

Так само відмінюються *оцейї* та рідше вживане *сейї* (але звичайно у таких виразах, як *сього року, сію ніч, себто* тощо).

§ 43. Питальні займенники.

Наз. в.	<i>хто</i>	<i>що</i>
Род. в.	<i>кого</i>	<i>чого</i>
Дав. в.	<i>кому</i>	<i>чому</i>
Знах. в.	<i>кого</i>	<i>що</i>
Оруд. в.	<i>ким</i>	<i>чим</i>
Місц. в.	<i>на кому, на кім</i>	<i>на чому, на чїм</i>

	Однина		Множина
Наз. в.	<i>чий чїб</i>	<i>чїа</i>	<i>чїї</i>
Род. в.	<i>чийого</i>	<i>чїбї</i>	<i>чїїх</i>
Дав. в.	<i>чїбму</i>	<i>чїїй</i>	<i>чїїм</i>
Знах. в.	= Наз. або Род.	<i>чїо</i>	= Наз. або Род.
Оруд. в.	<i>чїїм</i>	<i>чїєю</i>	<i>чїїми</i>
Місц. в.	<i>на чїбму, на чїїм</i>	<i>на чїїй</i>	<i>на чїїа</i>

§ 44. Неозначені займенники.

	Однина		Множина
Наз. в.	<i>увесь (весь) усе</i>	<i>усї</i>	<i>усї</i>
Род. в.	<i>усього</i>	<i>усїбї</i>	<i>усїх</i>
Дав. в.	<i>усьому</i>	<i>усїй</i>	<i>усїм</i>
Знах. в.	= Наз. або Род.	<i>усїо</i>	= Наз. або Род.
Оруд. в.	<i>усїм</i>	<i>усїєю</i>	<i>усїма</i>
Місц. в.	<i>на всьому, на всїм</i>	<i>на усїй</i>	<i>на усїа</i>

§ 45. Складені займенники.

Складені займенники відмінюються лише в основній частині:

Хтось — *когось* — *комусь* — *кимсь* і *кімось* . . .

Щось — *чогось* — *чомусь* — *чимсь* і *чимось* . . .

Чийсь — *чийогось* — *чїбсь* — *чїїмсь* і *чїїмось* . . .

Котрійсь — *котрїогось* — *котрїомусь* . . .

Де́хто — *де́кого* — *де́кому* — *де́* на *кім* і на *де́кім* . . .

Де́який — *де́якої* — *де́яким* — на *де́яких* і *де́* на *яких* . . .

Нїхтб — *ні́кого* — *ні́кому* — *ні́* на *кому* і на *ні́кім* . . .

Нїякий — *ні́якого* — *ні́якому* — *ні́* на *якім* і на *ні́якім* . . .

Щобудь — *чогобудь* — *чомубудь* — на *чомубудь* . . .

Хтонєбудь — *когоєбудь* — *комунєбудь* . . .

Абїхто — *абїкого* — *абїкому* . . .

Абїякий — *абїякого* — *абїякім* . . .

Щодо розділки (-), то див. § 94.

Усі інші займенники: *наш, ваш, кожен, кожен (кожний, кождний), всякий, який, котрий, який, який, всякий, всякий, всім* відмінюються як прикметники (від займенника *сам* назовний відмінок множини *самі і самі*).

Примітка 1. Після всіх прикметників наголос переходить з останнього складу на перший у таких займенникових формах: *до мене, за тебе, на себе, з його, у неї, біля кого (когось), від того, цього (чогось), цього, усього, на тьому, при цьому, кому (комусь), чому (чомусь), всьому*.

Але коли такий займенник залежить не від прикметника, то й наголос не переходить: *до його хати* і т. ін.

Примітка 2. Замість форм *та, ту*, вживаються ще *тця, тую* (зокрема в значенні артикула). Про це, як також і про можливість *тій, цєю*... див. § 37.

Примітка 3. Замість деяких із наведених форм займенників в українському письмецькі транслюються й інші, як рівнобійні: а) *моїбо, твійбо, свійбо* (= *мого, твого, свого*), б) *моїбму, мойму, мбму, мойбму, свойбму*... (= *моєму*...), в) *тві, тії, тії, ції, ції, усі, усі* (= *твіє, ції, всіє*), г) *тїю, цїю, всію* (= *тїєю, цїєю, всією*), г) *усіми* (= *всіма*).

Числівник

§ 46. Відмінювання числівників.

Числівник *одін, одні* (одні), *одна* відмінюється так, як займенник *той, те, та* (див. § 42): *одного, однієї*...

Примітка. Про рівнобійні форми *одної, однію*... див. § 45 Примітка 3.

Інші відмінюються так:

Наз. в.	<i>два</i>	<i>дві</i>	<i>три</i>	<i>чотири</i>
Род. в.	<i>двох</i>		<i>трьох</i>	<i>чотирьох</i>
Дав. в.	<i>двом</i>		<i>трьом</i>	<i>чотирьом</i>
Знах. в.	= Наз. або Род.		= Наз. або Род.	= Наз. або Род.
Оруд. в.	<i>двома</i>		<i>трьома</i>	<i>чотирма</i>
Місц. в.	<i>на двох</i>		<i>на трьох</i>	<i>на чотирьох</i>

Наз. в.	<i>п'ять</i>	<i>шість</i>	<i>сім</i>	<i>вісім</i>
Род. в.	<i>п'ятьох</i>	<i>шістьох</i>	<i>сімох</i>	<i>вісьмох</i>
Дав. в.	<i>п'ятьом</i>	<i>шістьом</i>	<i>сімом</i>	<i>вісьмом</i>
Знах. в.	= Наз. або Род.	= Наз. або Род.	= Наз. або Род.	= Наз. або Род.
Оруд. в.	<i>п'ятьма</i>	<i>шістьма</i>	<i>сімома</i>	<i>вісьмома</i> або <i>вісьма</i>
Місц. в.	<i>на п'ятьох</i>	<i>на шістьох</i>	<i>на сімох</i>	<i>на вісьмох</i>

Цілком так, як *п'ять* або *шість*, відмінюються числівники *дев'ять, десять, одинадцять, дванадцять, тринадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять, кільканадцять, стоннадцять, двадцять, тридцять, п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят, дев'ятдесят, кількадесят*, але всі вони в родов. давальн. місц. відмін. іноді вживаються з закінченням (старішим) *-и*: з *п'ятьох* душ — з *п'ять* (шесті, семі, восьмі) душ, рад і *двадцятьом* карбованцям — рад і *двадцять* карбованцям, *шістдесятьох* робітників — *шістдесяті* робітників і т. ін.

Складені числівники на означення сотень — *двісті* (не «двіста»), *триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот* відмінюються, розпадаючись: з *двох* сот душ, рад *п'ятьом* стал карбованцям, без *дев'яти* сот душ, з *чотирма* стами робітниками, на *п'ятьох* стах карбованця і т. ін., але вживаються й без відмінн закінчень: без *шістсот* душ, з *п'ятсот* людьми, на *чотирьста* сімдесят вісім тисяч *шістсот* *п'ятдесят* дев'ятьох карбованця... (у таких складених числівниках відмінюється тільки останній числівник, як також і в рядових числівниках: з *вісімсот* тридцять *п'ятим* і т. ін.).

Числівники *сорок, дев'яносто* (= *дев'ятдесят*), *сто* вживаються в родовому, давальн. місц. відмін. з закінченням *-а*: з *сорока, дев'яноста, ста*, а для орудного відм. вживаються форми *стома, сорокома* або *сорокма*.

Числівники *скільки, кілька, декілька, стільки, багато* відмінюються як *два*: *скількиох, скількиом, скількима, багатьох, багатьом, багатьма* (багатьома)...

Збірні числівники *двоє, об'є, троє* не відмінюються, замінюючись у непрямах відмінках формами від *два, об'я, три*: *двох, двома*...

Збірний числівник *обидва, обидві* або відмінюється як *два*: *обидвох, обидвома*..., або (частіше) замінюється в непрямах відмінках формами від давнього, але маловживаного тепер *об'я, об'і*: *об'я, об'ом, об'ома, на об'я*.

Збірні числівники *чотири, п'ятеро, шість, семеро, восьмеро, дев'ятеро, десятеро, одинадцять, дванадцять*... зрідка відмінюються як *два*: *чотирьох, чотирьом, чотирьома, на чотирьох* і т. ін.

§ 47. Рядові числівники.

1. перший (перше, перша), 2. другий, 3. третій, 4. четвертий, 5. п'ятий, 6. шостий, 7. сьомий, 8. восьмий, 9. дев'ятий, 10. десятий, 11. одинадцятий, 12. дванадцятий..., 20. двадцятий, 30. тридцятий, 40. сороковий, 50. п'ятдесятний, 60. шістдесятний, 70. сімдесятний, 80. вісімдесятний, 90. дев'яностий і дев'яностий, 100. сотий, 200. двосотий, 300. трисотий, 400. чотирисотий, 500. п'ятсотий, 1000. тисячний..., 1.000.000. мільйонний відмінюються як прикметники.

§ 48. Дробові числівники.

Дробові числівники виживаються так:

1. Коли чисельник 1, а знаменник будь-який числівник, то чисельник буде *одна*, а знаменник відповідний рядовий числівник жіночого роду однина: $\frac{1}{2}$ — *одна друга*, $\frac{1}{3}$ — *одна третя*, $\frac{1}{4}$ — *одна четверта* і т. ін. Відмінюються вони як звичайні рядові числівники: *діляти на одну двадцять*...

Половина ($\frac{1}{2}$), *третина* ($\frac{1}{3}$), *четвертина* (або *чвертка*) відмінюються як звичайні іменники.

2. Коли чисельник 2, 3, 4, 5 і т. д., а знаменник 2, 3, 4, 5 і т. д., то чисельник буде *два*, *три*, *чотири*, *п'ять* і т. д., а знаменник *друга*, *третя*, *четверта*, *п'ята* і т. д.: $\frac{2}{2}$ — *два друга*, $\frac{2}{3}$ — *два третя*, $\frac{3}{4}$ — *три четверта*, $\frac{4}{5}$ — *чотири п'ята*, $\frac{5}{7}$ — *два сьомих*, $\frac{9}{10}$ — *дев'ять десятих* і т. ін.

3. Числівники *півтора* (карбованця, відр), *півтори* (кварт), *півтреть* ($2\frac{1}{2}$), *півчетверта* ($3\frac{1}{2}$), *півп'ята* ($4\frac{1}{2}$), *півшоста* ($5\frac{1}{2}$), *півсьома* ($6\frac{1}{2}$), *піввосьма* ($7\frac{1}{2}$), *півдев'ята* ($8\frac{1}{2}$)... *півтораста* (150), *півтретьста* (250), *півчетвертаста* (350)... не відмінюються*).

Примітка. Щодо сполучення іменників та прикметників із числівниками *два*, *два*, *обидва*, *обидві*, *три*, *чотири*, то див. § 30, Увага.

Про правове прислівникових числівників, як *поперше*, *подруге*..., *уперше*, *удруге*, *одесять*..., див. § 94.

Про правове числівників у складених словах див. § 21.

* З іменниками *пів* пишеться разом, коли виходить у суцільне слово: *південь*, *півнірубок*, *півніркути*, *півніварт*, *півполітнінок*, *піврік* і т. ін. (тобто коли можливі форми *півнем*, *півнірубкові* і т. ін.); в інших випадках пишеться окремо: *пів Харжова*, *пів двогоді*.

Дієслово

§ 49. Дійсний спосіб.

1. Особові закінчення дієслів теперішнього часу та майбутнього простого (доконаного):

	I група	II група
	[е/у (є/ю)]	[и/я,а (ї/я)]
Однина 1 ос. -у (-ю)	-ю, -у	-ю, -у
2 ос. -еш (-єш)	-иш (-іш)	-иш (-іш)
3 ос. -е (-є)	-ить (-іть)	-ить (-іть)
Множина 1 ос. -емо (-ємо)	-имо (-імо)	-имо (-імо)
2 ос. -ете (-єте)	-ите (-іть)	-ите (-іть)
3 ос. -уть (-ють)	-ять, -ать	-ять, -ать

Увага 1. За винятком лише 4 дієслів (див. Увагу 6) усі дієслова української мови щодо особових закінчень теперішнього часу належать до I або до II групи.

До II групи належать:

а) Усі з дієсловником на -ити (після голосних -іти): *хвалити* — *хвалиш*, *хвалить*, *хвалимо*, *хвалите*, *хвалить*, *гонити* — *гонити*..., *варити* — *варить*..., *робити* — *робимо*..., *бачити* — *бачиш*, *бачать*..., *коїти* — *коїти**)...

б) Деякі дієслова на -іти, -ати, -ти: *велити* — *велиш*..., *сидіти* — *сидиш*..., *крити* — *кричиш*..., *бігти* — *біжиш*, *біжать*... Майже всі вони мають наголошене закінчення, за винятком окремих тільки дієслів: *вісити* — *вісиш*, *вісять*..., *відіти* — *відидиш*, *відять*..., *місити* (*місяти*) — *місиш*, *остогідити* — *остогідить*...

Усі інші дієслова належать до I групи: *пассти* — *пасе*, *пасеш*..., *жидати* — *жидеш*..., *горніти* — *горнеш*..., *клясти* — *клянеш*..., *чїти* — *чїєш*, *чїє*..., *знати* — *знає*..., *вішати* — *вішави*..., *дарувати* — *даруєш*...

До цієї ж групи належать і *бороти*, *пороти*, *колоти*, *полоти*, *молоти*, *орати*, *хотіти* (*хочеш*, *хочуть*, але від *хтїти* — *хтять*).

*) Дієслова *біти* (*б'єш*...), *літи* (*л'єш*...), *ріти* (*р'єш*...), *шїти* (*ш'єш*...), *жїти* (*ж'єш*...), *віти* (*в'єш*...), *віти* (*в'єш*...) і подібні не стаповляють винятку з цього правила, бо в їх закінченнях дієсловника на -ити, а -ти.

Усі дієслова на -отати І групи, на -отіти — II: *цокотіти* — *цокочі́, цокоче́ш, цокочу́ть* . . . ; *цокоті́ти* — *цокочі́, цокоті́ш, цокотя́ть* . . . ; *муркоті́ти* — *муркочі́, муркоче́ш* . . . ; *муркоті́ти* — *муркочі́, муркоті́ш* . . . ; *булькоті́ти* — *булькочі́, булькоче́ш* . . . ; *булькоті́ти* — *булькочі́, булькоті́ш* . . . ; *гуркоті́ти* — *гуркочі́ти, гримоті́ти* — *гримоті́ти* . . .

Примітка. Дієслова II групи з ненаголошеним закінченням у народніх говорах часто змішуються з дієсловами I групи (через те, що ненаголошені е й і змішуються), і в українській поезії трапляються такі форми, як *ку́не, носе, робе, говоре* . . . , замість *ку́нить, носить, робить, говорить* . . .

Увага 2. Щодо розподілу дієслів обох груп на підгрупи, тобто щодо визначення правил уживання в закінченнях у чи ю, е чи є, и чи і, -ать чи -ять, то треба пам'ятати це:

а) -є (I гр.) й -і (II гр.) вживається тільки після голосних: *дає, граєш, купі́ємо, ясніє́те* . . . , *ко́їть, го́їте* . . .

Примітка 1. Не становлять винятку *але, лєш* . . . , *лєть, б'є* . . . , *б'ють, в'є* . . . , *в'ють* . . . , *п'є* . . . , *п'ють* . . . , бо тут перед закінченням у минулому був також голосний: **ЛІНЕ, БІЮТЬ** . . .

Примітка 2. У дієсловах I групи в 3 особі однини в народніх говорах ненаголошено -є після а (я) часто може відпадати, що вживається й у поезії: *ни́а, свіа, зна, гуля* . . . (але не в дієсловах на -я́ти).

б) я і ю не пишуться після ж, ч, ш, щ: *біжа́ть, крича́ть, ду́шаєть, три́щаєть, бі́жеш, кри́чеш* . . .

Увага 3. У дієсловах II групи -в І особі однини приголосні д, т, с, з змінюються на дж, ч, ш, ж, а за, ст — на ждж, щ: *води́ти* — *воджі́, верті́ти* — *верчі́, возі́ти* — *вожжі́, носі́ти* — *ноші́, їзди́ти* — *їжджі́, ви́мостити* — *вімоци́* . . .

Також звичайно змінюються ці звуки в дієприкметниках на -ний від таких дієслів, а також у вивідних дієсловах із наростками -ува- та -а-: *засу́джений, криві́чений, обже́ний (возі́ти), носі́ений, прина́джува́ти, ви́сочува́ти, ви́нобува́ти, розкві́тува́ти, походо́жати, саджа́ти* . . .

У віддієслівних іменниках на -ння зміна ця обов'язкова, коли перед -ння є: *відродже́ння, розхво́дження, золоче́ння, відно́шення, розні́ждження, спробо́вання* . . . (але *води́ння, возі́ння, носі́ння, круті́ння* . . .). — Див. ще § 71с.

Примітка 1. Такі форми дієслова, як *скажа́сь, криві́, сиді́, носі́, возі́, розкві́совати* тощо в народніх українських говорах досить поширені, і їх спостерігаємо й у красному письменстві.

Примітка 2. II змішувати зв'язо г — ж і д — дж: *напру́га* — *напру́жжюсь, напру́ження* . . . , але *ходи́ти* — *ходжеш, розхво́дження* і т. ін.

Увага 4. У дієсловах II групи після губних (б, п, в, м, ф) перед я (як і перед ю) з'являється л: *люба́ють, купля́ють, лобля́ють, лобля́ють* (як і *любаю́, купаю́* . . .).

Увага 5. Частка -ся (-сь), як і в усіх дієслівних формах, пишеться вкуні, при тім у дієсловах I групи в 3 особі однини перед -ся (-сь) з'являється -ть: *бері́ся, бері́ся, бері́ться, бері́ться, зна́ється* . . .

Примітка. Як діалектична західноукраїнська примета, трапляється в письменстві ся й перед дієсловом: *си жу́їв* і т. ін. Але вирази *як ся їде́ш, як ся їде́те* цілком уявляються в літературній мові.

Увага 6. Чотири дієслова становлять окрему групу закінченнями теперішнього часу — це *їсти, бі́ти, да́ти, (розпо-, відпо-. . .) -ві́сти*.

Однина

1 ос.	їм	(єсьм)	дам	відпові́м
2 ос.	їси́	(єси́)	даси́	відпові́си
3 ос.	їсть	є, єсть	дасть	відпові́сть

Множина

1 ос.	їмо́	(єсьмо́)	дамо́	відпові́мо
2 ос.	їсте́	(єсте́)	дасте́	відпові́сте
3 ос.	їда́ть	суть	даду́ть	відпові́да́ть

Від дієслова *бу́ти* звичайно вживається тільки форма *є (єсть)*, заступаючи всі інші форми (тобто і для 1 й 2 ос. однини і для всіх трьох осіб множини); форма *суть* трапляється лише в книжній мові, інші зрідка і в народніх говорах і в книжній мові.

2. Майбутній час недоконаний вживається в українській мові в таких формах:

Майбутній час

а) Недоконаний діємений + форми теперішнього часу помічного дієслова *ма́ти*, що стали пібі дієслівними закінченнями, цілком злившись із діємєнічними: *пекти́му, пекти́меи, пекти́ме, пекти́мемо, пекти́мете, пекти́муть* і т. ін.

б) Рідше вживається недоконаний діємєний + помічне дієслово *бу́ти*: *бу́ду, бу́деи, бу́де, бу́демо, бу́дете, бу́дуть пекти́* і т. ін.

Минулий час 3. Родові закінчення для форм минулого часу: -в або чистий нейтраль для чоловічого роду однини, -ло — ніякого й -ла — жіночого та -ли для множини: *брав, ніс, пік, стеріг, утік, брало, несло, некаб, стерегло, утекаб, брала, несла, некла, стерегла, утекла, брала, несли, некли, стерегли, утекли* . . .

Передминулий час 4. Передминулий час дієслова складається з форм минулого часу його та минулого часу від помічного дієслова *бути*: *ходив був, була робила* . . .

§ 50. Наказовий спосіб.

Крім форм 2 осіб однини й множини для наказового способу в українських дієсловах є ще окрема форма 1 особи множини.

Повне закінчення форм наказового способу:

2 особа	однини	-и
1 особа	} множини	-імо
2 особа		-іте

Але це закінчення в цілості вживається лише із спеціальними стилістичними намірами (як архаїзм: *їдімо, їдіте* . . .) і тільки в частині дієслів, у звичайній же мові воно бувало в скороченні: або без голосних на місці й і і, або без голосних о, е.

-и, -ім, -іть

1. Закінчення -и, -ім, -іть звичайно бувало:

а) Під наголосом: *бері, берім, беріть* . . ., *печі, печім, печіть* . . ., *живі, живім, живіть* . . . (Також із приростком ви-: *вибери, виберім, виберіть* . . .).

б) У дієсловах із наростком -н- після приголосного (без наголосу): *кріжнн, кріжнім, кріжніть, спіжнн, спіжнім, спіжніть* . . ., а також у таких, як *підкресли, підкресліть, не скігли, скігли, скіглим, провітри* . . .

Скорочення
и й і

2. Майже в усіх інших дієсловах із ненаголошеним закінченням наказового способу буває із скороченням и (2 особа однини) й і (1 й 2 особи множини), а саме:

а) Після голосних замість цих закінчень буде -й (але з -мо й -те): *купуй, купуймо, купуйте, стій, стіймо, грай, граймо, грайте, ший, шиймо, шийте* . . .

б) Після приголосних, що надаються до пом'якшення (д, з, л, н, с, т), замість голосних и, і в закінченні лишається лише пом'якшеність тих приголосних (але з -мо, -те): *сядь, сядьмо, сядьте, злязь, злязьмо, злязьте, візьволь, візьвольмо, візь-*

вольте, стань, станьмо, станьте, повісь, повісьмо, повісьте, трать, тратьмо, тратьте, чисть, чистьмо, чистьте . . .

в) Після приголосних, що не надаються до пом'якшення (взагалі або тільки в кінці складу: б, п, в, м, ж, ч, ш, щ, р), ті и і зовсім зникають (але з закінченням -мо, -те): *не горб(ся), горбмо(сь), горбте(сь), сип, сипмо, сипте, став, ставмо, ставте, ознайом, ознайоммо* (але й *ознайомім*), *ознайомте, ріж, ріжмо, ріжте, плач, плачмо, плачте, руди, рудимо, рудите, мори, моримо, морице, вір, вірмо, вірте* . . .

Примітка. Від дієслів *їсти*, *вїсти* наказовий спосіб *їси, їсите, розповіж* . . ., а іноді і старіші *їди, їдіте, розповідіж* . . .

Увага 1. г і к перед закінченням у наказовому способі дієслів переходять на ж, ч: *лягій — ляж, ляжмо, ляжете, бігій — біжи* . . ., *пекій — пеці* . . .

Увага 2. Усі дієслова з наростками -ува-, -юва- мають одномовні форми наказового способу: *розказуй, прослбай, обміртой* . . .

Увага 3. Частка -ся (-сь), як і в дієсловах дієного способу, не змінює правопису форм дієслів наказового способу: *міжся, міжмося, міжтесь, траться, тратьмося, тратьтесь, виносься* . . .

§ 51. Дієменник.

Закінчення дієменників -ти: *ходити, пекти, ревати, нести, лізти, кінцати, хотіти, мерти, жити, годувати, глибошати, пектійся (пектійсь), годуватися (годуватись)* . . .

Примітка. У народніх говорах української мови є й форми скорочені, боди на закінчення -ти не падає наголос, або перед ним немає приголосного: *казіть, браць, хотіть* . . . Вживаються такі форми і в граєспону плеківстві.

§ 52. Дієприметник.

З дієприметників в українській мові залишилися у повній мірі лише дієприметники на -ний, -не, -на та -тий, -те, -та.

1. Дієприметники на -тий бувають із тих дієслів, що мають у дієменникові перед -ти голосний або р, що належать до кореня: *кути — кутий, біти — бітий, гріти — грітий, жити — житий, відмати — відтятий, мерти — мертий* . . . (але *баний, знаний, придбаний* . . .).

Дієпримет-
ники на -НИЙ
-ТИЙ

2. І -ний і -тий мають дієслова з паростком -и- (-ну-):
*кіннути — кіннений і кіннутий, усунути — усунений і усуну-
 тий, вернути — вернений і вернутий, замкнути — замкнений
 і замкнутий* . . .

Також деякі інші: *колоти — колений і колотий, молотити —
 мелений і молотий, поробити — пороблений і поробитий*.

Дієпримет-
ники на -НИЙ

3. Від інших дієслів дієприметники мають закінчення на -ний:
*писати — писаний, нагуляти — нагуляний, красти — кра-
 денний, стрігати — стріжений, дарувати — дарований, малю-
 вати — мальований, копіювати — копіюваний, сіяти — сія-
 ний, варити — варений, купити — куплений, вразити —
 вражений, мостити — мостений, погасити — погашений, гро-
 мадити — громаджений, вертати — верчений* . . .

Увага. Від дієслів з приголосними, -и- (-і) або -ну- пе-
 ред -ти в дієменниках дієприметники приймають е (після
 голосних є) перед -ний; в дієприметниках від інших дієслів
 зберігається голосний дієменника:

<i>складати — складений</i>	<i>складати — складаний</i>
<i>запрягти — запряжений</i>	<i>запрягти — запряжений</i>
<i>розгребти — розгребений</i>	<i>розгребти — розгребаний</i>
<i>повісити — повішений</i>	<i>повісити — повішений, пови- вішувати — повішуваний</i>
<i>віїздити — віїжджений</i>	<i>віїздити — віїжджений</i>
<i>розрізати — розрізне- ний</i>	<i>розрізати — розрізаний, розрізняти — розрізняний, розрізняти — розрізняний</i>
<i>позичити — позичений</i>	<i>позичити — позичаний</i>
<i>створити — створений</i>	<i>створити — створений</i>
<i>згорнути — згорнений (згорнутий)</i>	<i>згорнути — згорнений</i>
<i>виготити — виготений</i>	<i>виготити — виготований</i>

Від дієслова *їсти* — *їдений і їдений*.

Щодо одного н в дієприметниках, то див. § 18. Увага.

Про ж, ч, ш, дж, щ, ждж із з, т, с, д, ст, зд перед -ений
 дав. § 49, Увага 3.

§ 53. Дієприслівник.

Дієприслівники на -чи теперішнього часу витворюються з пня
 теперішнього часу дійсного способу з тим самим голосним перед
 закінченням -чи, що й у 3 особі множини дійсного способу:
*беруть — беручи, кажуть — кажучи, бачать — бачачи,
 сидять — сидючи, виробляють — виробляючи, вироблюють —
 вироблюючи, біжать — біжачи, летять — летючи, сплять —
 сплячи* . . .

Дієприслівники на -ши минулого часу витворюються з пнів
 минулого часу: *ісе — ісючи, піж — піжучи, брао — браючи, ку-
 пував — купувавши* . . .

III

ПРАВОПИС ЧУЖИХ СЛІВ*)

ПРИГОЛОСНІ

Чуже л

§ 54. Чужомовне і в українській мові почасти передаємо як нем'яке, себто *ле, ла, ло, лу, л*, почасти як м'яке, себто *лі, ля, льо, лю, ль*. Це пояснюється головним чином тим, що чужі слова заходили до нас із різних мов, у різні часи і різними шляхами.

Запозичення старіші, особливо до середини 19 сторіччя, більше засвоєні з нем'яким *л*, запозичення пізніші — з *л* м'яким. Точню визначити випадки з м'яким і нем'яким *л* не можливо.

Нем'яке л

1. а) У словах грецького походження, як здавна запозичуваних з нем'яким *л*, звичайно пишемо *ла, ло, лу, л*, а також і в старих запозиченнях із інших мов:

а) *ла* — атлантти, Атлантійський океан, атлас, Лакедемон, лаконізм, латинський, облатка, паралакса, пластика, Платон, платонічний, протоплазма, сталяквіт, столістика, фабула, фалінга, філантропія, фістула, формула, галат, шарлатан, шкатула, при чім а завжди після подвоєного *л*: Вілла, Геллада, Сіцила;

б) *ло* — аналогія, (лбєіка, каталог, пролог, рефлексологія...); гелопи, дитлом, кілограм, колбна, колбнія, колбе, Лондон, оолократія, пілбт, талбн, троглодіт, філоксера, філософія, хлор, циклон, Ціклопи, при чім о завжди після подвоєного *л*: Бйондєлло, Льонфєлло;

в) *лу* — лунатизм, лунтократія, Поллукс;

г) *л* у кінці складу — адмірал, арсенал, артижул, бал (= відзначення, але *баль* = бенкет), Балкани, божал, генерал, Далмация, журнал, ідеал, інтернаціонал.

*) До чужих слів не належать переняті з якоїсь чужої мови слова, але вже цілком засвоєні народньою мовою, як от: базар, галун, картон, льох, лантус, ліцар, луг тощо. Тим то й подані далі правила до них не стосуються.

капітал, капітул, квартал, меморіал, мінерал, орґінал, офіціал, офтальмоскоп, протокол, професіонал, скандал, скрупул, Сталбул, стабул, талмуд, Тантал, титул, фалд, фали, фєодал, фінал, фурґукул, Халдея і деякі інші.

б) Сполучення *ле* послідовно передаємо через *лє* (з «середнім *л*» — див. § 15, Увага 4): білєт, галєра, делегат, електрїчний, Калєдонїя, колєга, лєгєнда, лєкція, Лєна, Палєрмо, телегрїма, холєра і т. ін., але див. § 71.

в) В англійських словах у кінці та перед приголосними не пишемо *ь*: Албїон, біл, бул, булдог, Вєлз, Вілсон, Далтон, голрґул, голкїпер, Дюсон Мілл, Мілтон, Фултон, Чарлз, Шеффілд і т. ін.

2. В інших випадках повіші запозичення з західно-європейських мов віддаємо м'яким *л*:

М'яке л

а) *ля* — аероплян, балїда, балїнс, баціля, були (хоч старе *булла*), вакубля, гїнерболи (у закінченнях *-ля* завжди, окрім небагатьох винятків — див. 1аа), галїятерія, депліманція, залья, іслам, Калїбрїя, катїля, кїпсуля, клявін, кляса, лабораторія, лява, лївн-тєніс, лїгїна, лїкс, Мл-Манн, Пїмартїя, лїндїафт, лїтїфїндїя, лїфєт, макулатура, Малїга, Мон-Блїн, новєля, номенклатура, парлямент, плян (хоч уживається й *план*), пїлїтїя, пїлїтїна, пїлїтїформа, пїлїц, пїлїцїрта, постуліт, прокляміція, скїля, тарантєля, флякбн, флямінго, флянєля, циферблїт, шкарляїна, шляфрєк;

б) *льо* — бальбн, бальотувати, бльокїда, віолїончєля, кольбкїном, Кольбмбо, кольорїт, льбзунг, лькївт, Лїокїрно, льомбїрд, одєкольбн (ї одєколбн), пльбмбо, сєльо, фабльб, фльбра, фльбта, шабльбн;

в) *лю* — блїза, інфлюєнца, Лїувр, лїза, лїпа, мєталбргїя, Нїбєлбнґи, целїоля, целїольбза, целїольбїд;

г) *ль* у кінці складу — автомобіль, адольтєр, альгєбра (завсїди так у початку слова, коли це арабський член), Альжїр, альжогбль, альфабєт (але алфавїт), альхємія, аєфальт, балькбн, бензоль, бїнкль, бїхгальтєр, вєсаль, вольт, Гвадалькївїр, гвєльфи, голф, кальвінізм, опаль, н'дєсталь, порталь, Сєнєгаль, скальд, фїльтр, Цєльсїй і багато інших.

Зокрема м'яким л віддаємо чуже і послідовно в комплексах — -лювати, -люція, -ляндія, -ляр, -лярний..., -лярія, -лятор, -ляція, -льний (див §§ 14₂ та 15, Увага 4), -льоз, -льоза, -льозний і в усіх вивідних від них словах: *протожолозати, титилювати, революція, Гренландія, Естляндія, Ляпландія, Ютландія, циркуляр, канцелярія, регулятор, спекуляція, капітальний, скрофульбз, целюльбза, компіляторський, маніпулянтка* і т. ін.

Про лі з її див. § 62₁.

Чуже h — g

§ 55. Чуже h передаємо нашим г, пожедо чужого g, то в новіших запозиченнях його треба передавати через г, у запозиченнях же засвоєних давніше, особливо з грецької мови, віддаємо нашим г (порівн. § 54): *Англія, газ, газета, гама, гегемонія, генеалогія (логія...), генерал, геній, географія (граматика, програма, грамофон, біографія, графіка, грам, кілограм...), Германія, гігієна, гімназія, гіпс, градус, граф, Грузія, група, дифтонг, егоїзм, організація, педагог, Ріа, трагедія, фігура* й ін., але *агент, агітація, агроном, Арагонія, браванс, Брюссель, Гамбург, Гельсінгі, Гібальдо, гугеноти, Гюго, гарантія, Гарбонна, гвардія, Гвінея, Гергард, Гете, Геттінген, Гібелія, Гірландія, Глядберова сіль, гландійатор, гвайс, Гольфштрел, Гранда, грандіозний, Гріс, група, Густав, диригент, елегантний, інтелігент, лінгвіст, міграція, Чикаго* і т. ін.

Чуже ф

§ 56. У чужих словах пишемо ф (а ве хв): *факт, француз, форма, фунт, фабрика, фанатизм, фантазія, фаховий, фамілія, фундамент, фотографія, філософія, філологія, фундатор, фалшивий, фобсфор, фінанси, реферат, офіційний, професор, реформа, Гаммерфест, Фавст* і т. ін.

Грецьке θ (th)

§ 57. Грецьке θ (th) передаємо через т (а не через ф): не тільки *театр, теологія, бібліотека, тебрія, тебда, теїзм*, але й *патос, етер, катедра, міт, ортографія, арифметика, дитирамб, логаритм, етіопський, Пітагор, Атени, Корінт, Методій* і т. ін.

Так само: *Теофан, Теодор, Теодосій*, але *Федір* (рідше *Хведір*), *Тимофій, Афон* (рідше *Анос*), *Хома*. Та коли ці імення відносяться до людей Західньої Європи, то теж живимо *Тома, Теодор*.

§ 58. Грецьке ϑ у тих словах, що давно перейшли до нас безпосередньо з Візантії, передаємо через в: *Василон, Василь, Варвара, Візантія, Віфлеєм* (юдейський), *Херуайм, символ, дийвол, амобн* (й *амбона*); але як ці слова перейшли до нас із Заходу, то пишемо їх через б: *Арабій, базиліка, біблія, бібліотека, базальт, алябастер, Бахт, баканжа, баканілія, барбаризм, барбар* (і *варвар*), *Тіби, Ветлєєм* (в Америці).

Грецьке ϑ

§ 59. Грецьке σ на початку слова і між голосними передаємо через с: *Собфія, Василь, Настасія, філософія, софіст, теософія, просодія, семасіологія*, також *гексаметр, диссентерія*; але *фраза, фбаза, база, гіпотеза, бальзам, фізика, фантазія, Азія*. Так само з с пишемо й такі (романського походження) слова: *інтенсивний, емільсія, претенсія, університет, каруселя*, але *презюмція* й под.

С — з у чужих словах

Іспанське s між голосними, еспан. s передаємо через с: *песета, Венесуеля, Вальпараїсо, Росаріо, Вельскес*.

§ 60. Англійське w і перед голосними передаємо через в (а не через у): *Вайлд* (не Уальд), *Вайт* (не Уайт), *Велз* (не Уельс); *Вітман* (не Уітман), *Віклев* (не Уіклев), *Вестмінстер* (не Уестмінстер), *ват, піловат* і т. ін.

Англійське w

§ 61. У чужих словах приголосні не подвоюємо: *аккумуляція, апарат, асимілювати, баліст, белетристича, група, жирифа, ідиличний, інтелектуальний, коміка, сума, територія* і т. ін.

Неподвоєні — подвоєні приголосні

Лише в окремих словах заховується подвоєння: *авва, барокко, брутто, була, ванна, в'їла, галлб, гесина, двина, мадвина, манна, мотто, нетто, осанна, раваі* і деякі інші та звичайно (між голосними) у чужих власних назвах: *Гарбонна, Шіллер, Міллер, Ніцца, Андорра, Аннам, Едда, Мекка, Діккенс, Марокко, Аллах, Пятті, Тассо, Ганнвер, Страбелла, Галлія, Ціммерман, Сієрра, Едесса, Шеффілд* і т. ін.

Примітна. Подвоєні приголосні знімаються й у всіх вивідних словах: *галліцизм* (від *Галлія*), *марокканець, шеффілдський* тощо, але в прикметниках перед паростком -сьн- пишемо одну приголову: *андорський, едеський* і т. ін.

ГОЛОСНИ

Чуже 1

§ 62. Чужомовне *i* (*y*) в українській мові в одних випадках передаємо через *i*, в інших через *y*.

1 (я, ie, ю...)

1. Завжди пишемо в чужих словах і:

а) У початку слова: *історія, імперія, ідея, інститут, Італія, Ісландія* і т. ін. Пор. § 3_r.

б) Після всіх пригол. перед голосн. та й, при чім чуже *ia* передаємо через *ia*, *ie* — через *ie*, *iu* — через *iu* (у загальних іменниках), але *io* через — *io*: *матеріал, історія, коні, Азія, соціалізм, спеціальний, мініматорний, паліатив, амоніак, діялет і т. ін.; авдієнція, гієна, клієнт, пієтэт, Трієст і т. ін.; тріюмф, тріюмфірат, радіос, консіліюм, медіюм, але Кіу-Сіу і т. ін.; ембріон, геліотроп, біоскоп, соціологія, аксіома, Онтіаріо; критерій, радії і т. ін.*

Але іноді і перед голосними скорочується: *серйбзний, курйбз, бар'єр, ар'єргард, кар'єра, прем'єр, н'єдєсталь, н'єса, Ф'юме* — див. іще § 68.

в) У власних назвах (імена людей, прізвища, географ. назви) після всіх приголосних: *Дізраєлі, Дільман, Тільман, Тимур, Зібер, Мазіні, Мадзіні, Ціцерон, Россіні, де-Бюссі, Шіллер, Чімароза, Жід, де-Навожі, Мікель, Філіппо, Прісіціян, Готфрід, Едінбург, Едінбург, Сардинія, Тіроль, Кастілія, Тільзіт, Бразилія, Лузітанія, Абесінія, Мессіна, Сіцілія, Ляйтцір, Альєєр, Чікаго, Вашингтон, Цюріх, Мадрид, Брістол, Гібральтар, Бірмінгем, Вікторія, Гімалая, Пекін, Берлін, Мітава, Вінніпег, Ніцца, Піренеї, Мехіко, Хіза, Капрі, Нагасаки, Гаїті, Бріндізі, Поті, Сансусі і т. ін.* (Інша річ *Анди, Вогеви, Кордієри* тощо — тут множина).

Виятково, як старі запозичення, з *y* пишемо такі слова, як *Америка, Африка, Париз, Рига, Єгипет*.

Примітка. У певних словах під назву *із* і це і зберігається: *вашигтонський, абесінець і т. ін.*

г) У всіх інших випадках після *б, в, г, ґ, к, л, м, н, п, ф, х* (у тім числі й у нагостках *-ік, -іка, -ікум, -ічний*...): *білет, відвієція, гігієна, кіно, міга, міт, нігілізм, пілот, офіціоз, архів, комуніст, утопіст, націоналіст, соціалізм, економіст, колунізм, технік, техніка, технікум, технічний, академік, академічний, публіка, тропік, тропічний, графік, графічний, бажічний, філософічний, кубічний і т. ін.*

Примітка. Так само й у нагостках при слов'янських інях: *службіст, україніст, боротьбізм і т. ін.*

Але в давніх запозиченнях *к*: *митрополит, євангелік, єпископ, католик*.

Увага. Після голосних у чужих словах і передаємо через *i*: *Кайн, руйна, єгоїст, Енеїда, прозаїк, прозаїчний, архієл, теїн, найоний, целюльбід і т. ін.*

Але після приростків початкове *i* не змінюємо: *поінформувати, преісторичний, заінтересувати і т. ін.* Пор. § 4.

2. *y* в чужих словах пишемо у загальних назвах (не власних — див. 1в) після приголосних *д, т, з, с, ц, ж* (дж), *ш, ч, р*: *директор, методист, методика, методичний, тил, тиран, університет, марксист, пропозиція, цифра, енциклопедія, режис, масажист, шифр, чичербоне, речитатив, експеримент, терорист, математик, математичний, фізика, історичний і т. ін.*

Але в кінці слова *i*: *жюри, пошурі, колібри, парі, гаражірі, ефенді, мерсі*.

Примітка. Звичайно і не мінємо на *y*, коли воно має функціональне значіння, напр., у хемічних термінах: *алорит* (при *алорат*), *етін* (при *етен*), *бензіл* (при *бензил*) і т. ін.

§ 63. Чужі сполучення *ea, ia* передаємо в кінці відмінюваних Чужі *ea, ia*, слів через *ea, ua*: *ідєл, алєл, епопєл, Пєсєл, стєтєл, Гєнєл* *oa, ue, eo* й ін. і т. ін., але *Бєнєл, Андрєл, Франсєл і т. ін.*

В інших випадках сполучення *ea, ia* (франц. *oi*), а також завжди *ao, oa, ae, ue, oe, eo, ui, io* не змінюємо: *ідєальний, дуалізм, зувє, індивідуальний, суаль, будувєр, аксєсуєр, експлуєтєція, какао, каолін, Фігерба, боє, коєлєція, фєтєлн, рєкєція, дуєль, поєт, дуємєрєт, індивідуєл, вєртєбєз і т. ін.*

Але: *прєкт, рєєстр, гєєнєл*.

Щодо *ia, ie, iu, io* з чужих *ia, ie, iu, io*, то див. § 62₁₆.

§ 64. Грецьке *z* в словах давно запозичених передаємо через *n*: *митрополит, пєсалтєр, Ярїта, Дмитрє*, але в словах ново-запозичених із Заходу передаємо через *e*: *лєтєргїя, критєрїй, телєграф, сєстєма, атлєт, оркєстра, артмєтєка, бїблїотєка, гєгємонїя і т. ін.*, а так само *Атєни* (не Афини), *етєр* (не ефір), *амнєстїя* (не амнієтїя), *магнєт* (не магніт), *хємія* (і *альхємія*) і т. ін.

Чуже е в по-
чатку слова

§ 65. На початку слова *е* в чужих словах передаємо через *е* (а не *є*): *Европа, європейський, Євпатрія, Евфрат* (не *Евфрат*), *епідемія, епізод, евакуація, егоїзм, експеримент, етикет, естетика, ефект, етнографія, енергія, економія, екіпатор, Еспанія* і т. ін.

Але в давніх запозиченнях із грецької мови *ε*: *Євген, еретик* (із *αιρετικος*), *Єгипет* (із *Αιγυπτος*) і деякі інші.

Франц. *eu*,
німецьке *ö*,
англ. *u*

§ 66. Французьке *eu*, німецьке *ö* та англійське *u* (останнє в за-
криptomу складі) передаємо через *е*: *Гарфлер, Сент-Бев, Теп-
фер, Гете, Шлецер, Бернс, Дешферін* і т. ін.

Франц. *u*,
німецьке *ü*

§ 67. Французьке *u* та німецьке *ü* передаємо через *ю*: *Бельзю,
бюро, бюджет, бюст, вестибюль, бюрї, кюбора, мєню,
ноктюрн, нюанс, увертюра, Жюль Верн, бюргер, Дюрінг
Дюссельдорф, Любек, Мюнцер, Шюц* і т. ін.

ГРУПИ ПРИГОЛОСНИХ ІЗ ГОЛОСНИМИ

Апостроф у
чужих словах

§ 68. Апостроф у чужих словах пишеться:

1. Після приголосних *б, п, в, м, ф, г, і, н, х, р, ж, ч, ш*
перед йотованими голосними: *мар'язе, суб'єкт, об'єкт, Барб'є,
Жюр'єн де ля Грав'єр, К'ю, Рус'є, Кюв'є, В'єн, П'ємонт, Б'ю-
женен* і т. ін. (але не після *н, д, т, л, з, с, ц* — див. § 69). Перед
йотованим *о* апостроф, розуміється, не ставиться: *Б'юндєлло* і т. ін.
Див. ще § 62а та §§ 6 і 15а.

2. У таких власних іменних, як: *д'Альмбєр, д'Анжуніто,
д'Альста, О'Коннєль, О'Коннор* і т. ін.

н'ю, н'я,
льє і т. ін. у
чужих словах

§ 69. Після *н, д, т, л, з, с, ц* у чужих словах ставимо *ь*
у перед йотованими голосними в таких випадках, як: *бульйон,
мільйон, компанйон, пасйон, медальйон, мільярд,
коньяк, віньєта, альянс, марсельєза, рельєф, імбрюлю,
печальєр, адьютант, адьюнкт, конюнктура, Тальйоні,
Севільє, Тьєр, Вальян, Гарньє, Вальдолід, Тардьє, Се-
вілья, Мольєр, Готьє, Коліної, Лягуазьє, Жюєє* й ін.
Також: *компаньюаїти*. Але див. § 68.

Дифтонг
au, ou, eu

§ 70. Дифтонг *au* й *ou* передаємо через *ав* (яв) і *ов*: *Авуст,
Австрія, аудиторія, аудієнція, автєграф, аргонаїт, газет-
віхта, гальвєрова сіль, локєст, браніні, пєпєрієзм, равт,
фаєна, Фаєст* (не Фауст), *Гавтман, Павлі, Павльєсон,*

*Штраєс, Макє Нордєн, Авєстраїє, Гавф, Г'авє, Гавтєський,
Бієр-Стєв, Бєрнард Шєв* і т. ін.

Але звичайно *Аує, Ауєрбах, Бауєр, Шопєнгауєр, Гєбауєр,
Тоуєр, Соуєр* і т. ін.

Дифтонг *eu* передаємо через *єв*: *нєврєстєнія, нєврєлєгія,
нєвтрєлєний, нєвтрєлєтєт* і т. ін., але нім. *eu* через *ой*: *Ной-
ман* (Neumann), *Ойтінг* (Euting) і т. ін., також *Фєєрбах* (Feuerbach).

§ 71. Німецький (і голандський) дифтонг *ei* в нових запозиче-
них передаємо через *ай*, після *л—яй* (а не *ей*): *Айніштєйн,
Айхєнвальд, Вайнгольд, Гайне, лйїтєвєрдїя, лйїтємотїв,
Лйїтєніц, Лйїтєїг, Швайцєрїя, Штєйнмєлє, Шлїїхєр,
Фан Вайк, Фан Дайк, Райн, рїїнєсєїн, портєїн* і т. ін.

§ 72. Французькі наростки *-єт, -аїє* в іменниках чоловічого
роду передаємо через *-єр*: *акцієнєр, антрепрєнєр, гувєрнєр,
кєнтрєлєр, марєдєр, мїєсієнєр, мєнтєр, парлємєнтєр, парт-
нєр, рєжїсєр, рєзонєр* і т. ін.

Так само: *єфїцєр, їнжєнєр, але дєзєртїєр, кєсїєр, кємєндїєр,
кїрасїєр.*

У згоді з латинською (а не французькою) мовою пишемо: *актєр,
дєктєр, їнєтїрїєктєр, рєпєтїєтєр* і т. ін. (як також *сєкрєтєр,
нотїєр* тощо).

§ 73. У закінченнях чужих новозапозичених слів пишемо *-тр,
-др*: *арєбмєтєр, барєбмєтєр, гїєрєбмєтєр, гєксємєтєр, дїємєтєр,
дїнємєбмєтєр, тєрмєбмєтєр, рєбєтєр, сємєстєр, сєкєвєстєр,
тєєтєр, цєнтєр, пїєтїєр*, і т. ін., хоч подекуди (головним чином
у старіших запозиченнях) і *-тєр, -дєр*: *Олєксєндєр, бурмїєстєр,
мєрїєстєр, мїнїєстєр, цїлїндєр* і деякі інші.

§ 74. У початку перед голосними в чужих словах звичайно
заховуємо придинове *г*: *гїрфє* (частіше *єрфє*), *Гєлєдєдє, гїєтєрїє,
гїєтєрїєчний, гємбїєнїє, гїєрєгїєф, гїєтєхєндїєрїє, гєтєль, гїємєр,
гєлєтїє, гєгїєгїєфїє, гєлєбєрдє, гєбрїєкє, гєлєлє, Гєннїєбєлє,
Гємїєлєкєр, Гєдрїєн* (рим. імпер.).

Але: *їєтєрїє, анєгєр, омєр.*

РІД У ЧУЖИХ ІМЕННИКАХ І ВІДМІНЮВАННЯ ЇХ

§ 75. Рід у чужих іменниках (загальних) звичайно визна-
чається закінченням їх в українській мові, оскільки ті закінчення
асоціюються з закінченнями українських іменників. Так, напр., всі

Німецьке *ei*

Французьке
-єт, -аїє
тощо

Закінчення
-ТР, -ДР і
-ТєР, -ДєР

Г перєд го-
лосним у по-
чатку слова

Іменники латинського походження на *-ум (-юм)* будуть чоловічого роду (в лат. мові ніякого): *осенародній референдум, університетський колекціон, меморандум, форум* і т. ін., або такі, як: *декаданс, альянс, преферанс* і т. ін. (хоч у франц. вони жіночого роду), бо в українській мові всі іменники з подібними закінченнями чоловічого роду.

Деяку неусталеність щодо роду становлять лише ті іменники чужомовного походження, що кінчаються на пом'якшений приголосний, бо таке закінчення в укр. іменниках мають іменники й чоловічого й жіночого роду (*кінь—тінь*), або ті, що в українській мові не мають цілком сталого одного закінчення, як от: *альжов* чи *альжова*. Здебільшого тільки добрий словник дасть надійну вказівку щодо роду й закінчення такого чужомовного слова.

§ 76. Відмінюються чужі іменники так, як відповідні українські. Зокрема, відмінюються як іменники ніякого роду слова: *авто, борб, денб, жінб, мбтто, пальтб, піяніно, трюмб, саго, цйццо*. Зовсім не відмінюються такі слова:

1. Усі на *е, є*, як от: *купé, негліжé, декольтé, турнé, кольтé, Гайне, Туансé* і т. ін.

2. Усі на *і*, як от: *пбні, комі, равві, Поті* і т. ін.

3. Усі на *у, ю*: *какадуб, кенгуруб, інтерв'ю, Анюсуб, Лупулéску* і т. ін.

4. *брутто, нётто, партб, сольо, тріо, франко, сальдо, радіо* (від *радіо* можливо й *радіом*) і т. ін.

Про власні чужі імення, як *Зольц, Ісланді, Каподістрія*, див. § 80.

IV

ВЛАСНІ ІМЕННЯ

ПРИЗВИЩА

УКРАЇНСЬКІ ПРИЗВИЩА

§ 77. В українській мові українські прізвища звичайно відмінюються, тим то прізвища чоловічі й прізвища жіночі здебільшого розрізняються між собою закінченням, а то й окремими наростками.

1. а) Коли чоловіче прізвище іменник чоловічого роду з закінченням на приголосний або *-о* (напр., *Чуб, Ніс, Шевченко*), то відповідне жіноче прізвище (напр., для дружини, дочки) буде прикметник від тих іменників з наростком *-ова (-ева, -єва)*: *Ганна Чубова, Чубової, Чубовій, товаришка Носова, Шевченкова, Шевцева* (від *Швець*), *Палієва* (від *Палій*) і т. ін.— див. § 20₂₆.

Але, згідно з новими умовами життя, оскільки сама власниця прізвища або її батьки того бажають, від таких чоловічих прізвищ її прізвище може бути і в інших формах, напр., у формі того самого іменника, звичайно, невідмінного: *Ганна Чуб, Ганні Чуб, з Ганною Чуб, товаришка Ніс, товарищиці Ніс* і т. ін., або з наростком *-на* (для заміжніх відповідно до деяких чоловічих): *Антоновичка, Антоновички*... (від *Антонович*), *Воличка* (від *Волик*) і т. ін.

Примітка. Із цих форм жіночих прізвищ від чоловічих лише одна може бути за прізвище, оскільки людина повинна мати саме прізвище, змінити ж своє прізвище жінка може на загальних підставах.

б) Коли чоловіче прізвище прикметник (звичайно чоловічого роду), то жіноче (для дружини й дочки) прізвище буде той же прикметник жіночого роду, напр.:

Чоловік (батько):

Степовий

Задорожній

Жінка (дочка):

Степова

Задорожня

Чоловік (батько):	Жінка (дочка):
<i>Гаврило</i>	<i>Гаврилова</i>
<i>Ковалио</i>	<i>Ковалева</i>
<i>Паліо</i>	<i>Палієва</i>
<i>Кузьмин</i>	<i>Кузьмина</i>
<i>Надійн</i>	<i>Надійна</i>

Примітка. Перед закінченням *-ський* у прізвищах часто бувають нарізки *-ов-, -ев-, -єв-, -ів-, -їв-*: *Соколооський, Котляревський, Гаєвський, Зіньківський, Чуєвський* і т. ін. Із цих нарізок порум для української мови стають *-ів-, -їв-*, а решта з'явилась головним чином під впливом польської або російської мови. Взагалі ж закінчення *-овський, -євський, -евський* в українських прізвищах припускаються.

в) Коли чоловіче прізвище іменник із закінченням на *-а, -я*, то таке саме прізвище буде і жіноче (для жінки або дочки), напр.: *Іван Малинка*, з *Іваном Малинкою* і т. ін. і *Ганна Малинка*, з *Ганною Малинкою* і т. ін., хоч, знов же з бажання власниці прізвища або її батьків, від таких прізвищ жіноче прізвище може бути і в формі прикметникової на *-ина (-їна)*: *Малинчина, Малинчиної* . . . , *Гамалїїна* (від *Гамалїя*) і т. ін. — див. § 20, 19.

2. а) Коли жіноче прізвище прикметник на *-ова (-ева, -єва)* або *-ина (-їна)*, то чоловіче прізвище від нього буде або той іменник, що з нього походить прізвище-прикметник, напр., коли вона звалась *Морозова*, для сина її або чоловіка буде прізвище *Мороз, Андрієнкова — Андрієнко, Шевцева — Шець, Сивошатица — Сивошатка* і т. ін. — порівн. 1а і 1в, або, з бажання власника прізвища чи матері його, прикметник на *-ів (-їв), -ин (-їн)*: *Морозів, Андрієнків, Сивошатин* і т. ін., при тім тільки так, коли жіноче прізвище на *-ова (-ева, -єва), -ина (-їна)* в основі має чоловіче імення (*Петро, Іван, Кузьма* і т. ін.), напр., син *Петрової* буде *Петрів* (а не *Петро*), *Іванової — Іванів, Кузьминої — Кузьмин* і т. ін.

б) Коли в жінки (матері) за прізвище править інший прикметник жіночого роду, то чоловіче прізвище буде той самий прикметник із закінченням чоловічого роду (для чоловіка або сина), напр.: *Степова — Степовий, Чернявська — Чернявський* і т. ін. — порівн. 1б.

в) Іменникові жіночі прізвища на *-а, -я* залишаються без зміни, переходячи на чоловіка чи сина, напр.: *Оксана Майборода — Іван* (чоловік чи син її) *Майборода* і т. ін. — пор. 1в.

§ 78. Чоловічі прізвища з прикметниковими закінченнями на *-ів, -їв, -ин, -їн* відмінюються почасти як прикметники, а почасти як іменники, напр.:

	Однина	
Наз.	<i>Гаврилів</i>	<i>Бутвин</i>
Кл. ф.	<i>Гаврилів</i>	<i>Бутвине</i>
Род.	<i>Гаврилова</i> (не Гаврилового)	<i>Бутвина</i>
Дав.	<i>Гаврилову</i> (не Гавриловому)	<i>Бутвинову</i>
Знах.	<i>Гаврилова</i> (не Гаврилового)	<i>Бутвина</i>
Орудн.	<i>Гавриловим</i>	<i>Бутвином</i>
Місц.	<i>при Гаврилову</i> (або <i>Гаврилові</i>)	<i>при Бутвині</i> (або <i>Бутвинові</i>)

Множина (для всіх родів)

Наз. - Кл.	<i>Гаврилови</i> (не Гаврилові)	<i>Бутвині</i> (не Бутвині)
Род.	<i>Гаврилових</i>	<i>Бутвинів</i>
Дав.	<i>Гавриловим</i>	<i>Бутвинам</i>
Знах.	<i>Гаврилових</i>	<i>Бутвинів</i>
Орудн.	<i>Гавриловими</i>	<i>Бутвинами</i>
Місц.	<i>при Гаврилових</i>	<i>при Бутвинах</i>

Усі інші українські прізвища відмінюються як звичайні слова: прикметникові — як прикметники, іменникові — як іменники, напр.: *Марія Петрова, у Марії Петрової, з Марією Петровою* і т. ін., *Іван Лободюченко, Івана Лободюченка, з Іваном Лободюченком, Іванові Петровичеві (Петровичу) Лободюченкові* і т. ін.

РОСІЙСЬКІ Й ІНШІ СЛОВ'ЯНСЬКІ

ПРІЗВИЩА

§ 79. Найважливіші правила щодо правопису російських, білоруських, польських, чеських та інших слов'янських прізвищ такі:

1. Апостроф ставимо після тих самих приголосних, що і в українських словах (див. § 6), після *ж, н, д, т, л, з, с, ц* перед йотованими голосними зберігаємо *ь*: *Зінов'єв, Прокоф'єв, Юр'єв, Лузь'янов, Ульянов, Полозьєв, Дьяконов* і т. ін.

Перед *йо*, звичайно, апострофа не ставимо: *Воробйов, Соловійов*.

Примітка. Сполучення пом'якшених губних із голосними в таких прізвищах, як *Вильцева, Пясецький Пяст*, пишемо без апострофа.

Апостроф і ь перед *є, я, і, ю*

Г—Г

2. Російське, сербське, болгарське **г**, польське й ін. **g** передаємо українським **г**, чеське **h**, білоруське **г**—українським **г**: *Тургенев, Гастев, Герон, Гловацький, Гіч* і т. ін., але *Гавлічек, Багданович* і т. ін.

-ський,
-цький

3. Закінчення російських прізвищ **-ський, -цький**, білор. **-скі, -ці**, польських **-ski, -сні**, чеських **-ský, -скү** передаємо українськими **-ський, -цький**: *Карський, Троцький, Криїнський, Палацький (Palaský)* і т. ін.

Але російські прізвища на **-скої, -цкої** так і передаємо: *Донскої, Трубецкої (Донского . . .)*.

-ич, -ин, -ик
-ич, -ин, -ик

4. Закінчення російських прізвищ **-ич, -ин**, білоруських **-іч, -ін**, польських **-icz, -іс**, сербських **-іс**, чеських **-ік** тощо передаємо через **-іч, -ін (-ін), -ік**: *Засулч, Ягч, Міцкєвіч, Караджіч, Пушкін, Чаплунін, Дердасавін, Лемін, Пупін, Софійн, Львін, Дьосік, Гавліч, Славіч* і т. ін.

Але після **ж, ш** в російських прізвищах, звичайно, **-ин**: *Гаршин* і т. ін.

-ек

5. Закінчення **-ен** пишемо в таких слов'янських прізвищах, як *Гречек (Гречка), Гавлічек* і т. ін.

-ев, -ев

6. Закінчення російських, болгарських прізвищ **-ов (-ёв, -ов)** та **-ев** передаємо через **-ов (-ов, -йов)** та **-ев, -ев**: *Крилов, Плетньов, Хрущов, Чернашов, Пугачов, Муравйов, Некрасов, Татіщев, Дюнев, Мірчев, Арапчев, Порфир'єв, Князев, Голубєв* і т. ін.

-ий, -ий

7. Закінчення прикметникових російських прізвищ **-ый, -ий** передаємо українським **-ий**: *Белий, Горький* і т. ін., білор. **-ы**, польськ. **-у**, чеськ. **-у** звичайно через **-и**: *Гартни, Вяли (пол.)*, *Біли (чех)* і т. ін.

Примітка. Російські закінчення **-ой** так і передаємо: *Толстой, Полсовий* і т. ін., знішуючи їх як прикметники (*Толстого . . .*), як і інші (*Бялого . . .*).

-е, і—и

8. Російське й білоруське **-е**, польське **-іе** в м'яких складах здебільшого передаємо українським **є**, особливо під наголосом, напр.: *Бєдний, Рєпін, Грибєвєв, Авдєєв, Рилєєв, Тургєєв, Нєдзєльський* і т. ін., але також і українським **е** у прізвищах, що відповідають українським, напр.: *Воскрєсенський, Весєловський, Преобрєсенський, Плетньєв, Петров, Третьяковський* і т. ін.

Аналогічно передаємо й російське **и**, польське тощо **і**: *Рабіщєв, Чіріков, Нікітін, Міклошіч, Міцкєвіч, Пилєдський* і т. ін. хоч *Данилєвський, Малимовський, Васильєв* і т. ін.

ЧУЖОМОВНІ НЕ СЛОВ'ЯНСЬКІ ПРІЗВИЩА

§ 80. Щодо правил написання в українській транскрипції чужомовних (не слов'янських) прізвищ, то їх треба нукати в розділі «Правопис чужих слів» (див. §§ 54—76).

Відмінюються чужі прізвища в українській мові тільки чоловічі і то лише тоді, коли вони закінчуються на приголосний: *Гартман, Шекспір, Павль* і т. ін.—*Гартманом, Шекспіра* і т. ін. При жіночих же іменних вони звичайно невідмінні: *Роза Люксембург*—*без Рози Люксембург* і т. ін.

Чужомовні прізвища з закінченням на голосний звичайно не відмінюються й при чоловічих іменах: *Паганіні, Мірабо, Гайне, Гете, Стенлі, Золя, Рембо, Коцебу* і т. ін., навіть на **-а** здебільшого не відмінюються: *Бора, Борджя, Бенуа* і т. ін.

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

УКРАЇНСЬКІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

§ 81. Українські географічні назви взагалі треба віддавати на письмі в їх народно-історичній формі, напр.: *Берєстя* (а не Врєст-Литовський), *Ромєн* (а не Ромни), *Прилука* (а не Прилуки) *Лубні* (а не Лубни), *Вовча* (а не Вовчанськ), *Санджар* (а не Сенжари), *Замбєтя, Миропілля, Рівне, Підкарпаття, Поділля, Ков'яги, Підгірна, Вілниця, Чернігів, Галичина, Прип'ять* і т. ін.

Зокрема щодо закінчень **-в** українських назвах міст і селищ, то треба додержуватися таких правил:

1. У назвах міст уживаємо тільки наростка **-ів**, а не **-ов** (після голосних та **'**, звичайно, **-ів**): *Харків, Львів, Крилів, Золочів, Рогачів, Хвостів, Сєднів, Бердичів, Уланів, Хмельєв, Київ, Чугуїв, Миколаїв, Зміїв, Мліїв* і т. ін. У відкритих складах твердих пнів **-ов-**, у всіх інших **-ев-** (після голосних **-ев-**): *Харкова, Золочєву, у Рогачєві* і т. ін.—див. § 20_а.

Відмінюються такі назви як звичайні іменники: *під Харковом, за Чугуєвом* і т. ін.

У назвах слобід і станиць закінчення **-івка** (після голосних та **'** **-івка**): *Карпівка, Карлівка, Попівка, Оленівка, Лєсківка, Горлівка, Вербівка, Кавівка, Миколаївка* і т. ін. У сполученнях із іншими наростками також здебільшого буває наросток **-ів (-ів)**, напр.: *Петрівський (хутір), Львівський, Андріїв-*

-ів, -івка,
-івський

ський, Павливське (село), Василівське, Миколайівська (слобода), Озівське море і т. ін., хоч Покровська (слобода) і деякі інші.

-СЬКЕ, -ЦЬКЕ 2. Назви міст кінчаються на **-ське, -цьке** (а не **-ськ, -цьк**): Волочиське, Старобільське, Пинське, Зіновівське, Луцьке і т. ін.

Відмінюються такі назви як прикметники: із *Старобільського*, під *Волочиським* і т. ін.

-ОВА, -ИНА, -ОВЕ, -ИНЕ, -ІВ, -ИН 3. Назви станцій і селищ кінчаються на **-ова, -ева, -ина**, або **-ове, -еве, -ине**, або **-ів, -ин** за місцевою вимовою (а не **-ово, -єво, -ино**): *Шляхова, Демурин, Сталіне, Синельників, Виповзіо, Святошин* і т. ін.; на **-а** відповідно до російських на **-ая**: *Лозова, Весела, Попасна* і т. ін. Відповідно до російських назв на **-ое** вживаються закінчення на **-е (-є)**: *Погоріле (село), Кругле, Копане, Красне, Жовте, Веселе, Підгородне* і т. ін.

Усі такі назви, крім тих, що на **-ин** (див. 5), відмінюються як звичайні прикметники: з *Лозовою, у Погорілому* і т. ін.

-ПІЛЬ 4. У назвах міст закінчення **-піль** (а не **-поль**): *Тернопіль, Ольвіопіль, Мелітопіль, Томашпіль, Олександропіль, Вишнопіль, Ямпіль* і т. ін., але у відкритих складах, звичайно, **-пол**: з *Тернополя, під Ольвіополем* і т. ін.

-ИН 5. Назви на **-ин** (*Кобрин, Чигирин, Гайсин* і т. ін.) відмінюються як іменники: з *Кобрина, під Чигирином, Гайсином* і т. ін.

СЛОВ'ЯНСЬКІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

§ 82. Російські, польські, чеські й інші слов'янські географічні назви передаємо аналогічно до слов'янських прізвищ (див. § 79), напр.:

1. *Калуга, Београд, Разград* і т. ін., хоч більш засвоєні із **г**: *Волга, Новгород* тощо.

2. *Скопін, Бисезин, Колін, Землін, Дубровнік, Углич, Пяткович, Требіч* і т. ін.

3. *Саратов, Остапков, Августов, Цеханов, Грабов, Гблчев, Брудзев, Гбльнов, Слехов, Юрси, Тамбов, Балашов* і т. ін.

4. *Курськ, Томськ, Сібірськ, Тройцьк, Вітебськ, Менськ, Глузьк* (польське *Głusk*), *Плоцьк, Конськ* (польське *Konsk*), *Каменьск, Єдлінськ, Липськ* і т. ін.

5. *Пулково, Ртіцево, Іваново, Тирново, Саратов, Ніжупіно* і т. ін. (відмінюються як іменники: з *Пулково, під Пулковом* і т. ін.).

6. *Юр'євці, Блєц, Повсенці, Болсславец, Старіца, Вжєзніца, Подгоріца, Маріца, Стрїміца, Столац, Шабанц, Лоцац* і т. ін.

7. *Цєнза, Мєзєнь, Вєтлуга, Нєсєвіж, Рибінськ, Жєліна, Братіслава* і т. ін., хоч *Петрозаводськ, Челябінськ* і т. ін.

8. Географічні слов'янські назви, що вживаються тільки у множині, відаємо відповідними українськими: *Кімри* (рос. Кимры), *Боровичі* (рос. Боровичи), *Кошиці* (ч. Košice), *Домбровиці* (п. Dąbrowice), *Біскутиці, Вялобієгчи* і т. ін.

9. Російські географічні назви на пом'якшені губні, шелесні або **р** передаємо з **ь**: *Обь, Пермь, Кєль, Керчь, Тєсрь* і т. ін. і відмінюємо як відповідні українські іменники: *над Об'ю, до Тєсрї* і т. ін.

10. Описові географічні назви при потребі перекладаємо: *Північна Двіна* (Северная Двина), *Льодовий океан* (Ледовитый океан), *Фінська затока* (Финский залив) і т. ін.*).

ЧУЖОМОВНІ НЕ СЛОВ'ЯНСЬКІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

§ 83. Чужомовні неслов'янські географічні назви передаємо на загальних основах, визначених у розділі «Правопис чужих слів» (§§ 54 — 76), але до того слід додати, що оскільки які чужомовні географічні назви ще не мають в українській мові сталих графічних форм, то їх треба транскрибувати по можливості з автохтонних (тубільних) назв, а не з сторовних джерел**), напр., *Манілья* (а не *Манілья*), *Тегран* (а не *Тегеран*), *Тічіно* (а не *Тессін*), *Лісбона* (а не *Лісабон*), *Льєж* (а не *Лютіх*), *Мехіко* (а не *Мексіка*) і т. ін.

*) Як також і з інших мов: *Ріє Доброї Надії* (Care of the Good Hope, Cap de Bonne Espérance) і т. ін.

**) У згоді з побажанням міжнародних географічних конгресів.

V

ПУНКТУАЦІЯ ТА ІНШІ ПОМІЧНІ ПРИ АЛЬФАБЕТИ
ЗНАКИ Й НОРМИ УЖИВАННЯ ЇХ

КРАПКА [.]

§ 84. 1. Крапка ставиться в кінці речення-розповіді, а також у кінці інших (більших чи менших) словосполучень і слів, коли їх треба читати з інтонацією речень-розповідей (обниження голосу в кінці й павза):

А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток. З кутка в куток. Я не чую своїх ніг, не керую ними, вони носять мене сами, мов заведений механізм, і тільки голова моя, мов пасує пасутиння, сяє мерехтливо думок. (М. Коцюбинський).

Примітка. З декоративною метою на обгортках книг, на вивісках тощо після написів крапки часто не ставлять.

2. Крапка ставиться як знак недокінченого на письмі (звичайного, відомого) слова, при чім в середині слова скорочуються тільки на приголосних: *б м. (метрів), 4 карб. (карбованці), і т. ін. (таке інше).*

3. Крапка ставиться після цифр, коли вони визначають рядові числівники: *1. раз (= 1-ий раз або перший раз) і т. ін.*

ЗНАК ОКЛИКУ [!]

§ 85. Знак оклику ставиться в кінці речення-оклику, а також і інших (більших чи менших) словосполучень і слів, коли їх треба читати з інтонацією речень-окликів (підвищенням голосом):

Так! Я буду крізь слюзи сміятись! (Л. Українка).
Земле! Як тепло нам із тобою! (М. Рильський).

Примітка. Підвищена супроти звичайної окликів інтонація окликової інтонація віддається знаками !! або й !!!

ЗНАК ПИТАННЯ [?]

§ 86. Знак питання ставиться в кінці речення-питання, а також інших (більших чи менших) словосполучень і слів, коли їх треба читати з інтонацією речень-питань (дуже підвищеним голосом на одному слові):

*Так ти кажеш,
Що бачив криницю Москалеву? Що ще й досі
Вернуть з неї воду?* (Т. Шевченко).

Примітка 1. Підвищена супроти звичайної питальної інтонації питальна інтонація віддається знаками ?? або й ???

Примітка 2. Складна інтонація оклику-питання віддається знаками !? або ?!

КОМА [,]

§ 87. 1. В межах речення:

а) Кома ставиться поміж однорядними членами речення, тобто такими, що вимовляються однаковим типом тону з протягом і записками поміж ними:

Гнутьсь, гнутьсь, гнутьсь верби. (О. Олесь).
Гармидер, галас, гам у гай. (Т. Шевченко).
Витанцьовують, сміються дзвінко, дзвінко молодки.
(М. Хвильовий).

*І сперше очима іншими поглянув на небо, на землю,
на себе.* (П. Тичина).

*Затремтіло щось любовське, м'яке в старім серці про-
рока.* (Ів. Франко).

Якщо поміж однорядними членами речення є сполучник і (й) або та (= і), то коми поміж ними не ставиться; коли сполучники ці повторюються, то кома ставиться або ні як до вимови; коли ж і або та вживаються більш двох разів між однорядними членами речення, то кома ставиться:

А десь гармати б'ють тривожно і невпинно. (В. Сосюра).
Наносили землі та й додому пішли. (Т. Шевченко).
І там, і тут, і скрізь погано. (Т. Шевченко).

Перед іншими сполучниками (а, аж, але, або, ба, бо, та (= але), то, то й, чи, ні, хоч, як тощо) майже завжди ставиться кома, як того вимагає вимова:

Нехай ні жар, ні холод не спинить вас. (Ів. Франко).
Душею він дитя, хоч голову схилив. (Ів. Франко).

Били, а не очили. (Т. Шевченко).

Як не їв, то й не облизується. (Нар. присл.).

А дядько летить, азі спотикається. (С. Васильченко).

Село, наморене то бійкою, то дивовижною, втихомирилось: ніде ні крику, ні гуку. (П. Мирний).

Родився на Підгір'ї, ба і ріс в Підгір'ї. (О. Федькович).

б) Відокремлені (голосом) члени речення виділяються комами:

А хто ж, могутній, заборонить встати й нам од сна? (Т. Чупринка).

Щоб нас, безборонних, скла не давила. (В. Гренджа-Донський).

По дворах, навантажени всяким збіжжям, стоять вози, готові в дорогу. (С. Васильченко).

Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встило наложити палочих сідів на землю. (П. Мирний).

На самому краю села, од вигону, стояла невеличка хатка, вікнами на широкій шлях. (П. Мирний).

в) Прикладка виділяється комами, якщо вимовляється тоном відокремлених членів речення:

Та й йому, Климові, на старість добре б було. (С. Васильченко).

Там: жайворонок, лірник одинокий, зайняв відрадну серцю вішину. (П. Куліш).

Прикладка з сполучними словами або, чи, тобто, як от (от як) завжди виділяється комами:

Глитай, або павук. (М. Кропивницький).

г) Вставні слова (не зв'язані з членами речення) здебільшого виділяються комами:

А під лісом край дороги, либонь, курінь мріє. (Т. Шевченко).

Ви десь, мабуть, не з наших сіл. (П. Тичина).

Звичайно, крадене. (Т. Шевченко).

Вставні слова з ознаками речення (дієслово, назовний відмінок іменника) завжди виділяються комами:

Прийшлося сусідові, моляв, хоч сядь та й плач. (Є. Гребінка).

В недолі, кажуть, звільна час минав. (Ів. Франко).

Між ними, звісна річ, і Антонович. (С. Ефремов).

г) Кличні форми іменників із залежними від них словами виділяються комами (коли не знаком оклику — див. § 85):

Хлопці нам, море, свіжсі лави!

О земле, велетнів роди! (П. Тичина).

Тісніше станьте, сильні духом, під прапором одним.

(П. Тичина).

д) Вигуків слова виділяються комами (коли що не знаком оклику — див. § 85):

Гей, рубали ворогів та по всіх фронтах! (П. Тичина).

О, не стечеш ти нікуди без мене. (О. Олесь).

Примітка. Коли вигуків слова тісно в'яжуться (у вимові) з дальшими словами, то й комою не розділяються — (див. приклад під г).

е) Дієприслівникові сполучення виділяються комами, бо вони звичайно й вимовою відокремлюються:

А сам, вернувшись в будинки, своє лахміття позбирав.

(Ів. Котляревський).

Не спитавши броду, не лізь у воду. (Нар. присл.).

Також після сполучників, коли вони відносяться не до дієприслівникових словосполучень, останні виділяються комами:

Прислухались і, не вірячи сами собі, одхилили сінечні двері. (М. Коцюбинський).

Але комами не виділяються дієприслівникові словосполучення в таких випадках, як:

Те ж він сказав і повернувшись із школи.

Не виділяються звичайно й дієприслівники без додаткових слів:

Співають ідучи дівчата. (Т. Шевченко).

Примітка. Коли підмет буває поміж членами дієприслівникового сполучення, то кома ставиться лише в кінці сполучення, як того вимагає вимова:

Розбивши вітер чорні амари, ле біля моря одпочить.
(Т. Шевченко).

2. Поміж реченнями:

а) Речення від речення при всякій вимові й інтонації виділяється комою, коли не іншим знаком (див. §§ 84, 85, 86):

Застівать на коминній голос кобзарі, і затужать у розтупі матері. (В. Полінух).

І день іде, і ніч іде. (Т. Шевченко).

Сичі в гаю перекликалились, та ясен раз-у-раз скрипів.
(Т. Шевченко).

І світає, і смеркає. (Т. Шевченко).

б) Додаткові підрядні речення з характерним підвищенням голосу на кінці головного й павзою перед сполучними словами ("бо, аж, хто, що, щоб, де, коли, відкіля, як, який та ін.) відділяються комою, як також і тоді, коли підрядне речення стоїть перед головним:

І спійшить туди, де днів. (Ів. Франко).

Квартири їхньої добре не знають, бо вони недавно переїхали сюди, а коли побачать замкнені віконниці, то подумують, що дім порожній. (М. Коцюбинський).

Щоб жити, він життя і волю власну й силу за хліба кусниж продає. (Ів. Франко).

Що робив, те робив я до краю. (В. Грінченко).

Я це зробив тому, що інак не міг виїхати.

Я це зробив, тому що інак не міг виїхати.

в) Неповні речення з сполучниками **мов, немов, наче, неначе, ніби, як, ніж, буцім, що (= наче)** відділяються комами:

Доц по мисті, як стогав, шумить. (М. Рильський).

Над містом зойки і плачі, немов з перини пір'я. (П. Тичина).

Над товстими, як у негрів, губами стирчали руді вуся. (Ів. Нечуй-Левицький).

СЕРЕДНИК [:]

§ 88. Середник ставиться поміж поширеними реченнями або поширеними частинами речення як знак менший за крапку й більший за кому (див. §§ 84 і 87):

З неба, як розтоплене золото, летить на землю блискучий світ сонця; на ланах грав соняшна хвиля; під хвилею спів хліборобська доля... Буває вона вгору; зеленів, як рута... Легенький вітерець побігав з теплого краю; перебігав з мюки на нивку, освіжував кожну білинку...
(П. Мирний).

ДВОКРАПКА [.]

§ 89. Двокрапка звичайно ставиться після речення перед чужими словами або поясненням як знак ніби не зовсім докінченого речення-розповіді (з дещо меншим супроти крапки обниженням голосу, павзою й характерною інтонацією недокінчення).

Пишуть двокрапку й після будь-якого слова в реченні, коли треба означити таку саму інтонацію:

Стрепенулась зрала, закричала білі: „Тут гниле повітря, тут вода гнила!“ (О. Олесь).

За скелями починало яснїти: світало вже. (С. Васильченко).

Мені все сниться: сонце, співи і ви, і день весняний.
(П. Тичина).

Благословенні: матерія і просторонь, число і міра.
(П. Тичина).

Більше логічне значіння двокрапки в таких випадках, як:

Ах! що зрівняється з мукою тою: життя на мовчав зовсім самотою? (А. Бримський).

РИСКА [—]

§ 90. Риска ставиться поміж реченнями й членами речення (в середині речення), коли треба відзначити дуже піднесений і раптом обірваний голос між ними й довгу павзу. Часто це буває, коли в реченні пропускається якесь слово.

Рискама виділяються й відокремлені та вставні слова й речення, коли вони різко відокремлюються голосом:

Книга — морська глибина. (Ів. Франко).

Замість квіток — шаблі, списи виблискують в долині.
(П. Тичина).

І хоч не раз — признаюся — ставати

Я на копурни модній любив,

Але тепер... (М. Рильський).

А за ґратами та замками стиха шуміло — гула там підборжана молода сила. (С. Васильченко).

Див. іще § 93, Примітка.

ДУЖКИ [()]

§ 91. У дужки беруться вставні слова, словосполучення й речення, коли що їх треба читати обниженням тихим голосом і прискорено- (також уваги, підзаголовки, полонення):

І гавкає Рябо, щоб москалі (а їх тоді було до хрїна на селі), щоб москалі, мовляв, не вбрались до комори. (П. Гулак-Артемівський).

В Західній Україні (Галичині) звісні кілька випадків такого похорону, але вже без могильних насипів (такі звісні й далі в Західній Європі). (М. Грушевський).

КРАПКИ [...]

§ 92. Крапки ставляться на місці перерваної або недокінченої мови: *Музики... танці... і Бердичів... кайдани брязкають... Москва... бори, сніги і... Єнісей...* (Т. Шевченко).

Примітка. Коли наводять цитату з середини речення чи уступу, то крапки ставлять перед цитатою.

ЛАПКИ [„ “]

§ 93. В лапки береться:

1. Чужа пряма мова, при чім крапка ставиться після лапок, інші знаки (!?...) перед лапками. У перерваній вставним реченням чужій мові лапки ставляться лише в початку й на кінці:

І сон-трава не проспала, словечко сказала: „Він з дурною головою не має покою“. (Л. Глібін).

Альта плаче: „Тяжко жити. Я сожну, сожну...“

(Т. Шевченко).

„Хай чабан — усі гукнули — за отамана буде!“ (П. Тичина).

Примітка. Коли заплеується розмова двох чи більш осіб, то лапок звичайно не пишуть, а мову однієї особи від других відділяють рискою.

2. Власні назви літературних творів, фабрик, пароплавів тощо, особливо коли треба відзначити ті слова як власні:

На сімнадцятому році Марко прочитав „Кобзаря“. (В. Грінченко).

3. Ті слова, що їх не вважають за свої, як от наведення з книги, іронічні вирази, малопоширені новотвори:

А „патріот, убогих брат“ дочку й мелічку однімає у мужика. (Т. Шевченко).

Зграї гарній проклятих, що звуться „мавіщо“, „жуди“, мою душу жеруть. (М. Вороний).

Примітка. У наведених тощо можна ставити й спрощені лапки „навіщо“.

РОЗДІЛКА [-]

§ 94. Розділка (дефіс) є знак проміжного письма між письмом нарізно й укрупі.

З розділкою пишуться:

1. Складені слова типу *селянин-незможник, дівич-вечір, багат-вечір, люби-мене, кінець-кінцем, слж-так, оради-годи, будь-що-будь, раз-у-раз, помалу-малу, одним-одна, хліб-сінь, батько-мати, сам-самісінький, сумний-невеселий, грас-виграває, білий-білий, дзвонить-сміється, Австро-Угорщина, Чехо-Словаччина, соціально-економічний, робітничо-селянський* і т. ін.

Примітка 1. На випадок сумніву щодо напису складеного слова (вкупі чи з розділкою) добре оглядатися на наголос: коли складене слово вимовляється з одним наголосом, то це вказує на тісний зв'язок частин, і писати таке слово слід укрупі. Коли ж у складеному слові два наголоси, то й писати його краще з розділкою, напр.: *першорядний, красномовний, жовтогарячий, золотоверхий*, але *сільсько-господарський, архітектурно-будівельний, історично-філологічний* і т. ін.

Примітка 2. Не звичайно пишеться окремо, коли що значить задержання, або (зрідка) укрупі, якщо уривають у склад слова: *непобідити, необчипий, знестямлю, знэхотя, невюсе, невбля, неохайність, немоаб, неруабмо, нещодівно, невдуржати, недобрый, немас* (прислівн.), але *не має* (дієслово), *недобачити* („недобачаю тубахи“), але *не добачаю* („не добачаю в цім пбм.жи“) і т. ін.

2. Приростки в таких випадках:

а) *По-нашому, по-вішому, по-своєму, по-німецькому, по-п'яному, по-дурному* і т. ін.

б) *З-над, з-під, з-поміж, з-за (із-за), з-понад, з-посеред* (але *поміж, поза, понад, поперед, посеред, задля, заради*).

Примітка 1. В інших випадках з, по, в, під... вживаються то як прийменники (з білого, по жаті...), то як приростки (з дієсловами й прислівниками). Отже треба писати: *зокрема, почасті, попрбству, заввишки, відкоби, відтбді, відразу, уперше, удруже, відсятеро, удвоє, відніні, дотелер, відсьогодні, поніні, надовго, згбрда, змбжжу, зерезька, знімецька, спійжа* і т. ін.

Щодо розрізювання прислівників та іменників з прийменниками, себто таких написів, як *укрупі* (прислівник) і *у крупі* (іменник), *насилу* — *на силу*, *добблму* — *до бблму*, *спочбтжу* — *з почбтжу*, *догорі* — *до горі* тощо, то треба брати на увагу так: коли відчувається, що в подібному сполученні іменник загубив первісне значіння (особливо матеріальне), то не має бути прислівник (тобто прийменник тут уже буде приростком), наир., *підняв голову догорі* — *підіхав до горі, жили ми тоді укрупі* — *жмжж жили*

в нїмї хмізу, він насїму дійшов до хати — не покладайїся на силу, повернуєся з Німеччини додому (не значить обов'язково -дїм) — підійшов до дбму (тобто «до хати»), спочїтну я нічого, не розумїв — а почїтну версєня їде доц.

Якравною ознакою іменника з приїменником супроти схожого присївїника виступає те, що з іменником можуть в'язатися додаткові слова, напр., підїхав до гори — підїхав до крутї гори, підїшов до дбму — підїшов до дбму свого сусїди і т. їн.

У сумнівних випадках краще писати окремо: не до смаку і т. їн.

Примїтка 2. Разом пишуться приростка у таких присївїниках, як *поперше, подруге, потріте* . . . (але *по-1, по-2* . . .).

3. Деякі інші формальні слова (частки): *сь-як, їн-як, он-як, от-як, сь-який, їн-який, от-який, будь-який*.

Примїтка. Але разом треба писати *абн-, -будь, -небудь, де-, як-, що-*: *абїхато, абїцо, абїде, абїжуди, абїякий, зтобїудь, зобїудь, жудїбїудь, зтонїбїудь, денїбїудь, дїхто, дїкотрий* (див. § 45), *якнайкращїй, щонайдужїй, щодня, щорїзу, щомїсяця, щонедїлі, абїцо, тїцо, пїжїцо* і т. їн.

Навпаки, окремо пишемо *бо, но, таки, то, же (ж), би (б)* в таких випадках, як: *їдїть бо, казїє но, тїм таки, їн би то, казїли б то, казїв же, казїли же* і т. їн., хоч разом у таких словах: *отже, адже, мїйже, нїже, теє* (сполучник, не плутати його з займенником *те єс*), *такоє* (присївїник *так же*), *авжїє* (не плутати з *а вїє же*), *їтоє* (не плутати з *а то єс*), *тоє, отоє, боє, абоє, анїє*; *абн, сїбно, зїбно, тобно, зїбно* (сполучник, не плутати його з займенником *що б*), *якби* (спол., не плутати його з присївїником *як би*), *якщо, нїби, нїбито, щодо, щорїздо*.

4. Українські закінчення до неукраїнських слїв, у таких випадках, як із Przegłãd-a Polsk-ogo, у Times-i і т. їн.

ЗНАК НАГОЛОСУ [']

§ 95. Знак наголосу треба ставити тоді, коли слово може вживатися з двома наголосами, мїняючи своє значїння:

Ми схобїли на гору. — Ми сходїли на гору.

Слїд ставити знак наголосу й на маловїдомих словах, як наприклад, на лїокалізмах.

ЗАГАЛЬНА УВАГА ДО РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

§ 96. Вже з накреслених правил уживання роздїлових знаків не раз було видно, що правила ці часто базуються на суб'єктивних підставах, що часто в тїй самїй фразї може бути то кома, то середник, то двокрапка, то риска; то в комах лїєсь слово, то без них і т. їн.

Отже таким чинєм і не всі ці правила в усіх подробицях являються загальнообов'язковими.

Це треба мати на увазі, видаючи чужї твори, особливо поетичні, де пунктуаційний суб'єктивїзм авторів повинен стояти вище за правописний педантизм.

ЯК ПЕРЕНОСИТИ СЛОВА

§ 97. Переносити з рядка в рядок можна кожен склад або групу складів: *о-бїд, на-дїя, надї-я, сно-вида, снови-да, гай-ком, пов-ний, роз-битий, Днїпр-ельстан, най-активнїйший, пере-їшов, ве-сти* (або *вес-ти*), *на-збирати* (або *наз-бирати*) і т. їн.

Переносїчи, не можна розривати *дз* і *дж*, коли вони значать один звук, а також *йо,ьо*: *вїдро-дїсення, кужуру-дза, га-йок, не-ньок*.

VI

ЕЛЕМЕНТАРНА ГРАМАТИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА

А

Азбука. *Абетка*.
Азбук. *Альфабет*.
Апостроф. *Апостроф, проміжок*.
Ассимиляція. *Асиміляція, угоді-
нення*.
Аффикс. *Афікс*.
Африката. *Африката*.

Б

Безгласный. *Випадний (звук)*.
Безличный. 1. (глагол). *Неособбовий
(дієслово)*.
2. (предложенье). *Безпідметбовий
(речення)*.
Бесформенный. *Безформний*.
Благозвучно. *Доброзвучність*.
Будущий. *Майбутній*.
Буква. *Літера, буква*.
Буква прописная. *Велика літера, ве-
лика буква*.
Буква строчная. *Мала літера, мала
буква*.

В

Вводный (слово, предложенье). *Вставний
(слово, речення)*.
Вещественный. *Матеріальний*.
Взаимный. *Взаємний*.
Взрываой. *Проривний*.
Вид. *Вид*.
Видительный. *Знахідний*.
Видословный. *Причинний*.
Возвратный. *Зворотний*.
Вопрос. *Питання*.

Вопросительное предложение. *Речення-пи-
тання, питальне речення*.
Вопросительный. *Питальний*.
Вопросительный знак. *Питальник, знак
питання*.
Восклицательное предложение. *Речення-
оклик, окличне речення*.
Восклицательный знак. *Окличник, знак
оклику*.
Восходящий (ударенье). *Підносний (на-
голос)*.

Время. *Час*.
Временной. *Часовий*.
Вспомогательный. *Помічний*.
Вставка. *Вставка*.
Вставной. *Вставний*.
Второстепенный. *Другорядний*.
Выпадение. *Випад*.

Г

Главный. *Головний*.
Глагол. *Дієслово (множ. дієслова)*.
Глагольный. *Дієслівний*.
Гласный. *Голосний, голосітка*.
Глухой. *Глухий*.
Гортанный. *Гортанний*.
Грамматика. *Грама́тика*.
Грамматический. *Грама́тичний*.
Губной. *Губний*.

Д

Давнопрошедший. *Дереминілий*.
Дательный. *Дієвальний*.
Двооточие. *Двокра́пка*.
Двойственное число. *Двої́на*.
Двузвучный. *Двезвук, дифтонг*.

Двузвучный. *Двозвук, двозвучний*.
Двузвучный. *Двозвук, двозвучний*.
Деепривчастие. *Дієприслівник*.
Деепричастный. *Дієприслівниковий*.
Действие. *Дія*.
Действительный (залог). *Прямий (стан)*.
Диссимляция. *Дисиміляція, розподі-
нення*.

Дифтонг. *Див. Двугласный*.
Длительный. *Протяжний*.
Долгий. *Довгий*.
Допознание. *Іменниковий дод́аток*.
Дополнительный. *Додатковий*.
Дробный. *Дробовий*.

Е

Единственное число. *Однинá*.

Ж

Женский род. *Жіночий рід*.

З

Зависимость. *Зале́жність*.
Задвешенный. *Задньопіднебінний*.
Задвезучный. *Задньозвуківий*.
Закрытый. *Закритий*.
Залог. *Стан*.
Занятая. *Квіта*.
Звательный (форма, падеж). *Клі́чний
(форма, відмінок)*.
Звонкий. *Дзвінкий*.
Звук. *Звук*.
Звукоподражание. *Звуконаслідування*.
Звукоподражательный. *Звуконаслі́дний*.
Звнзв. *Роззів*.
Знак. *Знак*.
Знак вопроса. *Див. Вопросительный знак*.
Знак восклицания. *Див. Восклицательный знак*.
Знак переноса. *Див. Черточка*.
Знак препинания. *Розді́ловий знак*.
Знаменательный. *Знаме́ний*.
Зубной. *Зубний*.

И

Изменение. *Зміна*.
Изменение по падежам. *Відміна, відмі-
товання*.
Изменяемый. *Змінний*.

Изъявительное наклонение. *Ді́йсний спó-
сіб*.

Именительный. *Назовний*.
Именной. *Іменний*.
Имя. *Ім'я*.
Интонация. *Інтоні́ція*.
Исключенье. *Виняток*.

К

Кавычки. *Ланкі*.
Качественный. *Якісний*.
Княжественный. *Кі́лькісний*.
Ковчельный звук. *Кі́нцевий звук, візвук*.
Конкретный. *Конкретний*.
Корешной. *Корінний*.
Корень. *Корінь (род. ко́рени)*.
Косвенный (падеж, вопрос, речъ). *Пенря-
мий (відмінок, питання, мова)*.
Красная строка. *Новий рядок*.
Краткий. *Короткий*.

Л

Ласкательное имя. *Пестли́ве ім'я*.
Лицо (первое, второе, третье). *Особа (пер-
ша, друга, третя)*.
Личный (глагол, местоимение). *Особбовий
(дієслово, займе́нник)*.

М

Мгновенный. *Раптовий*.
Междометие. *Ві́зук*.
Местоимение. *Займе́нник*.
Многосложный. *Многорозовий*.
Многословный. *Многоскладовий*.
Многоточие. *Кі́рпичі*.
Множественное число. *Множинá*.
Монофтонг. *Однізвук, монофто́нг*.
Морфология. *Морфоло́гія*.
Мужеский род. *Чолові́чий рід*.
Мягкий. *М'який*.
Мягкий знак. *Єрик, знак м'як-
шення*.

Н

Надстрочный. *Надрядковий*.
Наклонение. *Спóсіб (род. способу)*.
Наречие. 1. *Нарі́чка (діялект)* 2. *При-
слівник*.
Наридательное имя. *Загальне ім'я*.

Настоящий. *Теперішній*.
Начальный звук. *Початковий звук*,
назву.
Начинающийся. *Починаний*.
Небо, -ный. *Піднебіння, -ний*.
Недостаточный. *Недостаттний*.
Неизменяемый. *Незмінний*.
Неодушевленный. *Неживий*.
Неопределенная глагольная форма (накло-
не). *Діємісний*.
Неопределенный (член, местоимение). *Не-*
означений (член, займенник).
Непереходный (глагол). *Неперехідний*
(дієслово).
Нераспространенный. *Непоширений*.
Несложимый. *Невідмінюваний*.
Неслоговой. *Нескладовий*.
Несовершенный. *Недокопаний*.
Носпрягаемый. *Невідмінюваний*.
Неударный. *Ненаголошений*.
Нисходящий (ударение). *Спадний*
(наголос).
Носовой. *Носовий*.

О

Оборот. *Зворот*.
Обособленный. *Видокремлений*.
Образование (слов, форм). *Творення* або
утворення (слов, форм).
Обстоятельство (образа действия, места, вре-
мени, цели). *Прикметниковий доба-*
ток (чину, місця, часу, цілі).
Однократный. *Одноразовий*.
Однородный. *Однорядний*.
Одосложный. *Односкладовий*.
Одушевленный. *Живий*.
Окончание. *Закінчення*.
Описательный. *Описовий*.
Определивше. *Прикметниковий*
добіток.
Определенный (член, местоимение). *Озна-*
чений (член, займенник).
Определяемый. *Означальний*.
Орфография. *Правопис (род. правопису)*,
ортографія.
Орфоэпия. *Ортоепія*.
Основа. 1. *Пень*. 2. *Основа*.
Отвлеченный. *Абстрактний*.

Отглагольный. *Віддіслівний*.
Отимовный. *Відмісний*.
Открытый. *Відкритий*.
Относительный. *Відносний*.
Отрицание. *Заперечення*.
Отрицательный. *Заперечний*.

П

Падеж. *Відмінок*.
Пауза. *Павза, запинка*.
Порнообразный. *Порноскій*.
Перенос. *Перенесення*.
Перестанова. *Переміщення*,
перестанова.
Переходный. *Перехідний*.
Перечислительный. *Перелічний*.
Плавный. *Плискій*.
Повелительное наклонение. *Наказовий*
співіб.
Повествовательное предложение. *Речення-*
повідь, розповідні речення.
Повествовательный. *Розповідний*.
Повторительный (о глаголе). *Наворотний*
(про дієслово).
Повышение. *Підвищення, підвищення*.
Подлежащее. *Підмет, суб'єкт*.
Подстрочный. *Підрядковий*.
Подчинение. *Підрядність*,
підрядженість.
Подчиненный. *Підрядний*,
підряджений.
Подчинять(ся). *Підряджувати(ся)*,
підряджувати(ся).
Полвогласие. *Повноголос*.
Положительная степень. *Перший або ви-*
щий ступінь (род. ступеня).
Порядковое числительное. *Рядовий*
числаник.
Порядок. *Порядок*.
Последовательность. *Послідовність*,
частітність.
Правильный. 1. *Правильний*.
2. *Потрібний*.
Правописание. *Правопис*.
Прямая. *Прямва, праязик*.
Превосходная степень. *Третій або най-*
вищий ступінь (род. ступеня).
Предлог, -ный. *Приймений, -вий*.

Предложение. *Речення*.
Предложный (падеж). *Місцевий*
(відмінок).
Представка. *Див. Приставка*.
Преддаточное предложение. *Підрядне*
речення.
Придыхание, -тельный. *Прідих, -вий*.
Признак. *Ознака*.
Прилагательное. *Прикметник*.
Приложение. *Прикладка*.
Примыание. *Прилягання*.
Приставка (представка). *Приросток*,
префікс.
Призывательный. *Присвійний*.
Причастие. *Дієприкметник*.
Производный. *Вивідний*.
Производство (слово). *Творення* або *утоб-*
рення (слов).
Проявление. *Вимова*.
Простой. *Простий*.
Противительный. *Протиставний*.
Прошедший. *Минувлий*.
Прямая речь. *Прямá мова*.
Пуяктуация. *Пуяктуація*.

Р

Разделятельный. *Розділовий*.
Раз'единительный. *Розлучний*.
Распространенный. *Поширений*.
Расчленять, -емый. *Розчленувати*,
-ваний.
Род. *Рід*.
Родительный. *Родовий*.

С

Светящийся. *Свистовий*.
Связка. *Зв'язка*.
Связь. *Зв'язок*.
Синтаксис. *Синтакса, складня*.
Синтаксический. *Синтаксичний*.
Сказуемое. *Присудок (род. присудка)*,
предикат.
Склонение. 1. *Відміна (тверда, м'яка*
відміна) 2. *Відмінювання*.
Склонять(ся). *Відмінювати(ся)*.
Скобка. *Дужка*.
Слитное предложение. *Стяженеречення*.
Слово. *Слово*.

Словозменение. *Словозміна*.
Словообразование. 1. *Словотвір*. 2. *Сло-*
вотворення.
Словосочетание. *Словосполучення*.
Слог. *Склад*.
Слоговой. *Складовий*.
Сложный. *Складний*.
Служебный. *Службовий*.
Смещение. *М'якшення*.
Собирательный. *Збірний*.
Собственный. *Власний*.
Совершенный. *Докопаний*.
Совершенный вид. *Докопаний вид, часом*
докопаність.
Согаасный (звук). *Приголосний (звук)*,
приголосівка.
Согаасование. *Згодження, узгодження*.
Согаасовываю(ся). *Згоджувати(ся)*,
узгоджувати(ся).
Соединительный. *Сполучний*.
Соводиненный. *Сулідрядний*.
Сослагательное наклонение. *Умовний*
співіб.
Составная часть. *Складовина*.
Составной. *Складений*.
Сочетание. *Сполучення*.
Сочинение (предложение). *Сурядність*
(речень).
Сочиненный. *Сурядний*.
Связь. *Сполучник*.
Сирчать(ся). *Відмінювати(ся)*.
Спряжение. *Дієвідміна, відмінювання*
дієлів.
Сравнительная степень. *Другий або ви-*
щий ступінь (род. ступеня).
Средний род. *Ніжкий рід*.
Степень сравнения. *Ступінь порівняння*
(род. ступеня).
Страдательный (залог). *Перебмний*
(стан).
Строка. *Рядок*.
Строчный. *Рядковий*.
Суффикс. *Наросток, суффікс*.
Существительное (имя). *Імєник*.

Т

Твердый. *Твердий*.
Творительный. *Орудний*.

Тире. *Ріска*.
Тон. *Тон*.
Точка. *Крапка*.
Точка с запятой. *Середник*.

У

Увеличительное имя. *Збільшене, зроби-
біле ім'я*.

Ударенно. *Наголоє*.

Удвоєнно. *Подвоєння*.

Указательный. *Вказівний*.

Уменьшительное имя. *Зменшене, здрі-
влене ім'я*.

Уничжительно имя. *Знебоєсмиє ім'я*.

Управляюще. *Берування*.

Управляющий. *Керівний*.

Усилятельный. *Підсильний*.

Условный. *Умовний*.

Уступительный. *Допустовий*.

Утвердительный. *Отвердний*.

Ф

Фонетика. *Звучня, фонетика*.
Фраза. *Фраза*.

Фрикативный. *Протиснений, фрика-
тивний*.

Ч

Частица, -ный. *Частка, -ий*.

Часть речи. *Частина мови*.

Чередуванне. *Чергування*.

Черточка (дефис, знак переноса). *Розділка*.

Числительное (имя). *Численик*.

Число. *Число*.

Член. 1. Член. 2. *Артікул*
или *родіонік*

Частицораздельный. *Розчленований*.

Ш

Шашниый. *Шелесний*.

Шумный. *Шумкий*.

Я

Язык. *Мова, язык*.

Языковедение. *Мовознавство, языко-
знавство*.

Языковой. *Мовний, языковий*.

Язычный. *Языковий*.

УКРАЇНСЬКО - РОСІЙСЬКА

А

Абетка. Азбука.

Абстрактний. Отвлеченный.

Альфабет. Алфавит.

Апостроф. Апостроф.

Артікул (родіонік). Член.

Асиміляція. Ассимиляция.

Афікс. Аффикс.

Африканта. Аффриканта.

Б

Безвідметвовий (речення). Безвчлний
(продолжение).

Безформний. Безформенный.

Буква. Див. *Літера*.

В

Велика літера, буква. Буква про-
писная.

Взаємний. Взаимный.

Вивідний. Производный.

Вігук. Междоутие.

Вид. Вид.

Візвук. Див. *Кінцевий звук*.

Вимова. Произношение.

Виняток. Исключение.

Випад. Выпадение.

Випадний (звук). Беглый (звук).

Віщий ступінь. Див. *Другий ступінь*.

Відбіслений. Отгазованный.

Віділений. Отисленный.

Відкритий. Открытый.

Відміна. 1. Склонення (перво, второ, ...).
2. Изменение по падежам.

Відмінок. Падеж.

Відміювання. 1. Склонение, изменение
по падежам. 2. Спряжение.

Відміювати(ся). 1. Склонять(ся).
2. Спрягать(ся)

Відносний. Относительный.

Відокремлений. Обособленный.

Вказівний. Указательный.

Власний. Собственный.

Вставка. Вставка.

Вставний (слово, речення). Вводный
(слово, предложение).

Вставний. Вставной.

Г

Глухий. Глухой.

Головний. Главный.

Голосієка. Див. *Голосний*.

Голосний. Гласный.

Гортанний. Горланный.

Грамматика. Грамматика.

Грамматичний. Грамматический.

Губний. Губной.

Д

Давальний. Дательный.

Двозвук. Двугласный.

Двоїна. Двойственное число.

Двокрапка. Двоеточие.

Двоскладовий. Двусложный.

Двочленовий. Двучленный.

Двоїмий. Звонкий.

Дисиміляція. Дисимилляция.

Дифтона. Див. *Двозвук*.

Девідміна (відміювання дієслово).

Спряжение.

Дієй. менник. Неспряженная глагольная
форма (наклоненно).

Дієприкметник. Причастие.

Дієприслівник. Доепричастие.

Дієприслівниковий. Доепричастный.

Дієслівний. Глагольний.
Дієслово (мож. *дієслова*). Глагол.
Дієстий спосіб. Називительное наклонение.

Дія. Действие.
Доброзвучність. Благозвучие.
Довгий. Долгий.
Додатковий. Дополнительный.
Доконаний. Совершенный.
Доконаність. Совершенный вид.
Допустивий. Уступительный.
Дробовий. Дробный.
Другий ступінь. Сравнительная степень.
Другорядний. Второстепенный.
Дуже. Свобли.

Є

Єрчик. Мягкий знак.

Ж

Живий. Одушевленный.
Жіночий рід. Женский род.

З

Загальне ім'я. Нарцательное имя.
Задньопіднебінний. Заднеязычный.
Задньоязиковий. Заднеязычный.
Займенник. Местоимение.
Закінчення. Окончание.
Закритий. Закрытый.
Залежність. Зависимость.
Заперечення. Отрицание.
Заперечний. Отрицательный.
Заніжка. Див. *Пауза*.
Збільшене ім'я. Увеличительное имя.
Збірний. Собирательный.
Звичайний ступінь. Див. *Перший ступінь*.

Зворот.оборот.
Зворотний. Возвратный.
Звук. Звук.

Звуконаслідний. Звукоподражательный.
Звуконаслідування. Звукоподражание.
Звучня. Фонетика.
Зв'язка. Связка.
Зв'язок. Связь.
Згодженія. Согласование.
Згоджуєтись(ся). Согласовывать(ся).

Зерубіле ім'я. Див. *Збільшене ім'я*.
Зорівніле ім'я. Див. *Зменшене ім'я*.
Зменшене ім'я. Уменьшительное имя.
Зміна. Изменение.

Змінний. Изменяемый.
Знак. Знак.
Знак м'якшення. Див. *Єрчик*.
Знак оклаку. Див. *Окличник*.
Знак питання. Див. *Питальник*.
Знаменний. Знаменательный.
Знахідний. Винительный.
Знеособлене ім'я. Уничтожительное имя.
Зубний. Зубной.

І

Іменний. Именной.
Іменник. Существительное (имя).
Іменниковий додаток. Дополнение.
Ім'я. Имя.
Інтонція. Интонация.

К

Керівний. Управляющий.
Керування. Управление.
Кількісний. Количественный.
Кінцевий звук. Конечный звук.
Клічний (форма, відмінок). Звательный (форма, падеж).
Кічка. Заняття.
Конкретний. Конкретный.
Корінний. Коренной.
Корінь (род. кореня). Корень.
Короткий. Краткий.
Крапка. Точка.
Кращий. Многоточие.

Л

Латки. Кавычки.
Літера. Буква.

М

Майбутній. Будущий.
Мала літера, буква. Буква строчная.
Матеріальний. Вещественный.
Минутний. Промежуточный.
Місцевий (відмінок). Предложный (падеж).
Многоразбовий. Многократный.

Многоскладбовий. Многосложный.
Множина. Множественное число.
Мова. Язык.
Мовний. Языковой.
Мовознавство. Языковедение.
Монофтонг. Див. *Однозвук*.
Морфологія. Морфология.
М'який. Мягкий.
М'якшення. Смягчение.

Н

Навортний (про дієслово). Повторительный (о глаголе).
Наголос. Ударение.
Надрядковий. Надстрочный.
Назвук. Див. *Початковий звук*.
Названий. Именительный.
Найвищий ступінь. Див. *Третій ступінь*.
Наказовий спосіб. Повелительное наклонение.

Наріччя (бізлікт). Наречие (диалект).
Наросток. Суффикс.
Наступність. Див. *Послідовність*.
Невідмінюваний. 1. Несклоняемый.
 2. Неспригаемый.

Недоконаний. несовершенный.
Недостатний. Недостаточный.
Неживий. Неодушевленный.
Незмінний. Незменяемый.
Ненаголошений. Неударяемый.
Неозначений (член, займенник). Неопределенный (член, местоимение).
Неособбовий (дієслово). Безличный (глагол).
Неперехідний (дієслово). Непереходный (глагол).

Непоширений. Нерапространенный.
Непрямий (відмінок, питання, м-ва). Косвенный (падеж, вопрос, речь).
Нескладовий. Неслоговой.
Ніякий рід. Средний род.
Новий рядок. Красная строка.
Носовий. Носовой.

О

Однині. Единственное число.
Однозвук. Монофтонг.

Одноразбовий. Однократный.
Однорядний. Однородный.
Односкладбовий. Односложный.
Ознака. Признак.
Означальний. Определительный.
Означений (член, займенник). Определенный (член, местоимение).
Окличне речення. Див. *Речення-оклик*.

Окличник. Восклицательный знак.
Описовий. Описательный.
Ортографія. Орфография.
Ортофія. Орфоэпия.
Орудний. Творительный.
Основа. Основа.
Осба (перша, друга, третя). Лицо (первое, второе, третье).
Особбовий (дієслово, займенник). Личный (глагол, местоимение).

П

Пауза. Пауза.
Пень. Основа.
Первісний. Первообразный.
Передмітний. Давнопрошедший.
Перебний (стан). Страдательный (залог).

Перелічний. Перечислительный.
Переміщення. Перестановка.
Перенесення. Перенос.
Перестанова. Див. *Переміщення*.
Перехідний. Переходный.
Перший ступінь. Положительная степень.

Пестливе ім'я. Ласкательное имя.
Питальне речення. Див. *Речення-питання*.

Питальний. Вопросительный.
Питальник. Вопросительный знак.
Питання. Вопрос.
Підвищення. Повышение.
Підмет. Подлежащее.
Піднебіння, -ний. Небо, -ный.
Піднесення. Див. *Підвищення*.
Підносний (наголос). Восходящий (ударение).

Підрядкований(ся). Подчеркнутый(ся).
Підрядковий. Подстрочный.

Підрядне речення. Придаточное предложение.

Підрядний. Подчиненный.
Підрядність. Подчинение.
Підсильний. Усилительный.
Плавкий. Плавный.
Повибгolos. Полногласие.
Подвбоним. Нависание.
Полмчий. Вспомогательный.
Поправний. Правильный.
Порядок. Порядок.
Послідбоність. Последовательность.
Початковий звук. Начальный звук.
Починальний. Начинательный.
Поширений. Распространенный.
Правильний. Правильный.
Правбпис (род. *правбпису*).

Правописание, орфография.

Прамбова. Иразык.
Празык. Див. *Прамбова*.
Предикат. Див. *Присудок*.
Префікс. Див. *Приросток*.
Приголосівка. Див. *Приголосний*.
Приголосний (звук). Согласный (звук).
Прідиз, -бвий. Придыхание, -тельный.
Приймєнник, -бвий. Предлог, -яный.
Прикладка. Приложение.
Прикмєтник. Прилагательное.
Прикмєтничковий добáток. Определительное.

Прилягання. Примыкание.
Приросток. Приставка (представка).
Присоймий. Прилжательный.
Прислівник. Наречие.
Прислівничковий добáток (чїну, місяц, часу, цілі). Обстоятельство (образа действия, места, времени, цели).
Присудок (род. *присудка*). Связуемое.
Причинбвий. Винословный.
Проривний. Варивной.
Прбстий. Простой.
Прбтинка. Див. *Анбстроф*.
Протїсненний. Фрикативный.
Протїснєвний. Противительный.
Протяжєнний. Длительный.
Прямá мбва. Прямая речь.
Прямий (стан). Действительный (залог).
Пунктуация. Пунктуация.

Р

Раптовий. Мгновенный.
Речення. Предложение.
Речення-бжмим. Восклицательное предложение.
Речення-питання. Вопросительное предложение.
Речення-рбзповідь. Поспствительное предложение.

Рáска. Тире.
Рів. Род.
Родивник. Див. *Артикул*.
Родовий. Родительный.
Рбвдїлка. Черточка (дефис, знак пореноса).
Роздїлбвий. Разделительный.
Роздїлбвий знак. Знак прцїнаваня.
Рбззїв. Зяяние.
Розумний. Разумительный.
Розповідє речення. Див. *Речення-рбзповідь*.

Розповідний. Повествовательный.
Розподбонення. Див. *Дисиміляція*.
Розчленбваний. Членораздельный.
Розчленувати, -бваний. Расчленить, -енный.

Рядковий. Строчный.
Рядовий числєвник. Порядковое числительное.
Рядок. Строка.

С

Свистовий. Свистящий.
Серєдник. Точка с запятой.
Синтакса. Синтаксис.
Синтаксїчний. Синтаксический.
Склад. Слог.
Складєний. Составной.
Складний. Сложный.
Складня. Див. *Синтакса*.
Складовий. Слоговой.
Складовїна. Составная часть.
Слво. Слово.
Словозмїна. Словоизменение.
Словосполучення. Словоочетание.
Словотвєр. Словообразование.
Словотвєрєння. Словообразование.

Служббвий. Служебный.
Спадний (наголос). Нисходящий (ударение).

Сполучення. Сочетание.
Сполучний. Соединительный.
Сполучник. Союз.
Спбсїб (род. *спбсббу*). Наклонение.
Стан. Залог.
Ствєрдний. Утвердительный.
Ступїнь порївнання. Степень сравнения.

Стягєне речення. Слитное предложение.

Суб'єкт. Див. *Підмет*.
Супідрядний. Соподчиненный.
Сурядний. Сочинєный.
Сурядність (речєнь). Сочинение (предложений).
Суфікс. Див. *Нáросток*.

Т

Твєрдий. Твердый.
Твєрєння (слів, форм). Образование, производство (слов, форм).
Тєпєрїшний. Настоящий.
Тон. Тон.
Трєтїй ступїнь. Превосходная степень.

У

Узббження. Див. *Зббження*.
Узббжувати(ся). Див. *Зббжувати(ся)*.
Умбвий. Условный.
Умбвий спбсїб. Сослжательное наклонение.

Упідрядбєний. Див. *Підрядний*.
Упідрядбєність. Див. *Підрядність*.
Упідряджувати(ся). Див. *Підряджувати(ся)*.
Упобдбєння. Див. *Асиміляція*.
Утвєрєння (слів, форм). Див. *Твєрєння*.

Ф

Фонєтика. Див. *Звукї*.
Фраза. Фраза.
Фрикативний. Див. *Протїсненний*.

Ч

Час. Время.
Часбвий. Временной.
Частїна мбви. Часть речи.
Чáстка, -бвий. Частина, -ный.
Чергування. Чередование.
Числєвник. Числительное (имя).
Числб. Число.
Члєн. Член.
Чоловїчий рїд. Мужеский род.

Ш

Шелєсний. Шипящий.
Шумкий. Шумный.

Я

Язїк. Див. *Мбва*.
Язїковий. 1. Язычный. 2. Языковой.
Язїковнáвствє. Див. *Мововнáвствє*.
Якїсний. Качественный.

ЗМІСТ

	Стар.
Український алфавіт	2
I. ПРАВОПИС НЕВІДМІНЮВАНОЇ ЧАСТИНИ СЛОВА	3—27
A. Правопис окремих літер і знаків	3—20

Голосні

Загальні уваги до вживання знаків. § 1: о чк у (ст. 3). § 2: е чи и (ст. 3). § 3: и чи і (ст. 4). § 4: ґ чи і (ст. 4). § 5: йо чи ьо (ст. 4). § 6: я, ю, є, ґ та апостроф (ст. 5).

Чергування й зміни голосних. § 7: 1 — закон чергування о — і, е — і й приклади (ст. 6). 2 — о і е, що не переходять в і, та приклади (ст. 8). 3 — і замість о і е з аналогії (ст. 9). § 8: о з е після ж, ч, ш, щ, дж, й (ст. 10). § 9: а з о (ст. 11). § 10: у — в, і — й (ст. 11). § 11: чергування голосних у дієсловах — 1: а — о (ст. 12). 2: и — в випадке (ст. 12). 3: і — е (ст. 12). § 12: ри, ли (ст. 13).

Приголосні

М'якшення приголосних (правопис ь). § 13: коли ь пишеться (ст. 13). § 14: 1 — -сьний, -цьний, -зьний, -сьно і ін. (ст. 13). 2 — правопис ь після л (ст. 14). 3 — ь у родовому множ. (ст. 14). 4 — ь після ц (ст. 14). 5 — ь в дієсловах (ст. 14). § 15: ь не пишеться 1 — після губних та шепотливих (ст. 14). 2 — після р (ст. 14). 3 — між пом'якшеними приголосними (ст. 14). 4 — по н перед ш, ч, щ, ж, та -ство (ст. 15). 5 — -ално, -ялно (ст. 15). Увага 1: лч — льч і т. ін. (ст. 15). Увага 2: лц — льц і т. ін. (ст. 15). Увага 3: -тченко і т. ін. (ст. 15). Увага 4: вимова л (ст. 15).

Зміни приголосних при збігові їх. § 16: 1 — зміни приголосних перед ч (ст. 16). 2 — зміна приголосних перед -ство, -сьний (ст. 16).

3 — 2-й ступ. прямогипків (ст. 17). 4 — чи — ши (ст. 17). 5 — ж, ч, ш, т перед ц (ст. 17). 6 — -жся, -чя, -шся, -ться в дієсловах (ст. 18). 7 — глухі перед дзвінкими й дзвінки перед глухими (ст. 18). *Спрощення в групах приголосних.* § 17: 1 — з(а)н, ж(а)н, с(т)н (ст. 18). 2 — с(т)л (ст. 18). 3 — с(л)н (ст. 18). *Подвоєння приголосних.* § 18: 1 — подвоєння при збігові (ст. 18). Увага: н в дієприкметниках (ст. 19). 2 — подвоєння (ст. 19). Увага 1: не подвоєються губні й р (ст. 20). Увага 2: нема подвоєння в чужих словах (ст. 20). Увага 3: нема подвоєння у прикметниках теляча, третя... (ст. 20).

Б. Приростки—прийменники . . . . . 20—21

§ 19: 1 — прийменники (ст. 20). 2 — приросток з — с (ст. 20). 3 — роз-, без- та ін. (ст. 21). 4 — складені прийменники (ст. 21). 5 — дре-, при-, при- (ст. 21). 6 — адстрוף після приростків (ст. 21).

В. Правопис наростків . . . . . 21—27

§ 20: 1 — -ално, -ялно (ст. 21). 2 — -альний, -яльний (ст. 21). 3 — -ар-ир... (ст. 21). 4 — -евий, -овий (ст. 21). 5 — -ений (ст. 22). 6 — -енно — -еньно (ст. 22). 7 — -ениий (ст. 22). 8 — -ення (ст. 22). 9 — -еня (ст. 22). 10 — -ень (ст. 22). 11 — -еро (ст. 22). 12 — -есенький — ісінький (ст. 22). 13 — -ець (ст. 22). 14 — -єчна, -єчно (ст. 22). 15 — -иво (ст. 23). 16 — -ин (ст. 23). 17 — -ялно (ст. 23). 18 — -ильний (ст. 23). 19 — -ин, -їн (ст. 23). 20 — -иний, -їний (ст. 23). 21 — -иння — -інкп (ст. 23). 22 — -иня — -їнь (ст. 23). 23 — -исьно, -иче (ст. 24). 24 — -иця, -ця (ст. 24). 25 — -ичний, -їчний (ст. 24). 26 — -ів, -їв, -ївна (ст. 24). 27 — -їж (ст. 24). 28 — -їння (ст. 25). 29 — -їнь (ст. 25). 30 — -ісінький (ст. 25). 31 — -ість (ст. 25). 32 — -іший, -шій (ст. 25). 33 — -їн (ст. 25). 34 — -їний (ст. 25). 35 — -їще (ст. 25). 36 — -ння (ст. 25). 37 — -ова — -ува (ст. 25). 38 — -овний (ст. 26). 39 — -ович (ст. 26). 40 — -ом (ст. 26). 41 — -оньна, -онько (ст. 26). 42 — -ство, -цтво (ст. 26). 43 — -сьний, -цьний (ст. 26). 44 — -тель (ст. 26). 45 — -ува, -юва (ст. 26). 46 — -яльний (ст. 26).

Правопис складених слів. § 21: 1 — перша частина прикметник (ст. 26). 2 — перша частина іменник (ст. 26). 3 — перша частина числівник (ст. 27). 4 — межн. (ст. 27).

II. ЗАКІНЧЕННЯ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ . . . . . 28—61

Іменник . . . . . 28—44

§ 22: увага до таблиці відмін (ст. 28)

Однина

§ 23: *Назовний відмінок:* 1 — тверді іменники чолов. р. (ст. 28). 2 — тверді імен. пілк. р. (ст. 29). 3 — тверді імен. жіноч. р. (ст. 29). 4 — мішані іменники чолов. р. (ст. 29). 5 — мішані імен. пілк. р. (ст. 29). 6 — мін. імен. жіноч. р. (ст. 29). 7 — м'які імен. чолов. р. (ст. 29). *Таблиця відмін і зразки відмінювання* (ст. 30—31). 8 — м'які імен. діяк. р. (ст. 32). 9 — м'які імен. жіноч. р. (ст. 32). 10 — імен. пілк. р. з наростк. -ят-, -ат-, -ен- (ст. 32). 11 — імен. жіноч. р. на приголосний (ст. 32). § 24: *Клична форма:* 1 — у (ст. 32). 2 — ю (ст. 32). 3 — о (ст. 33). 4 — о (-е) (ст. 33). 5 — е, ю (-у) (ст. 33). 6 — ніякий рід (ст. 33). § 25: *Родовий відмінок:* 1 — а, -я (ст. 33). 2 — у, -ю (ст. 34). 3 — а, -я — у, -ю (ст. 34). 4 — н (ст. 35). 5 — і, -ї (ст. 35). § 26: *Давальний відмінок:* 1 — ові, -еві, -єві (ст. 35). 2 — у, -ю (ст. 36). 3 — і, -яті, -аті, -ені (ст. 36). § 27: *Знахідний відмінок:* 1 — а, -я (ст. 36). 2 — у, -ю (ст. 37). § 28: *Орудний відмінок:* 1 — ом, -ем, -єм (ст. 37). 2 — ою, -єю, -єю (ст. 37). 3 — ю (ст. 37). 4 — ям, -ам (ст. 37). § 29: *Місцевий відмінок:* 1 — і, -ї (ст. 38). 2 — у (ст. 38). 3 — у, -ю — і, -ї (ст. 39). 4 — ові, -еві, -еві (ст. 39).

Множина

§ 30: *Назовний відмінок (клична форма):* 1 — н (ст. 39). 2 — і, -ї (ст. 40). Увага: закінчення іменників у чоловіч. і жіноч. р. у сполучених із числівн. два, три... (ст. 40). 3 — а, -я (ст. 41). Увага: закінч. імен. пілк. р. у сполуч. із числівн. дві, три... (ст. 41). § 31: *Родовий відмінок:* 1 — ів, -їв (ст. 41). 2 — чистий певь (ст. 42). 3 — ей (ст. 43). § 32: *Давальний відмінок* (ст. 43). § 33: *Знахідний відмінок* (ст. 44). § 34: *Орудний відмінок:* 1 — ами, -ими (ст. 44). 2 — ми (ст. 44). 3 — има (ст. 44). § 35: *Місцевий відмінок* (ст. 44).

Прикметник . . . . . 44—49

§ 36: *Таблиця відмін і зразки відмінювання* (ст. 45).

Однина

§ 37: *Назовний відмінок:* 1 — тверді прикметники (ст. 45). 2 — м'які прикметники (ст. 46). 3 — ая, -яя, -ея, -ея (ст. 47). § 38: *Відмінювання прикметників* (закінчення непрямих відмінків): 1 — родовий відм. (ст. 47). 2 — давальний відм. (ст. 47). 3 — знахідний відм. (ст. 47). 4 — орудний відмінок (ст. 48). 5 — місцевий відмінок (ст. 48).

Множина

§ 39: *Відмінювання прикметників* (закінчення непрямих відмінків): 1 — назовний відмін. (ст. 49). 2 — родовий відм. (ст. 49). 3 — давальний відм. (ст. 49). 4 — знахідний відм. (ст. 49). 5 — орудний відм. (ст. 49). 6 — місцевий відм. (ст. 49).